

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

181/2022

STÅHL, Tore – SORMUNEN, Eero – MÄKINEN, Marita: Epistemic beliefs and internet reliance – is algorithmic authority part of the picture?. – Bibliogr. In: Information and learning sciences. – 122. (2021) 11/12., p. 726–748.

Episztemológiai meggyőződések és az internetbe vetett bizalom: része-e az összképnek az algoritmikus tekintély?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információ; Információs műveltség; Online információkeresés

Az internet és a keresőmotorok dominanciáját figyelembe véve érdemes megvizsgálni, hogy az információs és kommunikációs technológiai (IKT) gyakorlatok, az internetre való hagyatkozás, valamint a tudásról és az ismeretekről alkotott nézetek kölcsönhatásban állnak-e egymással. Míg az episztemológia (ismeretelmélet) a filozófia egyik ágaként a tudás és a megismerés eredetével, természetével és korlátaival foglalkozik, a személyes episztemológia vagy az episztemológiai meggyőződések az egyéneknek a tudáshoz és a megismeréshez kötődő nézeteiről tanúskodnak, melyeket többé-kevésbé függetlenül fejlődő dimenziók összességéként írhatunk le.

A legtöbb ember esetében az internetes keresés valószínűleg sok pozitív tapasztalatot eredményez, ami azonban a kritikai megközelítések rovására a kényelmet helyezte előtérbe. Ennek következményeképpen, az online forrásokba és a keresőmotorokba vetett, sokszor túlzott bizalom, a tudás forrásainak beszűkülése, valamint a személyes és a külső információk közötti különbségtétel bizonytalansága folytán fennáll annak a veszélye, hogy tudásunkat elfogult és bizonytalan alapokra építjük.

A finnországi Tampere Egyetem 440 elsőéves hallgatójának körében egy online kérdőíves felmérést végeztek: a hallgatóknak egy skálán kellett meg-

jelölniük, mennyire értenek egyet a megadott egyszerű állításokkal, valamint az IKT-eszközhasználatuk milyen gyakoriságú. A kutatás kimutatta, hogy pozitív összefüggés van az internetbe vetett bizalom és három olyan episztemológiai meggyőződés között, mint a mindentudásból eredő tekintély, a biztos tudás lehetőségessége és az ismeretek egyszerű szerkezete. Az eredmények azt sugallják, hogy minél inkább támaszkodnak a hallgatók az internetalapú információkra, annál inkább hajlamosak olyan meggyőződéseket vallani, amelyekben a tudást biztosnak, változatlanak, egyértelműnek és valamilyen tekintély által támogatott természetűnek tartják, a tudás szerkezetét pedig úgy tekintik, hogy az nem összetett vagy szorosan összefüggő fogalmakból, hanem egymástól elszigetelt darabokból áll össze. A mindentudó tekintély elfogadása azt jelenti, hogy a tudás nem személyes érvelésen alapul, hanem valamely, tekintéllyel felruházott forrásból származtatjuk. (A szakirodalomban szerepel, ám a felmérésből komplexitása miatt kimaradt a tudás igazolásának dimenziója, amely azt írja le, hogy az egyének miként értékelik a tudásra vonatkozó állításokat, vagyis hogyan használják és értékelik a bizonyítékokat, illetve a tekintélyt.)

Tény, hogy minden korosztály számára kényelmes és pozitív tapasztalatot jelent az online keresés, ezért a könnyű hozzáférést sokan fontosabbnak tekintik, mint az információ minőségét. Egy korábbi felmérés szerint sokan úgy vélik, hogy a keresőmotorok elfogultságtól mentes információkat nyújtanak, és a túlnyomó többség azt állítja, hogy mindig vagy legtöbbször megtalálja, amit keres. Ez azonban azt a csapdát rejti magában, hogy megbízunk egy keresőmotor algoritmusában anélkül, hogy tudnánk, kiben vagy miben bízunk. A döntéstámogató rendszerek ma is az algoritmikus autoritásra építenek, a mesterséges intelligencia alkalmazásával pedig jelentőségük tovább fog nőni.

A keresőmotorok egyre fontosabb szerepet töltenek be kapuőrként, mivel szabályozzák, hogy mit ismerhet meg a felhasználó. A tudatosság alacsony szintje, amely a felhasználók keresési stratégiáit jellemzi, aggodalomra ad okot, főleg azért, mert azt gondolhatjuk, hogy amit megtalálunk a neten, az igaz, miközben a találati oldalakon megjelenő információkat algoritmikusan generálják és személyre szabják, ami egyszerre explicit módon (a felhasználó jóváhagyásával) és implicit módon (a felhasználó személyiségét leíró, titokban gyűjtött adatokra építve) történik. Úgy tűnik, hogy a keresőmotoroknak sikerül a keresési eredményeket a felhasználók elvárásainak megfele-

lően alakítani, ezért az internetalapú forrásokra való támaszkodás azzal a kockázattal jár, hogy az egyének világképe a személyre szabott keresési eredmények miatt beszűkül, episztemológiai buborékban rekednek. Mindezek miatt a jövőbeli kutatásoknak arra is figyelemmel kell lenniük, hogy az emberi és az algoritmikus autoritást megkülönböztessék, és feltegyék a kérdést: azonosítja-e a tekintély emberi vagy gépi mivoltát a felhasználó? Milyen alapon bízunk benne? Különbözik-e az emberekbe és az algoritmusokba vetett bizalom?

A felsőoktatási környezetben a mindennapi információkeresési gyakorlatok helyett az információk kritikai értékelésére van szükség – a hallgatók nem építhetik a tudásukat valamilyen láthatatlan algoritmus alapján szűrt információkra. Tekintettel arra, hogy az egyén episztemológiai meggyőződései megváltoztathatók, a felsőoktatásnak különösen nagy hangsúlyt kell fektetnie a fiatal generáció episztemológiai tudatosságának és kritikus gondolkodásának fejlesztésére.

(Koltay Tibor)

Lásd még 195, 240, 255

Terminológia

182/2022

RADIO, Erik [et al.]: Evaluation of geographic vocabularies and their usage. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 17. (2021) 1., p. 1–23.

A földrajzinév-szótárak és használatuk értékelése

Feldolgozó munka; Földrajzi név; Közgyűjtemény; Terminológia

Az a képesség, hogy helyszínt tudjunk társítani az információs forrásokhoz, fontos mind a proveniencia, mind a tárgykör dokumentálása szempontjából. A helyek elnevezése azonban összetett kérdés. A cikk áttekintést nyújt több, könyvtárak és kulturális örökséget őrző intézmények által használt elterjedt földrajzinév-szótárról, és a különböző felhasználói csoportoknak megfelelő kritériumok alapján értékeli őket. Hogy jobban megértsük, hogyan alkalmazzák ezeket a földrajzinév-szótárakat a gyakorlatban, a szerzők bemutatják annak a felmérésnek az eredményeit, amely a földrajzinév-szótárak használatának állapotát értékeli a területen. Végül a földrajzinév-szótárak jelenlegi

helyzetét és a felmerülő kihívásokat tárgyalják a jövőbeli diskurzus megalapozása érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 215, 244

Történet

183/2022

TYGÖR, Lutz: Bibliothekare und die Bücherverbrennung im Mai 1933 : Erinnerung an einen Lichtpunkt am Vorabend des Autodafés. – Bibliogr. In: BuB. – 74. (2022) 5., p. 246–252.

Könyvtárosok és a 1933. májusi könyvégetés: egy fénypontra emlékezve az esemény előtti napon

Cenzúra története; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy története

Tudunk a közkönyvtárak munkatársainak megalkuvó magatartásáról a náci hatalomátvétel után, hiszen sokan megírták, milyen dicstelen szerepet játszottak a könyvtárak „megtisztításában”, de az ellenállás néhány példáját is feldolgozták már. Bár alig bizonyítható, de sok könyvtáros fenntartással fogadta az új hatalmat, főleg a tervezett „tarvágás” miatt, ami a könyvek kivonásával járt, hiszen ezek a könyvtárosok többnyire polgári vagy alsó-középosztálybeli származásúak voltak, és hivatásukban régi hagyomány volt a polgári, humanista értékek megőrzése. Ez arra ösztönözte a cikk szerzőjét – potsdami könyvtárost és publicistát –, hogy feltárja az ellenszegülés bizonyítékait, és a *Berliner Tageblatt*-ban 1933. május 7-én megjelent *A jövő könyvtára: feketelisták és új ajánlások* címmel közölt írásban (*Die Bibliothek der Zukunft: Schwarze Listen und neue Vorschläge*) az ellenállás ilyen névtelen dokumentumára lelt.

A szerző a nemzetiszocialista rombolási hullámról írt áttekintésében tisztelegni akar mind a magatartás következetessége (mint az állásából nézetei, származása miatt elbocsátott *Helene Nathan* esetében), mind a megfogalmazás és a kétélyek kifejezésének bátorsága előtt (mint *A jövő könyvtára* című cikk ismeretlen szerzőinél). Azt az óvatosságot, amellyel ezt a figyelmeztető cikket nyilvánosságra hozták, csak az új, náci hatalom és az ezzel járó veszély kapcsán kibontakozó események összefüggésében lehet megérteni: mennyi bátorság kellett a figyelmeztető

szavakhoz, látva a többség nemzetiszocialista ügy iránti eufóriáját, a megtorlásokat és az 1933 tavaszán meghirdetett „németellenes szellem elleni akciót” (*Aktion wider den undeutschen Geist*).

1933 tavaszán minden bizonnyal nagy volt az izgalom a könyvtárosok körében, mert legkésőbb április 13-ig mindenhol el lehetett olvasni a nemzetiszocialisták szándékait a négyhetes „németellenes szellem elleni akciót” plakátjain. Az ezt követő napokban, ahogy nőtt az idő szorítása, úgy csökkent az esetleges kritikai reakciók mozgásteret a nemzetiszocialista hatalomátvétel ijesztő gyorsasága és agresszivitása miatt. A magán- és kölcsönkönyvtárak, valamint a köz- és népkönyvtárak „megtisztításában” nemcsak az új *Nemzetiszocialista Diákszövetség* (*Nationalsozialistischer Studentenbund*), hanem a nyomás alá került hagyományos *Német Diákszövetség* (*Deutsche Studentenschaft*, DSt) képviselői is részt vettek, egyesülve és részben perszonalunióban az SA erőivel. Az akció fókuszában a birodalom fővárosa, Berlin állt.

A cikkben egy részletes kronológia segítségével követhetjük az eseményeket 1933 márciusától május 10-ig. Ezek néhány kulcsmozzanata:

- 1933. március: *Dr. Helene Nathant* (1885–1940) politikai elkötelezettsége miatt felfüggesztik a Berlin-Neukölln-i Népkönyvtár igazgatói posztjáról, amelyet 1921 óta töltött be. (1933 augusztusában elbocsátották.)
- 1933. április 6.: a DSt Sajtó- és Propaganda Főhivatala vezetőjének körlevele az egyes diákszervezeteknek, hogy tervezzenek négyhetes általános akciót.
- 1933. április 13-tól kezdődik a „németellenes szellem elleni akció” plakátkampány. Az összes nyilvános hirdetőtáblán a 7. pont alatt ez áll: „A nem német szellemet kiirtjuk a közkönyvtárakból.”
- 1933. április 26-tól: „feketelisták” terjesztése a DSt-n keresztül az egyes diákszövetségeknek.
- 1933. május 1.: 127 szerzőt tartalmazó kibővített feketelista közzététele.
- 1933. május 5.: a *Börsenverein der Deutschen Buchhändler zu Leipzig* vezetőségének 10 pontos programja (a *Gleichschaltung* kiáltó példája).
- 1933. május 20. előtt: a *Német Népkönyvtárosok Szövetségének* (*Verband Deutscher Volksbibliothekare*) nyilatkozata és felhívása az állományok átszervezésére az új feladatoknak és nevelési céloknak megfelelően. A *Hefte für Büchereiwesenek* ugyan-

ebben a számában ajánló könyvlista jelenik meg a könyvtári állományok újjáalakításához.

- 1933. május 6.: a könyvek elkobzásának és megsemmisítésének kezdete a magán- és közkönyvtárakból; könyvégetések berlini iskolaudvarokon.
- 1933. május 7.: *Bücher-Autodafé* című cikk a *Frankfurter Zeitung*ban, témája a DSt felhívása a feketelistán lévő könyvek átadására a diákszövegségek képviselőinek. Ezen a napon jelent meg a már említett *Berliner Tageblatt*-beli cikk is. Néhány gondolatát érdemes idézni: „A kommunista, marxista és zsidó irodalom ellen akció indult Berlin város közkönyvtáraiban. Listát készítettek a kiirtandó és nyilvánosan elégetendő könyvekről. A feketelista összeállításának szempontjai valószínűleg nem kevésbé figyelemre méltóak, mint egy könyvégetés látványa. [...] Mindenekelőtt arra az ellenérvre válaszolva, hogy a kiirtandó művek közül több is az olvasók továbbtanulását szolgálta, azt a magyarázatot adják, hogy oktatási célokra ott az Állami Könyvtár. Hogy a városi könyvtárakban zajló tisztogatások miatt az Állami Könyvtár amúgy is túlterhelt, és még jobban terhelhető-e, nem tudni. [...] Természetes, hogy a feketelistán szerepel minden kommunista könyv *Marxtól Leninig* és a teljes szovjet irodalom. A [német] szép-irodalmi művek listája *Schalom Asch*-sal kezdődik, és *Stefan Zweiggel* végződik. *Heinrich Mann* egyik Olaszországban játszódó novelláskötete kimaradt. *Ludwig Renn* háborús regénye is kivétel. A zsidó szerzők esetében hol politikai, hol faji nézőpontból indultak ki, de nem egészen világos, mikor melyik álláspont dominál.”
- 1933. május 10: könyvégetés este Berlinben az Opernplatzon. A következő napokban számos más német városban is hasonló könyvégetéseket szerveztek.

A könyvégetések visszhangját így tolmácsolta a május 22/23-i *Völkischer Beobachter*: „Berlinben a politikai rendőrség becslések szerint 10 000 mázsányi könyvet és folyóiratot kobozott el [...]. Az elkobzás végrehajtása nem mindig ment zökkenőmentesen. Nem sokkal az akció ismertté válása után sok könyvtár rejtékhelyekre szállította könyveit, hogy azok ne jussanak a rendőrség birtokába.”

Az elkobzott – és máglyára vetett – könyvek között valószínűleg ott voltak azok is, melyeket Helene Nathan olyan magabiztosan szerzett be könyvtá-

rának még a felfüggesztése előtti hetekben – zárja cikkét a szerző.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 184, 185, 186, 206, 234, 248

Kutatás

184/2022

Bezpalova, Anastasiâ Valer'evna: O metode bibliografičeskoj rekonstrukcii v vosstanovlenii utračennyh bibliotecznyh fondov (na primere biblioteki Orenburgskoj duhovnoj seminarii). – *Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki.* – (2022) 4., p. 90–104.

Res. angol nyelven

Az elveszett könyvállományok bibliográfiai rekonstrukciójának módszere: az Orenburgi Teológiai Szeminárium példája

Állomány; Egyházi könyvtár; Feldolgozó munka; Főiskolai könyvtár -vallástudományi; Katalógus; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás; Levéltár

A társadalom emlékezetének legfontosabb része a dokumentumörökség, megőrzése régóta jelent problémát. Az utóbbi évtizedekben megnőtt a levéltárak és a magánkönyvtárak, valamint az ország történelme, kulturális öröksége és a hitélet (lelkiség) iránti érdeklődés.

A dokumentumörökség megőrzésének egyik módja az elveszett levéltárak, könyvtárak, könyvgyűjtemények helyreállítása, azaz rekonstrukciója. A „levéltár rekonstrukciója” fogalom az 1950-es évek óta létezik; hasonló módszerek a könyvtárügyben nem ismertek, miközben – elsősorban a magánkönyvtárak területén – aktív gyakorlati munka folyik.

Az orosz kultúra újjászületéséhez jelentősen hozzájárult az orosz pravoszláv egyház; napjainkban fokozódik az érdeklődés az egyházi intézmények és az egyházi oktatási intézmények könyvtárai iránt. Az Orenburgi Teológiai Szeminárium könyvtárának rekonstrukciójához a levéltári rekonstrukció ismert módszere tűnt optimálisnak: 1. az állomány tartalmának újjáépítése „ideális” leírások formájában, azaz az állomány lehetséges tartalmának megállapítása (a fizikai eredmény a katalógus); 2. a levéltári gyűjtemény szétszórott részeinek újraegyesítése és valódi leírásuk elkészítése.

Orenburg esetén a leíró újjáépítési módszer választását az indokolta, hogy a valaha a szeminárium tulajdonát képező könyvek ma más szervezetek vagy magánszemélyek tulajdonában vannak, és ezért elidegeníthetetlenek. A munka azoknak a könyveknek a megkeresésével kezdődött, amelyek az oktatási intézmény bezárásakor (1919-ben) az állomány részét képezték. Mivel több, mint 100 év telt el azóta, a keresés a megyei levéltárban, valamint a magát a korábbi szemináriummal folytonosnak tekintő, ismét megnyitott teológiai szemináriumban kezdődött. A levéltárban a szeminárium történetét, tevékenységét és bezárásának okait tartalmazó forrásokat találtak: ezek szerint 1913-ban az állomány több mint 17 ezer egységet (könyvet és időszak kiadványt) számlált. Az 1917–1920 közötti időszak vonatkozásában egyik helyen sem jártak eredménnyel, nem maradtak meg sem a leltárkönyvek, sem a katalógusok. Az állományhoz tartozást az ex librisek teszik beazonosíthatóvá; ezek alapján kiderül, hogy a szemináriumban két könyvtár működött: a szeminárium könyvtára és a tankönyvtár (hallgatói könyvtár). Az 1920-as évek rendeletei szerint az egyházi iskolák ingatlanai állami tulajdonba kerültek, a könyvtárakat rekvirálták, majd a könyveket egy elosztó központon keresztül szétosztották; az orenburgi könyvtárak sorsa ismeretlen. A könyvtár sajátosságai alapján, és mivel értékes könyvekről volt szó, a keresés a leírások felkutatásával az orenburgi terület kulturális intézményeinek régi és ritka gyűjteményeiben (jegyzékeiben, katalógusaiban, leltárkönyveiben) folytatódott.

Az alkalmazott eljárás a bibliográfiai rekonstrukció volt. A módszer típusai: 1. az ún. helyreállítás, az autentikus szöveg lehető legpontosabb reprodukálása; 2. az ún. átalakítás, a szöveg egységesítése és/ vagy kiegészítése. Orenburg esetén a második típust alkalmazták, mivel a forradalom (1917) előtti időkből még a katalógusok töredékei sem maradtak fenn. Ily módon az újonnan épülő katalógus a leírás és az osztályozás tekintetében meg fog felelni a mai követelményeknek, az állományszervezés modellje pedig az egyházi könyvtárakénak.

A terület nagy múltú kulturális intézményeiben folytatott keresés eredménye 371 fizikailag megőrződött könyv lett. Forrásként használhatók voltak még a szeminárium tanárainak éves jelentései, amelyekben szó esik az alkalmazott tankönyvekről és oktatási segédletekről, így újabb 70 könyvről került elő információ. További források lehetnek a nemzeti könyvtárak mellett a teológiai szemináriumok könyvtárainak katalógusai, mivel feltehetőleg az oktatáshoz

ugyanazokat a tankönyveket használták, esetükben azonban körültekintően kell eljárni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

185/2022

JASOVÁ, Katarína – BUKOVSKÝ, Vladimír: Príbeh dvoch rovnakých, a predsa rozdielnych inkunábul. – Bibliogr. In: Knižnica. – 23. (2022) 2., p. 40–51.

Res. angol nyelven

Két azonos és mégis eltérő ősnymotvány története

Könyvművészet; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -egyetemes; Nyomdászattörténet -egyetemes; Ősnymotvány; Restaurálás

A kolostorok a középkorban szorosan kapcsolódtak a művészethez és a könyvkultúrához. A scriptoriumokban kézzel írt művek másolását az illuminátorok díszítő munkája követte, műhelyenként különböző egyedi alkotásokkal. Ez a gyakorlat a könyvnyomtatás megjelenése után még folytatódott, majd a drága és igényes kézi festést a sokszorosítás váltotta fel. A könyvek és kódexek festett miniatúrái művészi értékük miatt egyediek, kézi jellegük miatt drágák voltak. Az ősnymotványok idején még a kódexekre jellemző kézi festést alkalmazták. Szlovákia területén a könyvfestésben a francia gótika, valamint itáliai, német-osztrák, cseh és sziléziai könyvfestők hatásai érezhetőek. A díszítőelemek között értékes az arany vagy ezüst betűkkel színezett pergamen, a szövegek elején az iniciálék kiegészítéseként a tollrajz vagy tollfestés. Az iniciáléokra az ornamentális vagy figurális motívumok, bordűrök, virágindák, a képekre egész vagy féloldalas miniatúrák jellemzőek. A festőanyagok és színek természetes eredetűek, leggyakoribb a fekete szín, majd az ólomfehér, az okkersárga, a vörös (minium), a kék (ultramarin) és a zöld (malachit). Európába más országokból kerültek a festékek, rögzítésüket növényi és állati eredetű kötőanyagok (gumiarábikum, keményítő, tojásfehérje, kazein, bőr-, csont- vagy halenyv) biztosították. A végső fázisban a fatáblákat szorosan bőrbe vagy pergamenbe kötötték és díszítették.

A szerzők két, szlovákiai könyvtárban őrzött ősnymotvány összevetését a festések színezése és a kötéstábla eltérései alapján végezték el. Az 1496-os *Missale Cartusiense* mindkét példányát a német Speyer városában *Peter Drach der Mittlere* nyomdász, sikeres kiadó és kereskedő nyomtatta, de be-

fejezésükre két különböző városban került sor két illuminátor mester által. Az egyik szlovákiai példány a beszercebányai Állami Tudományos Könyvtárban található (jelzete: K-8570, no. 4044), a másik a Szlovák Nemzeti Könyvtár állományában van (jelzete: Inc B 199). A beszercebányai példány 2009-es restaurálása során törekedtek az eredetiség megtartására, megőrizve az eredeti kötéstáblát is. A másik, a jászói *Matica slovenská*ból a nemzeti könyvtárba került példányt 1983-ban restaurálták: a könyvtest megővására koncentrálnak újrakötötték, az eredeti fehér bőrkötés és pergamen gerinc helyett egész bőr barna kötéssel. A két, azonos kiadású ösnyomtatvány díszítése teljesen eltér egymástól.

Az összevetéshez egy müncheni digitalizált példányt is felhasználtak (BOD Ink-M-423, GW M24135, 2 Inc.s.a. 879; <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&l=en&bandnummer=bsb00030081>). Megállapítást nyert, hogy a beszercebányai példány a legteljesebb, az elején 12 oldalas egyházi kalendáriummal („Sanctorale”), a nemzeti könyvtár példányából viszont legalább 22 oldal (11 fólió) hiányzik, és a kalendárium a kötet végére került. Az eredeti kötéstábla a beszercebányai példányon megmaradt, míg a nemzeti könyvtárbeli példány modern egész bőr kötést kapott. A müncheni példányt korábban szintén átkötötték. A két szlovákiai példányban a szöveg azonos, de az iniciálék színezése, motívumai és megmunkálása eltérő. A nemzeti könyvtári példányban az illuminátor csak három színt használt (vörös, kék, sárga), a beszercebányai példányban ellenben sokkal többet (vörös, kék, sárga, fekete, fehér, narancs, rózsaszín).

Összességében megállapítható, hogy az illuminátorok a rendelkezésükre álló anyagokkal dolgoztak, az egyik kötetben jóval összetettebb, a másikban egyszerűbb díszítéssel. A jobb minőségű festékek megőrizték eredetiségüket, a kevésbé jók megfakultak. Ez összefüggésben állhatott a helyszínnel és a rendelkezésre álló festékekkel is. Az összevetés igazolta, hogy a beszercebányai példány illuminálása a kor egyik jelentős műhelyében, valódi scriptoriumban készülhetett.

(A tanulmányt gazdagon illusztrálták az ösnyomtatványok egyes képi elemeinek összehasonlító elemzésével.)

(Prókai Margit)

186/2022

KUMMER, Stephan: „Nicht nur Bücher haben ihre Schicksale, sondern auch ihre Leser“ : Provenienzforschung im Altbestand für Judaistik in der Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 56. (2022) 6., p. 362–374.

Res. angol nyelven

„Nemcsak a könyveknek, hanem az olvasóiknak is megvan a maguk sorsa” – provenienciakutatás a berlini Freie Universität könyvtárának judaisztikai témájú régi anyagában

Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -egyetemes; Possessor; Proveniencia; Tanszéki könyvtár

A szerző, aki a *Freie Universität Berlin* (FUB) központi könyvtárában a provenienciakutató munkacsoport tagja, tanulmányában a judaisztikai témájú régi könyvanyag vizsgálatával foglalkozó, 2021 novemberében indult programot mutatja be. A cél az, hogy a könyvekben található, tulajdonosra utaló jegyeket meghatározzák, dokumentálják, továbbá a könyvek életútját és a tulajdonosok sorsát kiderítsék. A nemzetiszocialista uralom alatt rekvirált vagy elveszett könyvek mára szétszóródtak a világban. A cikk címében szereplő, a *Habent sua fata libelli* latin mondást parafrázáló német idézetet *Paul Raabe* (1927–2013) egyik írásában más kontextusban használta ugyan, de a provenienciakutatásban is alkalmazható: a *Gurlitt*-botrány óta a náci által 1939 és 1945 között elrabolt kulturális javak témája Európában a közbeszéd és a tudományos viták fontos része lett.

A FUB judaisztika tanszéke 1963-ban alakult, könyvtárát is ekkor alapították. A *dr. Margarete Susman* (1872–1966) író és filozófus 1966-ban adományként kapott hagyatéka volt az első nagyobb anyag, amelyet a tanszéki könyvtár leltárba vett. A *Raub- und Beutegut in den Beständen des Bibliothekssystems der Freien Universität Berlin [Elkobzott és zsákmányolt könyvek a FUB könyvtári rendszerében]* című tanulmány (*Ringo Narewski*, 2013) megállapítja, hogy az egyetemi könyvtár 1945 utáni alapítása nem zárja ki, hogy ne lennének benne náci által elkobzott könyvek. A kutatáshoz a növedéknaplók alig tartalmaznak használható adatot.

2022-ben a judaisztikai könyvtári katalógusban kb. 22 250 mű szerepel. Az 1945 előtti anyag 5632 tétel, ezeket vizsgálja a projekt. (A ritkaságok múltja a XVI. századig nyúlik vissza.) Kiemelt figyelmet kap az ún. „védett állomány”, amelyet csak kérésre

szolgáltatnak a kutatóknak és a diákoknak. Ezekben a könyvekben a zsidó közösségek és magánszemélyek tulajdonosi bejegyzésein kívül náci intézmények, egyesületek és/vagy szervezetek pecsétjei is láthatók. A 2021-ben elvégzett szűrőpróbák során sok olyan esetet találtak, amely gyaníthatóan náci általi elkobzásra utalt – az ilyen kötetek feltehetően antikvár vásárlások révén kerültek az állományba, ezért a munkacsoport támogatásért pályázott az Elvesztett Kulturális Javak Német Központjánál (*Deutsches Zentrum für Kulturgutverluste*). A könyvek vizsgálata során több zsidó egyesületi könyvtárat és jelentős zsidó személyiségeket is azonosítani tudtak. A munka részét képezte a sokszor héber és jiddis nyelvű kézírásos bejegyzések, ex librisek és bélyegzők leírása és szükség esetén németre való fordítása is.

A szerző két esettanulmányt ír le, melyek rávilágítanak, mennyire fontos a provenienciakutatás, és milyen eredmények születtek. Az elsőben *Margarethe* és *Lotte Tichauer* könyvének (*Richtlinien zu einem Programm für das liberale Judentum...*, 1912) sorsát ismerhetjük meg. A tulajdonosok kilétét – többek között a Yad Vashem adatbankja segítségével – sikerült kinyomozni, majd megtalálni a még élő leszármazottakat, végül eljuttatni hozzájuk a könyvet. A másik esetben nem könyv, hanem több pergamenlap volt a kutatás tárgya, melyek két tóratekercsből származtak, és egy névtelen adományozótól kerültek a könyvtár birtokába. A tulajdonost nem sikerült azonosítani ugyan, de a lapokat átadták a berlini zsidó hitközségnek, hogy járjon el a vallási előírások szerint a töredékes (megszentségtelenített) szövegekkel.

A két példa arra is rávilágít, milyen lépésekre van szükség ahhoz, hogy alapos kutatómunkával megtalálják egy-egy könyv „örökösét”. A visszaadott könyvek igazolták a kutatási projekt értelmét, szükségességét, az örökösök reakciói pedig azt mutatták, hogy mindez hozzájárulhat a háború miatt szétszabdalt családok történetének rekonstruálásához, emléket állítva egyúttal az áldozatoknak.

(*Murányi Lajos*)

187/2022

WALTERS, William H.: Survey design, sampling, and significance testing : key issues. – Bibliogr. In: *The journal of academic librarianship*. – 47. (2021) 3., 102344

A felmérések tervezése, statisztikai mintavétel és szignifikanciatesztelés: a legfontosabb kérdések

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Módszertani útmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

Noha a könyvtár- és információtudományi publikációk fele alapul kvalitatív vagy kvantitatív adatok elemzésén, viszonylag kevés könyvtár- és információtudományi mesterszak foglal magában kötelező kutatómódszertani kurzust. A tanulmány szerzője neves könyvtártudományi szakfolyóiratok lektoraként azt tapasztalta, hogy a szerkesztőségeknek elküldött empirikus tanulmányok közel egyharmadában vannak hiányosságok a felmérések tervezése, a mintavétel és a szignifikanciatesztelés terén. Jelen cikk azt tárgyalja, hogyan lehet elkerülni a leggyakoribb típushibákat.

Az első és legfontosabb lépés annak tisztázása, hogy mi a felmérések, illetve a véletlenszerű mintavétel és a szignifikanciatesztelés célja: 1. a mérésekben lévő torzítások (*bias*) és véletlen hibák (*random error*) felbecslése és minimalizálása egy jelenség összefüggéseinek megismerése érdekében; 2. statisztikailag megalapozott érvek biztosítása amellett, hogy a mintán megállapított eredmények kiterjeszthetők az alapsokaságra. Nincs szükség a fenti módszerekre a nem empirikus vizsgálatoknál (véleménycikk, szakirodalmi szemle, útmutató, elméleti esszé), továbbá esettanulmányok esetén. Az utóbbiaknál ugyanis az eredmények nem általánosíthatók, hiszen csak az adott egyénekre vagy szervezetekre vonatkoznak – a kutatónak más indokokat kell találnia, miért érdekesek a vizsgálódásai a szakma számára.

Fontos az is, hogy lássuk, mi a véletlen hiba és a torzítás közötti különbség. Leegyszerűsítve, a véletlen hiba az egyedi esetek mérésének esetlegességéből fakad, míg torzításról akkor beszélünk, ha a mért érték szisztematikusan eltér az alapsokaság valódi értékétől. A torzításoknak több tucat fajtáját különbözteti meg a szakirodalom. Fő típusaik: mintavételi torzítás, kutatói torzítás (pl. finanszírozási torzítás), valamint válaszadói torzítás (kognitív torzítások, pl. megerősítési torzítás, válaszok sorrendje és a válaszlehetőségek skálája miatti torzítás, társadalmi kíváncsiság miatti torzítás, önkép és valós képességek különbsége, tendencia „igen” válaszok adására, visszaemlékezés hiányosságai stb.).

Noha a könyvtártudomány előszeretettel alkalmazza, a felmérés mint módszer különösen hajlamosít a torzításokra, hiszen még intézmények vizsgálatakor is egyének válaszait tudjuk csak begyűjteni. Ezért első körben fontoljuk meg, szükség van-e egyáltalán felmérésre a kutatásunkhoz! Ha rendelkezésre állnak

faktuális adatok (tranzakciós naplók, gyűjteményi adatok, teljesítménymutatók stb.), válasszunk más adatgyűjtési módszereket (bibliometria, tartalom-elemzés stb.). Megfontolandók az egyéb módszerek (fókuszcsoport, megfigyelés, kísérlet stb.) előnyei és hátrányai is. Ha azonban attitűdöket, véleményeket, önértékelést szeretnénk feltárni, mindenképpen a felmérés eszközéhez kell nyúlnunk. A kutatónak eközben mindvégig szem előtt kell tartania a valóság és a percepció megkülönböztetését.

A kutatói és a válaszadói torzítást odafigyeléssel, a felmérés kérdéseinek és válaszlehetőségeinek gondos megválasztásával lehet minimalizálni. Kerüljük a túl általános kérdéseket, és figyeljünk oda a kérdések sorrendjére, a válaszlehetőségek skálájának eloszlására! (Példa: „Milyen gyakran keresi fel a könyvtár honlapját?” Más a „normális” a következő lehetőségek sugalmazása szerint: „Heti egyszer / havonta egyszer / havi egy alkalomnál ritkábban / soha”, és más, ha ezeket kínáljuk fel: „naponta / néhány naponta / heti egyszer / heti egy alkalomnál ritkábban”). A legcélravezetőbb a nyitott és zárt kérdések kombinációja. Az is fontos, hogy a felmérés ne állítson fel „küszöböt” a válaszadó elé, azaz legyen anonim, mindenki számára egyformán érthető és könnyen kitölthető. Végezetül: a kérdések ne sugalmazzák a választ! (Pl.: „Hogyan javította az új keresőrendszer a szakcikkek megtalálhatóságát?”) A kérdések és/vagy a válaszlehetőségek sorrendjének randomizálását ma már a népszerű platformok (*Qualtrics, SurveyMonkey*) is lehetővé teszik.

A mintavétel és a szignifikanciatesztelés arra szolgál, hogy egy költséghatékonyan kezelhető méretű mintából érvényesen általánosítani tudjunk az alapsokaságra, de nincs rájuk szükség, ha az alapsokaság összes eleme vizsgálható. Semmilyen statisztikai módszer nem teszi azonban lehetővé, hogy az alapsokaságon kívüli esetekre is következtethessünk a mintából – erre legfeljebb retorikai érvek vannak. Ezért egyértelműen le kell fektetni, mi a vizsgálat alapsokasága, és mik az esetek (pl. egyének, szervezetek, események). A cél a reprezentatív minta, amihez az ideális forgatókönyv az összes eset számbavétele (pl. egy egyetem hallgatói a tanulmányi nyilvántartások alapján) és a véletlenszerű kiválasztás, ám ez nem mindig lehetséges. A szakirodalomban találunk példákat a véletlenszerű mintavétel különböző variációira (pl. kétlépcsős mintavétel), illetve nem véletlenszerű mintavételi módszerekre is (pl. kényelmi mintavétel, kvótás mintavétel, hólabda-mintavétel). Utóbbiak alkalmazásával óhatatlanul esély van a mintavételi

torzításra. Ennek típusai: kiválasztási torzítás (pl. önkéntes résztvevők), túlélési torzítás (ha a felmérés befejezése előtt kiesők szisztematikusan különböznek a kitöltőktől), nem-válaszadási torzítás. A minta reprezentativitását a kutatónak mindig értékelnie kell a minta és az alapsokaság jellemzőinek összevetésével. A nagyobb minta alapvetően kívánatosabb, mint a kisebb, mivel csökkenti a véletlen hibák hatását, de nem szabad túlbecsülni a méret jelentőségét: a kis, de torzításmentes minta jobb, mint a nagy, de torzításokkal terhelt. Másfelől, nem annyira a minta összmérete számít, mint inkább az egyes összehasonlítani kívánt csoportoké. Ezek elemeinek ideális száma több tényezőtől függ, de általánosságban kijelenthető, hogy legalább 50 legyen.

A szignifikanciatesztelés célja annak felbecslése, hogy a mintában tapasztalható különbségek véletlenszerűek-e, vagy az alapsokaságban lévő különbségeket tükrözik. A szignifikanciateszt csak a véletlen hibák kiszűrésére alkalmas, a mintavételi torzítást nem tudja detektálni. Mindig különböző értékek összehasonlítását foglalja magában (két csoport, vagy a mintához társított érték és egy állandó). Több tucatnyi szignifikanciateszt létezik; ugyan a könyvtártudományi kutatások legtöbbször a t-tesztet (vagy másként a t-próbát) használják, nem mindig az a legjobb választás. Két szempont alapján hozunk döntést a szakirodalomban elérhető szignifikanciatesztek egyike mellett: a mérés jellege (számértékek, sorba rendezett értékek, dichotóm válaszok) és a felmérés típusa (független minták, páros minták, egyetlen minta) szerint. A felmérés eredményeit Excel táblában érdemes rögzíteni, ahol minden egyes változóhoz egy oszlop, minden egyes esethez egy sor tartozik. A számításokhoz statisztikai programokat (*SPSS, SAS, Stata, Minitab*) és online kalkulátorokat használhatunk. A szignifikanciateszt fő eredménye a p-érték: ez minél kisebb, annál nagyobb bizonyossággal különbözik a két csoport az adott változó szempontjából. A magasabb p-érték a véletlen nagyobb szerepére utal. Akkor szignifikáns a kutatás eredménye, ha a p-érték alacsonyabb, mint az előre megadott α -érték, amely tulajdonképpen a téves következtetések elfogadott kockázatát jelenti (konvencionálisan általában 0,05, azaz 5%). Sok kutató a felmérések értékelésekor a legalacsonyabb p-értékű eredményeket tartja a legfontosabbnak, pedig ez nem feltétlenül van így: az értékek nagyságában lévő különbségek sokszor jelentősebbek.

A kutatásról készített publikációban elengedhetetlen a módszertan ismertetése, az eredmények bemutatása

és magyarázata. Végezetül érdemes leszögezni, hogy az esettanulmányok és a kis mintás felmérések sem érdektelenek, ha a kutató érvelni tud a fontosságuk mellett: új kutatások kiindulópontjai lehetnek, vagy a módszereiket más kontextusokban is érdemes lehet kipróbálni.

Az alapos kutatás-előkészítés és a körültekintés segít megelőzni a leggyakoribb hibalehetőségeket, ugyanis a legjobb statisztikai eszközök sem segítenek, ha már kiküldtünk egy torzításra hajlamosító kérdőívet egy rosszul kiválasztott minta számára.

(A cikk gazdag bevezető szakirodalmat tartalmaz a statisztika és a kutatómódszertan témájában.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 237

Tudománymetria, bibliometria

188/2022

BOBROV, Leonid Kupriânovič: Dostovernost' ssylok na naučnye izdaniâ : primer poroždeniâ mifov i netočnostej. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 5., p. 47–65.

Res. angol nyelven

A tudományos kiadványokra történő hivatkozások megbízhatósága: példa mítoszok és pontatlanságok születésére

Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az információ hitelessége mindig is aktuális kérdés volt, az utóbbi években a probléma élesebbé válását a globalizációval, a világháló fejlődésével és az információrobbanással hozzák összefüggésbe. A szerző 10 évre visszamenőleg összehasonlította a RINC-ben (*Rossziskij index naučnyh citirovanij* = Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index), a *Web of Science*-ben és a *Scopus*-ban a megbízhatósággal foglalkozó címeteket a 2022. januári állapot szerint: a RINC adatbázisban a „megbízhatóság” szó 6162 címben fordul elő, „az információ megbízhatósága” kifejezés pedig 1292 dokumentum címében vagy kulcsszavai között. A találatok téma szerinti összehasonlítása az adatbázisok eltérő osztályozási rendszerei miatt nehéz, de az megállapítható, hogy a *Scopus*-ban a tudományos információk megbízhatóságát érintő publikációk háromnegyede az orvos- és műszaki tudományok, valamint a számítástechnika területén jelent meg, míg a

RINC-ben a legtöbbször a gazdaságtan, közgazdaságtudományok, az „Állam és jog. Jogtudományok”, az „Orvostudomány és egészségügy” témában. A *Web of Science* esetében az említett témakörök megoszlása hasonló, a publikációknak azonban mintegy a fele az „Egyéb” osztályba került.

A témában megjelent publikációk szerzőinek nagy része egyetért abban, hogy elsősorban az információforrás hitelességét kell értékelni; akkor lehet megbízhatónak ítélni, ha a forrásról ezt több független mű is megerősíti. Az információk átvétele plágiumellenes rendszerekkel, a bibliográfiai hivatkozások elemzésével stb. nyomon követhető. Ugyanakkor számos példa igazolja, hogy egy mű minőségét és megbízhatóságát nem bizonyítja az a tény, ha arra sokan hivatkoznak.

A tudósok hatékony munkájának mennyiségi értékelésében több évtizede vitatéma az elsődleges forrásokra történő hivatkozások száma; több publikáció azt a következtetést vonja le, hogy a tudományos hivatkozások 70–90%-át a szerzők más cikkek irodalomjegyzékéből vették át. A szakirodalom foglalkozik az ún. negatív és a visszavont cikkekre történő hivatkozással, valamint a hivatkozás és a tudományos publikáció minősége közötti ok-okozati összefüggések hiányával is.

A cikk a továbbiakban egy konkrét példán keresztül mutatja be, hogy egy publikációra történő hivatkozás nemcsak annak minőségét és megbízhatóságát nem támasztja alá, de még a létezését sem. A szerző *A tudásmenedzsment az Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index tükrében* című cikke elkészítése során számos hivatkozást talált *K. M. Wiig A tudásmenedzsment alapjai* című, orosz fordításban 1986-ban kiadott monográfiájára, amelyben a fogalom – állítólag – először jelent meg. A hivatkozásokban azonos a mű terjedelme, de a kiadót illetően több név is megjelenik. Jogos a kérdés: melyik kiadó publikálta 1986-ban Wiig monográfiájának orosz fordítását? A cikk szerzője nem találta a könyvet sem a novoszibirszki, sem a nagy oroszországi könyvtárak elektronikus katalógusában, még a Kongresszusi Könyvtárban sem. Könyvtárközi kölcsönzési kérésére is negatív választ kapott. Kutatásának eredményei: Wiig a témában első monográfiáját 1993-ban adta közre, tehát orosz fordítása nem jelenhetett meg 1986-ban; az egyik hivatkozásban szereplő kiadót csak 2004-ben regisztrálták. A szerző levelet írt Wiig professzornak, aki megerősítette, hogy *Knowledge Management Basics* címmel nem írt monográfiát, csak *Knowledge Management Foundations* címmel, 1993-ban. Az

orosz Wikipédiában a fiktív 1986-os műre az első hivatkozás 2011 októberében jelent meg; ebből következik, hogy az oroszországi publikációkban ezután kezdtek rá hivatkozni. Nyilvánvaló, hogy a szerzők nagy része úgy hivatkozik a monográfiára, ahogy annak bibliográfiai leírása a Wikipédiában található. Első pillantásra az eset nem rendkívüli, de óvatosságra int, hogy idővel egy nem hiteles információ, amelyre egyre többen hivatkoznak, *feltétlenül* hitelessé válik. A megoldás az, hogy hivatkozni nem a Wikipédiára, hanem közvetlenül az eredeti átnézett forrásokra kell.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

189/2022

ŽAROVA, Elena Nikojevna: Naukometriâ v oblasti sociogumanitarnyh nauk : problemy i puti ih rešeniâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 4., p. 34–53.

Res. angol nyelven

Tudománymetria a társadalom- és humán tudományok területén: problémák és megoldási módok

Adatbázis; Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

Napjaink globális kihívásait figyelembe véve a tudomány és az oktatás az állam tudományos és technológiai vezető szerepének kulcsfontosságú eszközeivé válnak. Bár az állam nagy figyelmet fordít a tudomány fejlesztésére és a humán tőke bevonására a kutatási-fejlesztési szektorba, Oroszországban a kutatók száma 2015 és 2019 között 8,2%-kal csökkent. Tudományterületek szerint vizsgálva szembevetve a kutatók számának túlsúlya a természet- és műszaki tudományok területén. A kutatók számának csökkenése nem volt hatással az összes publikáció és az oroszországi tudósok publikációinak arányára: a *Web of Science* (WoS) adatai szerint az arány 2,5%-ról 2019-re 2,9%-ra nőtt. Az összes publikációból a társadalom- és a humán tudományok aránya mindössze 16,9%, aminek egyik magyarázata, hogy ezeken a területeken lényegesen kevesebb a kutató. Következésképpen a kutatók tudományos teljesítményének értékeléséhez nem lehet ugyanazt a módszert alkalmazni a természet- és a társadalomtudományok területén. A tudományirányítási modellt a tudománymetria segítségével lehet korszerűsíteni. Napjainkban azonban megoszlanak a vélemények a tudománymetriai

módszerek alkalmazásának célszerűségéről a tudományos tevékenység értékelésében. A szerző számos, tudománymetriával foglalkozó szakértő véleményét elemezte: többen gondolják úgy, hogy a tudománymetriai mutatók használata inkább a természet- és a műszaki tudományok területén igazolt. Ennek okát többen között abban látják, hogy a társadalom- és a humán tudományok területén:

- a hivatkozások jelentős része monográfiákra, könyvekre, vitairatokra (és nem cikkekre) utal, amelyekre általában hosszabb idő elteltével (akár 10 év) hivatkoznak;
- a WoS-ban vagy a *Scopus*-ban kevesebb az oroszországi folyóirat és a könyvkiadó;
- az oroszországi kutatók külföldi folyóiratokban történő publikálását nehezíti az idegen nyelvek alacsony szintű ismerete;
- a publikációk szerzői ritkán kutatócsoportok, kevés a társszerzős kutatás (1-2 szerző a jellemző). A cikk szerzője mindkét nagy tudományterületen több szempont szerint elemezte az 1980–2020-as időszakban a WoS-ban feldolgozott hivatkozásokat és publikációkat. Az elemzés egyik eredménye, hogy a WoS-ban az angol nyelvű publikációk vannak többségben, ami közvetlenül hat a tudományos világra, és egyértelműen gátolja az oroszországi tudományos eredmények külföldi népszerűsítését. Felül kell vizsgálni a tudósok munkájának értékelését a társadalom- és a humán tudományok területén, valamint a tudomány szervezését a felsőoktatási intézményekben. A szerző javaslata, hogy a hivatkozásindex kiszámításához legalább 10 éves időszakot kell figyelembe venni a jelenleg előírt 5 év helyett. Ennek megfelelően módosítani kell az aktuális beszámolási kötelezettségeket, ami hatással lesz a pénzek igazságos elosztására a kutatói és az oktatói munkatársakkal kötendő szerződések során. A hangsúlyt a WoS-ban és a *Scopus*-ban indexelt folyóiratok helyett a RINC-ben (Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index) feldolgozott folyóiratokban megjelent publikációkra és a RINC fejlesztésére kell helyezni. (Az adatbázis tartalma 6 ezer oroszországi folyóirat és az oroszországi tudósok több mint 11 millió publikációja.) Folyik a munka a RINC ismert hátrányainak kiküszöbölésére. Minőségi mutató lehet a publikálás a magas impakt faktorral rendelkező hazai folyóiratokban, valamint a tudományos minősítő bizottság által összeállított, lektorált tudományos folyóiratok jegyzékén szereplő kiadványokban.

További javaslatok:

- a társadalom- és a humán tudományok területén a tudósok munkájának értékelését segítheti, ha a WoS-ban feldolgozzák a monográfiákat, továbbá a gyűjteményes kötetekben, konferenciaanyagokban megjelent tanulmányokat is;
- növelni kell az oroszországi folyóiratok angol nyelvű változatainak számát;
- nem korrekt a tudósok munkáját csupán mennyiségi tudományometriai mutatókhoz kötni és ennek alapján finanszírozni, az értékeléshez minőségi szempontokat is figyelembe kell venni.

A publikációk és a hivatkozások száma nem jellemezheti egy ország tudományos potenciálját, az csak az országok közötti összehasonlító elemzés része lehet.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 224

Információszerzés (information management)

190/2022

BONANNI, Mimmo – SULLIVAN, Christina: Making a case for Zotero : embedded courses, collaboration, and resources sharing. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 83. (2022) 5., p. 201–205.

Érvek a Zotero mellett: beépített könyvtárost alkalmazó kurzusok, együttműködés és forrásmegosztás

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hivatkozás; Információs műveltség; Információs-szervezés; Szoftver

A Zotero az egyik kedvelt hivatkozáskezelő eszköz a hallgatók körében, melynek használatát többek között az Arizonai Állami Egyetem (ASU) Könyvtára is oktatja. Egy beépített könyvtárosokat alkalmazó kurzuson a csoportprojektekhez kapcsolódó bibliográfia készítésére alkalmazták az eszközt, ami esettanulmányként szolgál a Zotero teljes potenciáljának a kiaknázására.

A többi hivatkozáskezelő szoftverhez hasonlóan a Zotero célja a források gyűjtésének támogatása. Mivel nyílt forráskódú és ingyenes, nem csak egyetemi környezetben működik, a diákok tanulmányaik befejezése után is használhatják. A program letöltése mellett szükség van egy böngészőbővítmény és egy

szövegszerkesztőbeli *plug-in* telepítésére is – e lépések után a multifunkciós eszköz számos lehetőséget biztosít a kutatómunka támogatására. Az online üzemmód azt is lehetővé teszi, hogy a felhasználók a csoportmappákban (*Zotero groups*) hivatkozásokat, jegyzeteket és kulcsszavakat osszanak meg egymással. Ez megakadályozza, hogy a tagok párhuzamosan dolgozzanak, a közösen kialakított kulcsszavak és kategóriák pedig megkönnyítik a tételek rendszerezését. A létrejött mappa végezetül egy linken keresztül osztható meg tulajdonképpen bárkivel. Ez különösen hasznos a közösségi médiában, ahol nincs értelme az egyes bejegyzések végére hosszabb bibliográfiákat tenni – a Zotero-csoportra mutató link beillesztésével a helytakarékoság mellett garantálható a hitelesség is, ami kiemelt fontossággal bír a közösségi médiában terjedő álhírek burjánzása közepette.

Az ASU 2017-ben indította el a Bölcsészeti Labor (*Humanities Lab*) nevű innovatív kezdeményezését, amelynek keretében a hallgatók és az oktatók együtt dolgoznak különböző kutatási projekteken, melyek való életbeli problémák megoldását célozzák. A Bölcsészeti Labor együttműködik az ASU könyvtárával az információs műveltségi képzés kurzusokba való integrálása érdekében. Azon túl, hogy a félév elején beszélnek a könyvtári forrásokról, a könyvtárosok az órákon, chaten és csoportos találkozókra állnak a résztvevők rendelkezésére.

2021 tavaszi szemeszterében a Bölcsészeti Labor *Fenntartható divat* című kurzusán a könyvtárosok két eszközt ajánlottak a projektmunkák támogatására: a *Google My Maps* segítségével a diákok ruháik gyártási helyeit geokódolták, a Zoteroval pedig az egyes projektcsoportok a divat és blokklánc kapcsolatával foglalkozó kutatásaik hivatkozásait gyűjtötték össze. (A könyvtárosok megmutatták, hogyan lehet a böngészőbővítmény segítségével az adatbázisokból és az internetről kinyerni a hivatkozásokat.) Az eredményeket az Instagramon tették közzé, a posztok végén a vonatkozó Zotero-linkkel. A hallgatók a Zotero-csoportok kezelését gyorsan elsajátították, és sokan nagyon hasznosnak tartották ezt a funkciót. Volt, aki kijelentette, hogy más kurzusokhoz is használni fogja a Zoterót.

Az esettanulmány megmutatta, hogy a Zotero nemcsak egyéni hivatkozásgyűjtésre, de csoportmunkára is alkalmas, és a közösségi médiában történő hiteles ismeretterjesztést is támogatja.

(*Szabó Pirooska*)

Lásd még 232

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 194, 195, 203

Nemzetközi könyvtárügy

191/2022

KATZ, Ari: Neglected to indispensable : lessons from Beyond Access for global public library reform and development. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 41. (2022) 3., p. 273–293.

Mellőzöttekből nélkülözhetetlenek: a Beyond Access program tanulságai a globális közkönyvtári reformokhoz és fejlesztésekhez

Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Támogatás -pénzügyi -általában

A *Beyond Access* volt az első nagyszabású globális kísérlet a nemzetközi fejlesztések és a közkönyvtárak világának összekapcsolására. A program 2011 és 2018 között működött, tucatnyi országban zajló projektek sorozataként, amelyeket azért indítottak, hogy segítsenek katalizálni a könyvtárak fejlődését nemzeti célok mentén. Azzal a kiindulással, hogy a legtöbb alacsony és közepes jövedelmű országban a könyvtárak elhanyagoltak és alacsony látogatottságúak voltak, elavult készségekkel rendelkező személyzettel, a program egyes országokban hatékonyan bevonta a közkönyvtárakat a nemzeti párbeszédbe, miközben más országokban ez nem sikerült. Ez a cikk azt vizsgálja, hogy milyen feltételek és intézkedések vezettek a hatékony projektekhez, és milyen tanulságokat lehet levonni a program munkájából a jövőbeli könyvtárfejlesztési erőfeszítésekhez. Mianmarban és Grúziában a program a központi kormányzat digitális stratégiáihoz igazodó új beruházásokat vonzott a közkönyvtárakba. Bangladesben és a Fülöp-szigeteken a program integrálta a közkönyvtárakat az oktatással kapcsolatos kezdeményezésekbe, ahol korábban figyelmen kívül hagyták őket. Az alacsony és közepes jövedelmű országokban több mint negyedmillió közkönyvtár található, így a könyvtári rendszerekben továbbra is hatalmas lehetőségek rejlenek arra, hogy

mege erősítsék jelentőségüket a XXI. században, új forrásokat vonzzanak, és létfontosságú szolgáltatásokat nyújtsanak. A könyvtárvezetők világszerte építhetnek a *Beyond Access* tapasztalataira, hogy segítsenek a könyvtárak modern igények szerinti újjáélesztésére irányuló kezdeményezésekben.

(Autoref.)

Lásd még 194, 198, 203, 226, 239

Nemzeti könyvtárügy

192/2022

VAN KEMPEN, Sander [et al.]: Trends in the Dutch and Finnish library landscape. – Bibliogr. In: Library management. – 42. (2021) 3., p. 167–183.

Trendek a holland és a finn könyvtárügyben

Általános helyzetkép; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Összehasonlító könyvtártudomány; Statisztika; Szolgáltatások használata; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a hollandiai és finnországi közkönyvtárak jelenlegi helyzetéről a könyvtári törvények és a főbb könyvtárhasználati trendek alapján.

Az alkalmazott megközelítés a vonatkozó jogszabályok áttekintését, valamint a holland és finn nemzeti könyvtári adatok statisztikai elemzését öleli fel.

Az eredmények azt mutatják, hogy miközben a fizikai kölcsönzés és az olvasási készség (*literacy*) visszaesése figyelhető meg, a látogatók száma, a digitális kölcsönzés mennyisége, valamint a tevékenységek és rendezvények száma növekszik. Ezenfelül Hollandiában csökken a pénzügyi támogatás, míg Finnországban nőnek a közkönyvtárak kiadásai.

A cikk kiindulópontját a hollandiai és a skandináv (elsősorban finn) közkönyvtárak különböző nézőpontjai képezik.

(Autoref.)

Lásd még 183, 211, 221

Központi szolgáltatások

Lásd 243

Együttműködés

193/2022

POHLKAMP, Svenia – ZARNITZ, Monika: Die lange Sicht ... nestor – Das Kompetenznetzwerk für Langzeitarchivierung und Langzeitverfügbarkeit digitaler Ressourcen. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 56. (2022) 5., p. 274–284. Res. angol nyelven

Hosszú távú perspektíva... Nestor – a digitális források hosszú távú archiválásának és hozzáférhetőségének kompetenciahálózata

Digitalizálás; Együttműködés -szakterületi; Hálózati modell; Közgyűjtemény; Megőrzés; Továbbképzés

A munkát és magánéletet egyaránt átható digitalizáció és a digitális eszközök használata új kihívásokat jelent az információk és az információhordozók dokumentációja, archiválása és újrahasznosítása terén, így a közgyűjtemények munkájában is. A gyors technikai változások az adathordozókat, a leolvasókat, az adatok formátumát, az operációs rendszereket és a programokat egyaránt érintik. A digitális objektumok nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint a hagyományos dokumentumok. A hosszú távú digitális archiválás fő célja, hogy a digitális dokumentumok és objektumok tartósan olvashatóak és értelmezhetőek maradjanak. Ez a folyamat igen komplex, sokfajta szaktudást és naprakész ismereteket igényel.

A Nestor a digitális források hosszú távú archiválását és hozzáférhetőségét támogató kompetenciahálózat Németországban. Tagjai levéltárak, könyvtárak, múzeumok, egyetemek, számítóközpontok, kutatóintézetek és cégek; osztrák és svájci tagokat is szívesen látnak, és kapcsolatot ápolnak a digitális archiválás szereplőivel világszerte. A Nestor 2002-ben jött létre az Oktatási és Kutatási Minisztérium (BMBWF) projektjéből, amelyben hosszú távú digitális archiválási stratégia megalkotását kezdeményezték. Első szakaszában (2003–2006) a hálózatot építették fel, a második szakaszban (2006–2009) bővítették, megszilárdították. 2009-ben 7 tagja volt a hálózatnak, számuk 2020-ra 22-re nőtt. Közéjük tartoznak szövetségi és

tartományi levéltárak, a nemzeti könyvtár, a berlini Humboldt Egyetem. A résztvevők lefedik Németország egész területét. A hálózat hatóköre azonban lényegesen nagyobb, mint a partnerintézmények száma. 2021-ben 96 intézmény képviselőjében 144 szakember vett részt a munkacsoportok munkájában. Megoszlásuk a következő volt: 34,4% felsőoktatási intézmény, 19,8% levéltár, 17,7% kutatóintézet, 15,6% könyvtár, 2,1% egyházi gyűjtemény, 1% múzeum, 9,4% egyéb intézmény.

A Nestor élénk szakmai információcsere fóruma. A tevékenységek (főként DIN- [Német Szabványügyi Testület] szabványok kidolgozása, archívumok minősítése, kiadványok előállítás, képzés) összesen 11 munkacsoportban folynak. Ezek közül fontos szerepet tölt be a formátumfelismeréssel, a személyes digitális archiválással és az úgynevezett SIP-konkretizálással foglalkozó munkacsoport. A formátumok felismerése az avulás, a migráció és a korszerű szoftverkönyvtár biztosítása szempontjából lényeges. A személyes digitális archiváláshoz a Nestor útmutatást ad a <https://meindigitalesarchiv.de> honlapon. A digitális archívumoknak átadandó SIP-adatcsomagok előállításához ajánlásokat, irányelveket és közös szakmai szókészletet dolgoznak ki.

A Nestor rendezvénykínálata a kompetenciafejlesztést szolgálja, a közgyűjteményi terület képző- és továbbképző intézményeivel együttműködve alakították ki. Egy kézikönyvben (*Nestor-Handbuch*) összefoglalták a legfontosabb ismereteket. Kétévente szerveznek úgynevezett Nestor-iskolát (*Nestor-School*), a célközönséget kezdőkre és haladókra osztják fel. A gyakorló digitalizálók számára évente egyszer találkozót tartanak. A Nestor munkacsoportjai szemináriumokon mutatják be eredményeiket. A pandémia következtében megnőtt a virtuális rendezvények száma. A tapasztalatokat felhasználva 2021-től webes szemináriumokat tartanak, amelyekre közel százan regisztrálnak. A témák: a hosszú távú digitális archiválás alapfogalmai, folyamatai, speciális részterületei (formátumfelismerés, AV-média, adatformátumok, SIP-előállítás stb.).

A Nestor kiadványai ingyenesen hozzáférhetők a <https://langzeitarchivierung.de> weboldalon. Különböző sorozatokat adnak közre: a szakértői munkacsoportok eredményeit (*Nestor Materialien*), összefoglaló munkákat, kézikönyveket (*Nestor Handbücher*), aktuális rövid tanulmányokat (*Nestor Thema*), válogatott tudományos közleményeket (*Nestor Edition*). Ugyanitt megtalálhatók különböző állásfoglalások, információk és híradások is.

A Nestor nyílt hálózat, amelynek munkájához bárki csatlakozhat, aki az információ- és tapasztalatcserében szívesen részt venne. Közös célja az érdeklődés és egymás támogatása.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 207, 210, 211, 220, 223, 233, 243, 249

Jogi szabályozás

194/2022

DÖHL, Frédéric: Künstliche Intelligenz, Recht und Kulturerbe : zum Potenzial einer strategischen Dynamik im aktuellen rechtspolitischen Diskurs um die anstehende EU-KI-Verordnung für das Bibliothekswesen. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 6., p. 338–349.

Res. angol nyelven

Mesterséges intelligencia, jog és kulturális örökség: a könyvtári ágazatot érintő stratégiai dinamikáról a készülő uniós MI-rendeletéről szóló jelenlegi jogpolitikai diskurzusban

Digitalizálás; Jogszabály -más területről; Könyvtárügy; Mesterséges intelligencia; Nemzetközi helyzetkép

A cikk kiindulópontja a mesterséges intelligencia (MI) törvényi szabályozását célzó, folyamatban lévő európai jogalkotási folyamat, amely világszerte az első jogalkotási folyamat az MI-vel kapcsolatos kérdésekről. A jelenlegi MI-rendelettervezet középpontjában a nagy kockázatú területek szabályozása áll, az autonóm vezetéstől a bűnüldözésig. A kultúra és a kulturális örökség itt nem játszik szerepet. Az Európai Parlamentnek az MI-rendelettervezetről szóló új állásfoglalásában azonban tárgyalják az oktatás, a kulturális örökség és a kreatív iparágak területét. Jelen cikk a kulturális javak digitalizálásának példáján keresztül azt a kérdést vizsgálja, hogyan tudja felhasználni a könyvtári ágazat stratégiai és érvelési szempontból az uniós jogalkotó véleményformálási folyamatát.

(Autoref.)

Lásd még 192, 221, 242

Könyvtárosi hivatás

195/2022

MINDEL, David: Ethics and digital collections : a selective overview of evolving complexities. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 78. (2022) 3., p. 546–563.

Az etika és a digitális gyűjtemények: a kialakulóban levő komplex jelenségek szelektív áttekintése

Általános helyzetkép; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Használók képzése; Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtáresetika

A digitális gyűjtemények számának növekedésével egyre nagyobb figyelmet kell kapnia az etikai kérdések vizsgálatának, tehát nemcsak arra kell figyelniünk, hogy milyen információkat tartalmaz az adott gyűjtemény, hanem arra is, hogy az információkat hogyan választjuk ki, tesszük hozzáférhetővé, és miként tudják hasznosítani a felhasználók. Ezeknek a kérdéseknek egy részére az információetika ad választ, amely az etika egyik részterületként a digitális gyűjtemények szerepét is vizsgálja.

Ezek a kérdések korántsem új keletűek, viszont a tágabb értelemben vett digitális adatok növekvő szerepe sajátos komplexitást ad megközelítésüknek. A digitális gyűjteményeknek ugyanis tükrözniük és szolgálniuk kell az érdekelt felek igényeit és szükségleteit, miközben egyensúlyt kell teremteniük az általános hozzáférés és a megőrzés között. Azokat a döntéseket, hogy bizonyos információkat bemutassunk, míg másokkal nem foglalkozunk, befolyásolhatja a politika, a kulturális preferenciák és a társadalmi értékek. Mint minden könyvtári gyűjtemény, a digitális gyűjtemény is alkalmas arra, hogy elősegítse tartalmának intellektuális felfedezését, és lehetővé teszi az is, hogy az intézmények azonosítani tudják az olvasóik számára értékes műveket, formálva egyúttal a felhasználói prioritásokat is. Az információ kiválasztása, létrehozása, kezelése, terjesztése és megőrzése során hozott döntések ugyanis visszahatnak arra, hogy az információt hogyan és hol fogyasztják, értik és használják. Fontos, hogy támogassuk és megerősítsük a digitális dokumentumok leírásával és hozzáférhetőségével kapcsolatos kritikus gondolkodásunkat a kisebbségi társadalmi csoportok reprezentációja vagy például a látás- vagy hallássérültek hozzáférése szempontjából.

A könyvtári információk kiválasztása a könyvtárosok által gyakorolt ellenőrzés egyik kulcsterülete az információ szervezése, megőrzése és terjesztése mellett. A dokumentumok etikus kiválasztásának célja, hogy az információ valóban értékes és hasznos legyen. Ez megerősíti annak fontosságát, hogy a digitális gyűjtemények építése olyan könyvtárosok közreműködése mellett történjen, akik többféle gyűjtemény vagy éppen tanterv ismeretében tudnak döntéseket hozni. Ugyanakkor a hagyományos és a digitális gyűjteményfejlesztés esetében sem garantálható, hogy a gyűjtemények mentesek lesznek az elfogultságtól: a könyvtárosok döntéseit a politika, a kulturális preferenciák és a társadalmi értékek is befolyásolják.

A digitális gyűjtemények az interneten elérhető információknak csak az egyik alcsoportját jelentik, és a világ nagy része nem ezeket tekinti elsődleges információforrásnak. Az is illúzió, hogy a digitális technológiákon keresztül tegyük lehetővé az egyetemes hozzáférést, mivel utóbbit komplex hatalmi, pénzügyi, infrastrukturális, műveltségi és egyéb tényezők határozzák meg. A digitális formátumban létrehozott és terjesztett kormányzati dokumentumok megléte nem eredményez például tájékozottabb nyilvánosságot azokban az országokban, ahol nincs meg az internet-hozzáférést támogató, széles körű infrastruktúra vagy sáv szélesség. A digitális szakadék jelenségének összetettségét mutatja, hogy a fejlett digitális infrastruktúrájú országokban – digitális készségek hiányában – sem rendelkezik minden állampolgár egyenlő hozzáféréssel ezekhez az információkhoz.

A kiválasztáson kívül a digitális információk mennyiségének kezelése is kihívást jelent, ami megnehezíti a származás ellenőrzését és a kontextus meghatározását. A digitalizálás során a képek transzparens módon való módosítása a manipuláció elfogadható formája lehet, ám a képek manipulálása félrevezetés vagy megtévesztés céljából egyértelműen etikátlan, ezért az eredeti fájlok azonosítása mellett azok integritását is ellenőriznünk kell, ami kiegészül azzal, hogy kontrolláljuk a mobiltelefonokkal készített digitális képek beáramlását is. A gyűjteményekhez kötődő, eleve digitális formában létrejött (*born digital*) dokumentumok teljességét megőrizni korlátozott anyagi források mellett lehetetlen feladat. Elvárható viszont, hogy felkutassuk, megőrizzük és terjesszük a helyi kötődésű kiadványokat. A digitálisan létrejött tartalmak megőrzésre való kiválasztása során az időtényezőre is figyelemmel kell lennünk, hiszen amilyen gyorsan keletkeznek, annyira sérülékenyek és kitétek az avulásnak. A számítógépes algoritmusokba (kere-

sőmotorokba, mesterséges intelligenciába) ágyazott torzításokat is érdemes tudatosítani magunkban és a felhasználókban.

Az etikus információk érdekében az információtudományi területen dolgozóknak meg kell találniuk az egyensúlyt a digitális gyűjtemények építésében, továbbá biztosítaniuk kell a digitális állományok megfelelő kezelését, integritását, történetük transzparenciáját, figyelembe véve a digitális gyűjtemények korlátait. Maguk az intézmények is szembesülnek korlátokkal, de ezeket igyekezhetnek ellensúlyozni nyílt hozzáférésű, nyílt forráskódú megoldások révén. Az etikai kihívásokra tanulásal és oktatással, együttműködéssel, a közösséggel való kapcsolat fenntartásával és szakmai irányelvek, belső eljárások betartásával adhatnak választ. Ugyanakkor a nyilvánosságnak kell felelősségre vonnia azokat, akik visszatartják vagy hamisan jelentik meg az információt, és általában korlátozzák az információkhoz való hozzáférést.

(Koltay Tibor)

196/2022

SKALICOVÁ, Jana: Ako byť dobrým detským knihovníkom. – Bibliogr. In: Knižnica. – 23. (2022) 2., p. 32–39.

Res. angol nyelven

Hogyan legyünk jó gyermekkönyvtárosok?

Gyermekolvasó; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Továbbképzés

A Szlovák Nemzeti Könyvtár akkreditált tanfolyamot indít gyermek- és ifjúsági könyvtárosok, gyermekirodalommal foglalkozók, iskolai vagy fiókkönyvtárakban dolgozók számára. A gyermekkönyvtárosok szerepe rendkívül fontos a könyvtár mint élő szervezet jövője szempontjából. *Ranganathan* alapelvei a mai napig érvényesek, a gyermekeket orientáló könyvtárosok munkája pedig felelősségteljes feladat.

A gyermekkönyvtáros legfontosabb tulajdonsága, hogy ambiciózus, bármilyen olvasói réteggel képes foglalkozni, emberszerető, tiszteletet adó és váró, a gyermekek védője, kreatív és céltudatos, igényli a folyamatos képzést, elismeri és használja az új médiát és technológiákat. A gyermekkönyvtárosok adminisztratív feladataik mellett teljes személyiségükkel a gyermekekkel való foglalkozásra specializálódnak. Személyiségük és szakismeretük folyamatosan fej-

lódik, ahogyan olvasóikat kísérik a testi és érzelmi növekedésben. Különböző korcsoportokat ellátva speciális programokat szerveznek a gyerekeknek, miközben maguk is folyamatosan fejlődnek szakmailag. Nemcsak a gyerekeket szolgálják ki, hanem a velük érkező felnőttekkel (szülőkkel, nagyszülőkkel, pedagógusokkal) is törődnek. Szoros kapcsolatot alakítanak ki a tanárokkal, hogy megalapozzák a könyvtárlátogatás jövőjét. Széles körű tapasztalatokkal, ismeretekkel és készségekkel kell rendelkezniük a speciális rétegekkel való megfelelő bánáshoz.

A könyvtáros pálya választásakor a leendő gyermekkönyvtárosok néha azt hiszik, ez a feladat talán könnyebb, mint felnőttekkel foglalkozni. A gyermekkönyvtárosnak nem kell a pedagógushoz hasonlítania, de jól kell éreznie magát a gyermekek társaságában, kellő altruizmussal is rendelkeznie kell. A gyermekek szeretete nélkülözhetetlen a ráhangolódáshoz, problémáik megértéséhez. A gyermekkönyvtárosnak nem szabad se túl-, se alulértékelnie a gyerekeket kínzó problémákat. Sokuk írhatna egész könyvet erről, hiszen a szülők és a pedagógusok mellett nekik van ezek meghallgatására leginkább idejük és türelmük.

A gyermekek könyvtári jelenléte különböző lehet. Ha baráti csapatban érkeznek, másként viselkednek, mint mikor felnőttekkel látogatnak a könyvtárba. A kölcsönzési hosszabbítások, lejáratok stresszelhetik őket, emellett félelmet kelthetnek bennük a felnőttkével közös kölcsönzőpultok, és eltéríthetik őket a könyvtári szolgáltatások igénybevételétől. A gyermekkönyvtárosok „védőügyvédként” képviselik a gyermekek érdekeit a könyvtárban, védelmet nyújtanak számukra, a programokon megfelelő körülményeket biztosítanak nekik a többi olvasó igényeinek figyelembevételével. A hidat a könyvek és a gyermekolvasók között különböző módszerekkel építhetik fel: ajánlással, meséléssel, játékkal, kézműves foglalkozással.

A gyermekkönyvtáros barát, pszichológus, tanár, terapeuta, védelmező, mentor egy személyben. Közreműködésével az elfelejtett könyvek is előkerülnek, olvasóra találnak. Mindezt lelkesedéssel, tapasztalattal, kreativitással éri el. A könyvtári programokon a gyermekek olyan többletéléményekkel tölteznek, amelyek felülmúlják az egyéb médiumok nyújtotta lehetőségeket. A nyugodt környezet szintén jó hatást gyakorol rájuk. A jó könyvtárosnak munkájába beépítve számolnia kell a digitális technológiával, de nem könnyű megtalálni az új és a hagyományos technológiák és eszközök között.

A szlovák gyermekkönyvtárosok összetett munkája sokszor alulbecsült és alulfizetett, pedig felelősségteljes és kihívásokkal teli, ezért nehéz jó gyermekkönyvtárosokat találni. Folyamatos képzésük biztosítása rendkívül fontos. A nemzeti könyvtár ezért indítja el akkreditált képzését „Gyermek- és ifjúsági olvasókra szakosodott könyvtáros” elnevezéssel, amelyet 2023 és 2028 között valósítanak meg. A képzés a gyermekek olvasásfejlesztése mellett pedagógiai, pszichológiai, módszertani és bábszínészeti alapismereteket is tartalmaz.

(Prókai Margit)

197/2022

SULLIVAN, Jennifer Rice: Child development knowledge among new children's librarians in US public libraries. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 63. (2022) 1., p. 19–37.

Gyermeklélektani ismeretek az új gyermekkönyvtárosok körében az Egyesült Államok közkönyvtáraiban

Gyermekkönyvtár; Gyermekolvasó; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A gyermekkönyvtárosok szerepe az elmúlt évtizedekben megváltozott: a gyermekirodalom szolgáltatása mellett változatos programokat is kínálnak a gyermekeknek és gondviselőiknek. Mindehhez nemcsak a gyermekirodalomról, hanem a gyermekek fejlődéslélektanáról is rendelkezniük kell ismeretekkel. Az ALA *Association for Library Service to Children* elnevezésű szervezete is hangsúlyozza ezen ismeretek fontosságát a gyermekkönyvtárosok számára szükséges kompetenciák között, és az IFLA is kiemelte a gyermekek fejlődésére vonatkozó ismeretek szerepét, illetve ezeknek a könyvtári szolgáltatásokra gyakorolt hatásait. A hiánypótló tanulmány kísérletet tesz a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismeretek és felkészültség feltérképezésére az új könyvtárosok esetében.

A kutatáshoz „új gyermekkönyvtárosnak” azt tekintették, aki öt éven belül szerezte meg mesterszakos könyvtár- és információtudományi vagy azzal egyenértékű diplomáját, és kevesebb mint öt éve tölt be gyermekkönyvtárosi pozíciót, amelyben 14 éves korig bezárólag foglalkozik gyermekekkel.

A kérdőíves kutatást az Amerikai Egyesült Államok közkönyvtáraiban dolgozó gyermekkönyvtárosok

körében végezték két online közösségimédia-csoporton (*Library Think Tank*, *Storytime Underground*) keresztül, továbbá az USA-ban akkreditált könyvtár- és információtudományi mesterképzési szakok weboldalainak tartalomlemezését is elvégezték. A felmérésben kizárólag mesterszakot végzett gyermekkönyvtárosok vehettek részt, iskolai könyvtárosok és mesterszakos diplomával nem rendelkező könyvtárosok nem. A résztvevőknek többek között értékelniük kellett a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismereteiket, azok forrását, valamint azokat a területeket, ahol megítélésük szerint ezek hasznosíthatók.

A kérdőívet 61-en töltötték ki, a legtöbben alapszakos diplomájukat bölcsészeti- vagy társadalomtudományokból vagy pedagógiából szerezték. Míg a válaszadók az általános fejlődéslélektani kérdésekben (pl. kognitív, nyelvi és érzelmi terület) nagyobb tájékozottságról számoltak be, addig a specifikusabb területek esetében (magatartáskezelés, korai írás-olvasási készségek, kötődés, szeparációs szorongás) ez nagyobb szórást mutatott (a legmagabiztosabbak a korai írás- és olvasásfejlesztés terén voltak). A válaszadók úgy látták, hogy szinte minden területen hasznos lenne, ha továbbképezhetnék magukat. Arra a kérdésre, hogy az ismeretek különböző forrásai mennyire hasznosak, azok, akik maguk is szülők voltak, a saját gyermeknevelési tapasztalatot emelték ki, egyébként a munkahelyen vagy önkéntes munkával szerzett tapasztalatokat említették a legtöbben. A mesterképzésen tanultakat a legtöbben (57%) „némi hasznosnak” értékelték, és hasznosnak vagy rendkívül hasznosnak csak 15% ítélte. A gyermekkönyvtárosi munka egyes összetevőit illetően úgy találták, hogy szinte mindenhez alkalmazhatók a gyermeklélektani ismeretek. (A rendezvényszervezést a válaszadók 100%-a megjelölte.) A szabad szöveges válaszokban sokan megfogalmazták, hogy a mesterképzésen nem foglalkoznak elegendő a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismeretekkel.

A tartalomlemezés is azt mutatta, hogy a könyvtár- és információtudományi mesterképzési szakokon hiányoznak (vagy legfeljebb szabadon választhatóként vannak jelen) a gyermekek fejlődésével kapcsolatos tantárgyak, emiatt a könyvtárosok a gyakorlati tapasztalataikra hagyatkoznak, aminek az egyik hátránya az lehet, hogy bizonyos részterületekkel nincsenek tisztában, és nem ismerik a szakmai terminológiát sem.

A tanulmány következtetése szerint az új gyermekkönyvtárosoknak továbbképzésekre lenne szükségük,

hogy mélyebb és szélesebb körű ismeretekkel rendelkezzenek, és szakmailag felkészültebbek legyenek a gyermekek fejlődésére vonatkozóan. Ennek érdekében a mesterszakos könyvtárosképzés tantervét is érdemes lenne megújítani, hogy biztosabb tudományos alapokat nyújtson a gyermeklélektan területén a leendő gyermekkönyvtárosoknak.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 201, 229, 232

Oktatás és továbbképzés

198/2022

COBB, Peter J. – GOLUB, Koralljka: Digital humanities degrees and supplemental credentials in Information Schools (iSchools). – Bibliogr. In: Education for information. – 38. (2022) 1., p. 67–92.

Szakos képzések és kiegészítő programok a digitális bölcsészettudomány területén az információtudományi iskolákban

Felmérés; Interdiszciplináris problémák; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Nemzetközi helyzetkép

A digitális bölcsészet (a továbbiakban: DB) az oktatás és a kutatás olyan kialakulóban lévő területe, amely a modern technológiák segítségével klasszikus bölcsészettudományi kérdésekkel foglalkozik, ugyanakkor teret ad e technológiák tudományos jellegű kritikájának is. A jelen kutatás során összegyűjtötték és elemezték azokat a szakos képzéseket, illetve minorszakokat vagy kiegészítő programokat, melyeket a világ különböző DB-képzési modelljei kínálnak. Azon könyvtárosképző intézmények programjaira fókuszáltak, amelyek hivatalosan is a nemzetközi *iSchools Organization* tagjai; a kutatás célja az volt, hogy az *iSchoolok* további szerepvállalását támogassák a DB terén. A felméréshez többféle adatgyűjtési módszert alkalmaztak, ezek: weboldalak tartalomlemezése, a CLARIN-DARIAH online regiszterének lekérdezése, online kérdőívek az *iSchoolok* számára. Az egyetemi DB-képzések az egyedi kurzusoktól az átfogó képzési programokig terjedhetnek alapszakos és mesterszakos, valamint doktori szinten egyaránt, ezen kívül minorszakként és kiegészítő felsőfokú szakirányként is meghirdetésre kerülhetnek. A webol-

dalakon végzett 2019-es felmérésből megállapítható, hogy a vizsgált földrajzi régiók (Ázsia, Ausztrália, Európa és Észak-Amerika) között eltérések vannak: Ázsiában, Ausztráliában és Észak-Amerikában inkább a minor vagy kiegészítő képzésre összpontosítanak, míg Európában a legtöbb DB-program alap- vagy mesterszakos diplomát kínál a hallgatóknak.

A 117 *iSchool* közül 36 töltötte ki a DB-képzésekre vonatkozó kérdőívet 2020 folyamán. 18-an jelölték meg azt, hogy intézményük nyújt DB-képzést, ezek túlnyomó többsége 2014 után indult. 4 *iSchool* jelenleg tervezi a DB-képzés elindítását. Számos esetben a DB-programot nem az *iSchool* tartja, csak együttműködő partnerként vesz részt a képzésben. Intézményen belüli (interdiszciplináris) együttműködésről a megkérdezettek közel 60%-a számolt be. Az észak-amerikai *iSchool*ok honlapjainak 2020-as vizsgálata is hasonló eredményeket hozott: az összesen 51 intézményből 32 esetben létezett DB-képzés, amiből csak 8 esetben volt az *iSchool* explicit módon a terület (minorszak, szakirány vagy specializáció) gazdája. 9 olyan esetre volt példa, ahol az *iSchool* valamelyik bölcsészettudományi tanszékkel közösen hirdetett meg duális DB-programot.

A DB felkarolása olyan lehetőség az információtudományi képzőhelyek számára, amely hozzájárulhat hatókörük kiszélesítéséhez. A kutatás szerzői úgy vélik, hogy az információtudomány ideális helyzetben van ahhoz, hogy központi szerepet vállaljon a DB fejlődésében. (Az intézményesülés kezdeti stádiumát jelzi, hogy önálló DB tanszéket nem találtak vizsgálódásaik során.) A DB-programok *iSchool*okban való bevezetése elősegítheti az egyetemen belüli együttműködések – ahol az információtudomány egyenrangú félként léphet fel –, a bölcsészettudományi háttérű hallgatóknak pedig információtudományi képzési, kutatási és karrierlehetőségeket kínálhat. A bevezetést fontolgatóknak először érdemes minor vagy kiegészítő szakirányt létrehozniuk, és csak később önálló szakot. A szerzők végezetül arra tesznek javaslatot, hogy egységesítsék azon szakok, szakirányok, képzések, oklevelek elnevezéseit, amelyek a DB területéhez tartoznak, ezáltal a potenciális munkaadók számára is megkönnyítenék a jelöltek végzettségére vonatkozó információk megértését.

(Szőnyegi Zsanett)

199/2022

KELLY, Hope – BRODY, Erica R.: A Digital Petting Zoo of learning objects : an online professional development program to support a community of practice among employees at an academic library. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 41. (2022) 2., p. 157–168.

A tanulási objektumok digitális „állatsimogatója”: online szakmai továbbképzési program az egyetemi könyvtári dolgozók gyakorlati szakmai közösségeinek támogatására

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Módszertani útmutató; Továbbképzés

Gyakorlati szakmai közösségekről (*community of practice*) különböző szakterületeken és szakmák esetén is beszélhetünk; megjelennek mind az egészség-tudományokban, mind az oktatási intézményekben. A jelenség megfigyelhető egyetemi könyvtári környezetben is: a gyakorlati szakmai közösségek formális és informális keretek közötti tudásmegosztásként, ezáltal a szakmai fejlődés eszközeként funkcionálnak. A tanulmány a *Virginia Commonwealth University* (VCU) Könyvtárainak egy teljes egészében online formában megvalósuló szakmai továbbképzési kezdeményezését mutatja be, amely az aszinkron tanulási objektumok (például videók, *LibGuide*-ok) megosztására, valamint egy önképző, gyakorlatorientált szakmai közösség támogatására irányult az online oktatás témájában.

A kezdeményezést a 2020-ban kitört koronavírus-járvány hívta életre, melynek hozadékaként a tanároknak egyik pillanatról a másikra kellett átállniuk a jelenléti oktatásról az online oktatásra. A digitális „állatsimogató” célja az volt, hogy elősegítse az online oktatási (használóképzési) tartalmak köré szerveződő gyakorlati szakmai közösség kialakulását a VCU Könyvtáiraiban, és erősítse a munkatársak közötti információáramlást az egyes könyvtári részlegek, illetve a könyvtár két telephelye között. A VCU Könyvtárak digitális „állatsimogatóját” úgy fejlesztették ki, hogy a könyvtári dolgozók (több mint 100 fő) kommunikációs eszköze lehessen, és hozzásegítse őket az aszinkron online tanulási objektumok létrehozásával kapcsolatos ismeretek elsajátításához. A projekt ötletgazdái – a cikk szerzői – 2020 októberében egy intranetes felületen tették közzé felhívásukat, majd a *Google Drive*-on várták 5 héten keresztül a munkatársak által feltöltött tanulási objektumokat. A digitális „állatsimogatónak” az egyetem tanulás-

irányítási rendszerében, a *Canvas*ban létrehozta egy létszámkorlát nélküli „kurzust”. Az oldal elkészítésébe bekapcsolódó munkatársak (összesen 11-en) változatos témákat érintettek (pl. könyvtárbejelentő, a *Google Scholar* használata, személyes digitális archiválás stb.), a létrehozott kezdőlapon pedig állatok képei szolgálták indexként. Az „állatsimogató” felkeresők ezekre kattintva közvetlenül az érdeklődési körükhöz tartozó tanulási objektumokhoz jutottak. Az aloldalakon jelentős mennyiségű videótartalmat találhattak, amihez szöveges vitafórum is kapcsolódott, továbbá lehetőség volt a *Zoom* alkalmazás segítségével online beszélgetést folytatni az adott tanulási objektum szerzőjével egy előre megadott időpontban. Az oldalt 2020 decembere és 2021 januárja között összesen 25 oktatói státuszú könyvtáros és 3 egyéb könyvtári munkatárs kereste fel, elsősorban azok, akiknek a használóképzés és a használókkal való kapcsolattartás a feladatuk. Megállapítást nyert, hogy más gyakorlati szakmai közösségekhez hasonlóan itt is egy viszonylag szűk kör volt aktív, amihez egy periférikus csoport társult, sokan azonban nem mutatnak érdeklődést, esetleg nincs idejük vagy energiájuk részt venni ilyen kezdeményezésekben. Azok, akik válaszoltak a 2021. januári kérdőívre, pozitívan értékelték a tanulási objektumokat: azt állították, a program hozzásegítette őket új ismeretek elsajátításához az oktatási módszerekről és technológiákról, továbbá inspirációként szolgált a jövőbeli használóképzési és oktatási munkához.

A jövőben érdemes más kommunikációs csatornákat is kipróbálni a szóban forgó gyakorlati szakmai közösség számára. Vizsgálni szükséges a megtekintett tanulási objektumok további felhasználásait, megosztásait is. A projekt tanulságai adaptálhatók más (pl. szakmai egyesületekhez kötődő) gyakorlati szakmai közösségek együttműködési-kommunikációs platformjaira, hiszen a földrajzilag széttagolt, ám közös érdeklődési területű szakmai csoportok virtuális kapcsolattartása az online konferenciák korában egyre inkább előtérbe kerül.

(Szőnyegi Zsanett)

200/2022

KYPRIANOS, Konstantinos – EFTHYMIU, Foteini – KOUIS, Dimitrios: Students' perceptions on cataloging course. – Bibliogr. In: Libri. – 72. (2022) 2., p. 171–182.

Hallgatói vélemények egy katalogizáló kurzusról

Egyetemi hallgató; Feldolgozó munka; Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási módszer

A feldolgozás a könyvtári munka létfontosságú része, a könyvtári információforrásokat leíró metaadatok előállításának folyamata. A feldolgozás sokrétű, ezért kiemelten fontos, hogy a hallgatók jártasságot szerezzenek a katalogizálási szabványok és formátumok használatában, az osztályozási rendszerek alkalmazásában, a tárgyszavazásban. A legújabb kutatási eredmények azt mutatják, hogy a könyvtár- és információtudományi képzésben részt vevő hallgatók számára nehézséget okoz a katalogizálással kapcsolatos elmélet, terminológia és a szükséges eszközök használatának megértése.

A jelen kutatás egy, az uralkodó tanuláselméleti iskolák (behaviorizmus, kognitívizmus, konstruktívizmus) talaján álló tanítási modellen vizsgálta a katalogizálás oktatásának hatékonyságát. Ennek érdekében felmérést végeztek a görögországi Nyugat-attikai Egyetem Levéltár-, Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének 126 elsőéves hallgatója körében. A felmérés során a Kirkpatrick-modellt (négy szintű értékelési modell: reakció, tanulás, viselkedés és eredmények) alkalmazták, a célkitűzés a tanulási eredmények értékelése, valamint a hallgatók katalogizálással kapcsolatos elképzeléseinek és véleményének összegyűjtése volt. Kíváncsiak voltak a hallgatók véleményére a koronavírus-járvány által előidézett távoktatásról is. Az online kérdőíveket a félév végén, 2021 januárjában küldték ki a hallgatóknak.

A szóban forgó katalogizáló kurzus bevezetőként szolgál, célja, hogy megalapozza a metaadatokról és az információszervezésről való tudást, és a hallgatókat megismertesse a katalogizálás alapjaival, az AACR2-vel, az ISBD-vel és a MARC21-gyel. Inkább a hallgatók logikus gondolkodásának és problémamegoldásának fejlesztésére, mintsem a katalogizálási szabályok memorizálására fekteti a hangsúlyt. 13-szor heti 5 órából áll, amelyből 3 elméleti és 2 gyakorlati jellegű. Teljesítése azért is fontos, mert a második és a harmadik félévben elvégzendő tantárgyak egy része erre a kurzusra épül.

A felmérésből az derült ki, hogy a bevezető katalogizálási kurzus jelentősen hozzájárult a tanulók készségeinek és kompetenciáinak fejlesztéséhez – amit a félévközi és félév végi tesztek és vizsgák eredményei is bizonyítanak –, viszont a hallgatók szerint túl kevés volt a gyakorlati feladat és példa, ami miatt nem érezték magukat elég magabiztosnak a katalogizálásban.

A Kirkpatrick-modell alapján a tanulási eredmények hatékony fejlesztéséért a katalogizálási kurzust az alábbiak szerint kellene újragondolni: nagyobb teret kell biztosítani a gyakorlatnak (pl. bibliográfiai rekordok létrehozása), és ennek megfelelően kell kialakítani az elmélet és a gyakorlat közötti egyensúlyt, továbbá fontos a való életbeli esetek és példák bemutatása is.

A kutatás végezetül hangsúlyozza a jelenléti képzések fontosságát: a hallgatói válaszok szerint a koronavírus-járvány idején távoktatásban megtartott kurzus kevésbé volt eredményes, mint egy hagyományos tantermi óra, ahol könnyebb kérdéseket feltenni és visszacsatolást kapni az előrehaladásról.

(Szőnyegi Zsanett)

201/2022

LUND, Brady D. [et al.]: Training and practice of instructional librarians : cross-population and longitudinal perspectives. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 62. (2021) 2., p. 126–143.

A használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok képzése és gyakorlata: több csoport összehasonlító vizsgálata és a hosszú távú perspektívák

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A tanulmány használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok, egyetemi könyvtárvezetők és könyvtárosképzésben oktatók nézőpontjait vizsgálja a használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok képzésével és gyakorlatával kapcsolatban. A félig strukturált interjúkat az Egyesült Államokban és Kanadában készítették 2019 nyarán; a résztvevőket (n=37) úgy választották ki, hogy a földrajzi régiókat és az intézménytípusokat egyaránt reprezentálják. A kutatás alapjául egy 1993-ban elvégzett felmérés (Shonrock & Mulder, 1993) szolgált, így lehetőség nyílt annak megállapítására is, mennyit változott a könyvtárosok használóképzésben játszott szerepe két és fél évtized alatt.

Az elmúlt fél évszázadban a használóképzés (beleértve az órákra való készülést és magát az oktatást) a felsőoktatási könyvtárosok munkájának és identitásának fontos része lett. Ennek megfelelően mind az oktatási készség, mind az oktatási tapasztalat olyan tényező, amelyet az egyetemi könyvtárigazgatók ér-

tékelnek az új belépőknél. Nincs egyetértés azonban abban, hol is kellene szert tenni ezekre a kompetenciákra: a könyvtárosképzésben, egyéb egyetemi képzéseken vagy a gyakorlatban, a munkahelyen. Számos tanulmány szerint még mindig nagy a különbség a könyvtárosképzésben elsajátítható és a ténylegesen szükséges készségek között. (Utóbbiakat az ACRL foglalta össze 2017-ben: [https://www.ala.org/acrl/standards/teachinglibrarians.](https://www.ala.org/acrl/standards/teachinglibrarians))

A jelen felmérés eredményei azt mutatják, hogy a felsőoktatási könyvtári munkakörökben a használóképzés iránti igény az elmúlt időszakban megnőtt. Az oktatással foglalkozó könyvtárosok idejének ma legalább 25%-át teszik ki az oktatáshoz kötődő feladatok (a többség szerint 25–50% közötti az arány), míg 1993-ban a válaszadók közel egyharmada nyilatkozott úgy, hogy ezek a feladatok idejének kevesebb, mint 25%-át teszik ki. Az is jelentős különbség, hogy 1993-ban a könyvtárosi diploma megszerzése előtt a többség (55%) már rendelkezett oktatási tapasztalattal, ám napjainkban a válaszadóknak csupán 27%-a állította ezt.

Az 1993-as kutatás során a használóképzéshez szükséges alapvető készségeket vizsgálva a 25-ből 5 olyat azonosítottak, amelynek elsajátítása terén a legnagyobb hézag tátongott az intézményes képzés és a gyakorlati igények között: 1. az oktatás eltérő szintjeinek megkülönböztetése; 2. tanterv kidolgozása egy adott cél elérése érdekében; 3. az oktatási módszerek célhoz igazítása; 4. keresési stratégiák megfogalmazása; 5. az oktatási módszer adott oktatási szinthez történő igazítása. 1993-ban a válaszadók jó része szerint ezeket a készségeket intézményi környezetben kellett volna oktatni, ám nem szerepeltek a könyvtárosképző intézmények tanterveiben, napjainkban azonban kevésbé érzékelhető az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék: többen válaszolták azt, hogy a fenti készségeket oktatják a könyvtárosképző programokon, illetve hogy a könyvtárosképzés feladata e készségek oktatása. A résztvevők három csoportja között nem mutatkozott számottevő különbség. Noha a válaszok azt mutatják, hogy a könyvtárosképzés alapvetően tartja a lépést a szakmában tapasztalható változásokkal a használóképzés terén, lenne még tér a fejlesztésekre (pl. pedagógiai kurzusokkal, az oktatástervezés vagy a távoktatás kérdéskörének integrálásával). A megkérdezettek egy része kiemelte, hogy a munka közben szerzett vagy a korábbi tapasztalatok és a kollégáktól való tanulás is fontosak a megfelelő készségek elsajátításához, de szükséges

lenne szakmai továbbképzéseket is elérhetővé tenni a használóképzéssel foglalkozni kívánók számára.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 193, 196, 197, 229

Egyesületek

Lásd 203, 208, 230

Szabványok, normatívák

Lásd 231

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

202/2022

LODDO, Marzia [et al.]: Experimenting with 360° and virtual reality representations as new access strategies to vulnerable physical collections : two case studies at the KB, National Library of the Netherlands. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 2., p. 332–338.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

360°-os digitalizálás és virtuális valóság mint a sérülékeny gyűjteményekhez való új hozzáférési stratégia: két esettanulmány a Holland Nemzeti Könyvtárból

Digitalizálás; Információtechnológia; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár; Raktározás

A Holland Nemzeti Könyvtár (*Koninklijke Bibliotheek*, KB) gyűjteménye közel 7 millió fizikai egységet számlál, amelyek több mint 125 folyókilométert tesznek ki. Az elmúlt 30 évben a KB is nagy léptékben digitalizálta könyveit és folyóiratait, aminek eredményeképpen a <https://www.delpher.nl/> és a <https://www.dbnl.org/> honlapokon százmilliós nagyságrendű digitalizált oldal férhető hozzá a nagyközönség számára. (2020-ban a két weblapot összesen közel 10 milliószor keresték fel.) A cikk két folyamatban lévő kísérleti projektet mutat be, melyek révén az intézmény a digitális megőrzés és szolgáltatás új útjait keresi.

A projektek háttéréhez tartozik, hogy a KB Hága központjában lévő épülete egyrészt egyre szűkösebb, másrészt felújításra szorul. Harmadrészt nem is észszerű egy ilyen értékes telken raktározni a gyűjteményt, melynek fizikai használata egyre alacsonyabb. Mindezek miatt a teljes fizikai állomány korszerű külső létesítménybe költöztetését tervezik, mintául véve a svájci Büronban lévő kooperatív, ASRS (*automated storage and retrieval system*) rendszerű tömör raktárat (passzív klímaszabályozással, automatizálással, alacsony oxigénszinttel). De vajon a különgyűjtemények esetén is ez a legjobb megoldás, ahol az állományvédelem és a kutatás szempontjai eddig azt diktálták, hogy a dokumentumok „kéznél” és szem előtt legyenek? Annak érdekében, hogy ezek az állományrészek ne váljanak láthatatlanná az állományvédelmi célú digitalizálás és a külső raktározás közepette, újszerű megközelítésekre van szükség. A KB két kísérleti projektje azt a célt tűzte ki, hogy a virtuális valóság – könyvtárakban már megjelent, de még nem teljeskörűen kiaknázott – technológiája segítségével ragadja meg és közvetítse e dokumentumok vizuális és taktilis jellemzőit a kutatás, az oktatás és a nagyközönség számára, egyensúlyba hozva a megőrzés és a hozzáférhetőség szempontjait. Az első projekt (*DIPOT: DIgital dePOT*) a szabadpolcos böngészés digitális megvalósítását célozza. Egy különgyűjteményi raktár 360°-os képét 3D-kamerával rögzítették, majd a felvételeket a *ThingLink* platformmal 3D-s képpé formálták, amely interaktív elemekkel (a digitális másolat hiperlinkjével, állományvédelmi információkkal, egyéb anyagokkal) egészíthető ki. A használó szabadon közlekedhet a

digitalizált raktárban, ráközelítve az egyes polcokra, könyvgerincekre, és a digitális másolatokat is „kézbe veheti” anélkül, hogy károsítaná a sérülékeny köteteket. (Mindeközben digitálisan ugyan, de „szabadpolcossá” válik az addig csak a könyvtárosoknak látogatható raktár.) A kapcsolt nyílt adatok (*linked open data*) integrálásával lehetőség nyílt a további információkban (szerző, nyomda, korábbi tulajdonosok) való böngészésre is. A projekt jelenleg a tesztelés korai fázisában tart, amelyben a Delfti Műszaki Egyetem hallgatói is részt vesznek. A továbbiakban mérlegelni kívánják a virtuális valóság, a kiterjesztett valóság és a kevert valóság kipróbálását is.

Míg az első projekt célközönségét inkább a szakemberek alkotják, a másodikkal főként a nagyközönséget szólítanák meg. Ebben a projektben a kihajtogató vagy a hagyományos könyvformától egyéb módon eltérő – és különösen sérülékeny – gyerekkönyvek 3D-s digitalizálását tűzték ki, hogy valóságosabbá, interaktívabbá tegyék az addig két dimenzióban szkennelt oldalakat. A KB számos fényképet készített a pilothoz kiválasztott kötetekről, majd külső szakembereket kért fel a virtuális reprezentáció elkészítésére (összefűzés, animálás, árnyékolás, háttér, hangeffektusok). A megtekintéshez *Oculus Quest* headsetre van szükség; jelenleg folyamatban van az eredmények felhasználói tesztelése.

A továbbiakban a KB a visszajelzések fényében kívánja bővíteni a virtuális valóság könyvtári alkalmazását. Tervezik a két projekt összevonását, azaz a 3D-s digitális objektumok beillesztését a 360°-os digitalizált térbe is.

(Szabó Piroska)

Lásd még 247

Felsőoktatási könyvtárak

203/2022

ACRL. Research Planning and Review Committee: Top trends in academic libraries : a review of the trends and issues. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 83. (2022) 6., p. 243–256.

A fő trendek a felsőoktatási könyvtárakban: a trendek és a problémakörök áttekintése

Általános helyzetkép; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Nemzetközi helyzetkép

2020-ban, a Covid19-járvány idején az Amerikai Egyesült Államok majdnem minden felsőoktatási és közkönyvtára átmenetileg bezárt, és a virtuális szolgáltatások irányába mozdult el, a változó körülményekhez innovatív együttműködésekkel és technológiákkal alkalmazkodva. Ennek utóhatásai még mindig érezhetők. A bezárások és az intézményi változások sokrétű és jelentős hatást gyakoroltak a könyvtárosi munkára, ideértve az intézményi költségvetések körüli fokozott szakmai feszültséget és a távmunka lehetőségének újragondolását. Amellett, hogy a könyvtárak továbbra is fenntartották alapvető szolgáltatásait, előtérbe helyezték az online oktatást, a digitális gyűjteményfejlesztést, a virtuális tájékoztatást és a digitális írástudást.

A világjárvány a könyvtárakban is felszínre hozott számos, az egyenlőtlenséggel és a hozzáféréssel kapcsolatban régóta fennálló kérdést. Újra kellett például gondolni, miként működjenek a fizikai létesítmények, és hogyan lehet a nyitási és zárási hullámok során következetesen biztosítani a forrásokat, valamint a felhasználók és a személyzet komfortérzetét a fizikai térben. Egyenlőtlenségek voltak tapasztalhatók az egyes munkakörök tekintetében is: előtérbe került a „frontvonalban” dolgozók fontossága, miközben ez a csoport nagyobb arányban dolgozott jelenléti munkarendben, alacsonyabb státuszban és alacsonyabb fizetésért, mint a háttérbeosztásban lévők. Az elbocsátások is egyenlőtlen mértékben sújtották az egyes társadalmi csoportokat. Továbbra is fontos kérdés a könyvtárosok alacsony munkamorálja, kiegészése, amelyért a megnövekedett magánéleti és munkaterhek felelősek. Szükség lesz arra is, hogy megvizsgáljuk, miként hatott a távmunka a könyvtári munkatársak toborzására és megtartására.

Az Egyesült Államokban és Kanadában több mint 300 tudományos könyvtár vesz részt valamilyen, a könyvtári hálózatok közös, megosztott gyűjteményfejlesztését célzó *Shared Print*-kezdeményezésben. Ezek ma már nemcsak nyomtatott folyóiratokat, hanem nyomtatott monográfiákat is kezelnek; koordinációjukra, közös szttenderdek és infrastruktúra kidolgozására egyre nagyobb igény van. Ehhez csatlakozik a kontrollált digitális (könyvtárközi) kölcsönzés (*controlled digital lending, CDL*), amelynek keretében a könyvtárak a tulajdonukban lévő nyomtatott anyagok ideiglenes digitális másolatait terjesztik, és – amíg a digitális változat használatban van – a nyom-

tatott példányt kivonják a forgalomból. Támogatói szerint ez a szerzői jogi törvények észszerű értelmezése, azonban jogszerűsége egyelőre vitatott kérdés. A világjárvány alatt számos kiadó nyílt hozzáféréssel publikálta a Covid19-cel kapcsolatos anyagokat, és megnőtt a preprint-szerverek jelentősége is. Eközben a nyílt hozzáférés keretében számos intézmény kötött ún. átmeneti szerződéseket vagy mondta le *Big Deal*-előfizetéseit. A legtöbb könyvtárban nincsenek a nyílt hozzáférésre vonatkozó formális irányelvek, és azok elterjesztése továbbra is akadályokba ütközik. A könyvtárosoknak a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos képzéseken felül lehetőségük van arra is, hogy segítsenek a lektorált irodalmon kívül eső, gyakran szürke irodalomnak nevezhető művek azonosításában és letétbe helyezésében. Egyes kutatók viszont amiatt aggódnak, hogy a nyílt hozzáférésű anyagokat az átlagemberek nem értik, ezért azt javasolják, hogy a cikkekben legyenek a laikus közönség számára is érthető nyelven írt rövid összefoglalások.

A könyvtárak szolgáltatási palettájának egyre inkább része a mesterséges intelligencia (MI), amely chatbotok alkalmazásával többek között a virtuális tájékoztatás új modelljét kínálja. Kísérletek folynak szakértői rendszerek támogatásával a leíró katalógizálás egyszerűbb feladatainak automatizálására is. Neurális hálózatok és gépi látás alkalmazása révén olyan online keresési prototípusok kidolgozásával is kísérleteztek, amelyek új módon képesek nagy méretű adatmennyiségben keresni. Az MI könyvtári alkalmazásának előretörésével elengedhetlenné válik a kiberbiztonsággal való foglalkozás. Eközben a mesterséges intelligenciában rejlő lehetőségek a kutatókönyvtárak körében nagyrészt kihasználatlanok maradtak. Egy felmérés szerint a könyvtárosok közel 80%-a vizsgálja a MI és a gépi tanulás alkalmazását, de csak körülbelül 5%-uk használja ezeket az eszközöket.

A nagy adatok iránti, növekvő érdeklődés kapcsán az adatbányászat is feltörekvően van, különösen a dolgok internetéhez (*Internet of Things*, IoT) kapcsolódva, és ezzel összhangban az adatelemzési módszerek is folyamatosan változnak. A felhőalapú MI-tevékenységek száma egyes várakozások szerint 2023-ra az ötszörösére nőhet. Az adatok kurátori gondozása továbbra is a könyvtár központi szerepe marad, és ki fog terjedni az adatok egész életciklusára. A felsőoktatási intézmények növekvő érdeklődést mutatnak az adattudomány oktatása iránt, amely főleg természettudományi kurzusokra épül, az adatközpontú készségek (pl. adatkezelés, adatetika,

adatkommunikáció) oktatása pedig kisebb szerepet kap. A könyvtár- és információtudományi oktatásban fontos lenne, hogy a hallgatók megismerjék az adatkönyvtárosi munkát és a hozzáférést támogató gyakorlatokat. A könyvtárak végezetül továbbra is nagyra értékelik az adatvizualizációs készségeket, mivel azok magukba foglalhatják a gyűjtemények elemzését is.

Az úgynevezett kritikai könyvtárosság is fontos maradt, mivel megkérdőjelezi a szakma hagyományos fogalmait, kiemelve, hogy a könyvtárak nem semlegesek, tehát aktív lépéseket kell tenniük a rasszista és elnyomó gyakorlatok ellen. A kritikai információs műveltség részét képezi annak megértése, hogy az információs szakembereknek miért és hogyan kell kérdéseket feltenniük a tudományos életen belüli hatalmi dinamikákról, az információhoz való egyenlő hozzáférésről, valamint az információk és adatok létrehozásának, tárolásának és felhasználásának gazdasági mozgatórugóiról.

(Koltay Tibor)

204/2022

BARYŠEV, Ruslan Aleksandrovič [et al.]: Modernizaciá processa obsluživaniá pol'zovatelej universitetskikh bibliotek. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 3., p. 39–60.

Res. angol nyelven

A használóknak nyújtott szolgáltatások korszerűsítése az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Használó; Hatékonyság; Igény; Szolgáltatások

A digitális gazdaság fejlődésével az egyetemi oktatás is számos változáson megy keresztül, amelyek közül a legfontosabbak az oktatás informatizálása, folyamatosságának és sokféleségének a biztosítása, valamint a hallgatók igényeire való koncentráció (személyre szabott szolgáltatások). A XXI. században a távoktatás fontos stratégiai irányvá vált. Az egyetemi könyvtáraknak a Covid19-járvány miatt teljesen át kellett térniük a távszolgáltatásokra, a használók információellátására új modelleket kellett kidolgozniuk. A hagyományos modellt (*olvasó – könyvtár – könyvtáros – eredmény*) felváltotta a *felhasználó – proaktív könyvtár – eredmény* (elektronikus információforrások, teljesített szolgáltatás) modellje. A felhasználóról szóló információk folyamatos pon-

tosítása és frissítése a periodikusan nyújtott szolgáltatások (SDI, vezetői információellátás) kibővítését eredményezi.

A könyvtár proaktivitása olyan együttműködést jelent az olvasóval, amelyben a hatékonyság növelése érdekében a könyvtár mint rendszer követi az olvasó keresési szokásait, és elébe megy igényeinek. A felsőoktatási intézményekben a proaktív könyvtár követi a felhasználók információs igényeinek dinamikáját, már a kérés megjelenése előtt kikeresi és szolgáltatja a releváns információt, ezáltal hat az igények alakulására. A dinamikus környezetben változik a könyvtár által ajánlott információk tartalma, így hatékony kommunikáció alakulhat ki a felhasználóval:

- a könyvtár segíti az olvasót a hatalmas információállományokban történő eligazodásban, olyan forrásokat is ajánl, amelyekre az olvasó nem is gondolt, tájékoztatja az olvasót az érdeklődési körébe tartozó új szerzeményekről és publikációkról, az információt a számára legkényelmesebb formában (szöveg, hanganyag, videó stb.) szolgáltatja;
- a használónak a releváns információ megtalálásához nem kell hatalmas dokumentummennyiséget átnéznie;
- a használói adatok folyamatos elemzésének eredményeként az olvasó személyre szabott információt kap.

A proaktív modell bevezetése nem jelenti azt, hogy a kapcsolat teljesen megszűnik az olvasó és a könyvtáros között: az olvasó önállóan dolgozhat a könyvtár forrásaival és szolgáltatásaival, vagy kérheti a könyvtáros segítségét, aki lehet a szolgáltatás operátora, vagy közvetlen kapcsolatot tarthat fenn a felhasználóval.

A Szibériai Szövetségi Egyetem (*Sibirskij federal'nyj universitet*, SFU) tudományos könyvtárában 2013-ig a hagyományos modell szerint folyt a szolgáltatás. A korszerűsítés négy szakaszból állt:

1. Olvasói személyes dolgozószoba kialakítása, feltöltése olyan online szolgáltatásokkal, mint az „Adatlapom”, „Könyv igénylése”, „Kérés kiadvány beszerzésére”.
2. 2017-ben az oroszországi egyetemi könyvtárak tevékenységéről folytatott kutatás eredményeként megvalósult az egyéni információellátás módszere: a személyes dolgozószoba szolgáltatásainak fejlesztése, a hallgató vagy az oktató számára releváns tartalom automatikus feltöltése.
3. 2018-ban több mint 3000 olvasó részvételével az oroszországi egyetemi könyvtárak használóinak az

információk és a források iránti igényeit mérték fel; a 2020-ban megismételt kutatás az elektronikus információforrások és könyvtári szolgáltatások iránti igények növekedését mutatta.

4. A kísérleti üzemmód bevezetését a Covid19-járvány korlátozta.

A fenti fejlesztések következményeként az SFU tudományos könyvtára teljesen automatizált, proaktív szolgáltatásai révén aktuális és ellenőrzött tartalommal támogatja az oktatókat és a hallgatókat. Az új szolgáltatások közé tartozik az online beiratkozás, az olvasójegy jelszavának megújítása az elektronikus források eléréséhez a személyes dolgozószobából, osztályozási jelzetek meghatározása, publikációk bevitele a Tudományos Hivatkozások Oroszországi Indexébe (RINC) és elhelyezésük a repozitóriumban. A könyvtár a továbbiakban állományát csak elektronikus forrásokkal gyarapítja; a repozitóriumban lévő dokumentumok iránti igény 9,5%-kal nőtt.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 181, 184, 186, 190, 199, 201, 208, 209, 210, 214, 218, 223, 225, 229, 232, 233, 238, 240, 241, 245, 250, 251

Közművelődési könyvtárak általában

205/2022

PANUNCIAL, Diana: A winning move : as chess soars in popularity, libraries get strategic In: American libraries. – 53. (2022) 3/4., p. 20–21.

Egy nyerő húzás: ahogy egekbe szökik a sakk népszerűsége, a könyvtárak stratégiai lépéseket tesznek

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Közművelődési könyvtár; Rendezvény

A sakk iránti érdeklődés a populáris kultúra divatjaival együtt változik: 2001-ben a *Harry Potter és a bölcsek köve* című film varázssakk-jelenete lendítette fel a játék népszerűségét, 2020-ban, a koronavírus-járvány első évében pedig *A vezércsel* című Netflix-sorozat hozta el a sakk reneszánszát – a CNN szerint 3,2 millióan csatlakoztak a *chess.com* online platformhoz a sorozat bemutatása után. A könyvtárak

is igyekeztek kihozni a helyzetből a legtöbbet: sakkklubot indítottak, illetve a már létező sakk-klubjaikat az online térbe költöztették.

A kanadai Halifax Városi Könyvtár (Nova Scotia) 1991 óta működtet sakk-klubot. Azt tapasztalták, hogy a könyvtár ideális helyszín a sakk iránti rajongás terjesztésére, sőt, a klubtagok időnként a sakkal kapcsolatos könyveket és dokumentumokat is keresik a polcokon. A kapcsolódó könyvkínálat széles, és népszerű az olvasók körében.

A Massachusetts állambeli Vineyard Haven Közkönyvtár 2021-ben indította el a maga sakk-klubját. Minden szintű és életkorú játékost szívesen látnak: noha a mérkőzések élénkek tudnak lenni, nincs szó „vérre menő” összecsapásokról, sőt, gyakori látvány, hogy az idősebbek tanácsokat adnak fiatal ellenfeleknek. Néhány játékos idővel önkéntes edzőként vagy versenyfelügyelőként tér vissza segíteni.

Amikor felfutott a járvány, a virtuális sakk-klubok is lendületet kaptak. Ez történt a Camden Városi Könyvtárban (Maine) is, ahol a választás a *lichess.org* ingyenes és nyílt forráskódú oldalra esett. A könyvtár 2018 óta létező sakk-klubjáért felelős könyvtáros ezen a weboldalon saját csoportot hozott létre, ahol a tagok online játszhatnak egymással, közben pedig élőben chatelhetnek az oldalon vagy az intézmény *Discord*-szerverén keresztül. Az online váltás következtében a klub idősebb tagjainak egy része lemorzsolódott, de a formátum segítségével néhány új tagra is szert tettek, főként a fiatalok köréből.

Egy olyan nagy hagyományokkal bíró játék, mint a sakk, keresztezése egy olyan modern játékkal, mint a *Twitch*, felkeltette a fiatalok érdeklődését: a járvány kezdetén megjelentek az online közvetített mérkőzések, ezzel párhuzamosan pedig online közösségek formálódtak a különböző fórumokon és weboldalakon, ahol a játékosok stratégiákat osztanak meg egymással.

Azon könyvtárak számára, akik sakk-klub indításába vágnának, az egyik fő vonzerő az olcsóság vagy egyenesen az ingyenesség. „*Mindenkinek van egy sakk-készlete a szekrényben*” – mondja a közösségi adományozásra utalva *Anne MacDonough*, a Vineyard Haven Közkönyvtár programkoordinátora, aki azt is fontosnak tartja, hogy több nőt nyerjenek meg a sakk számára. A Camden Városi Könyvtár munkatársa, *Evan Annis* kiemeli, hogy a lényeg az, hogy sakkozás közben érezzük jól magunkat – a hangos jókedv akár új tagokat is vonzhat. Addig pedig, amíg újra biztonságosnak nem számítanak a tábla

melletti mérkőzések, egy jó online platform segíthet fenntartani a sakk körül létrejött közösségeket.

(Szabó Piroska)

Lásd még 191, 192, 197, 219, 221, 248

Megyei könyvtárak

Lásd 221

Városi könyvtárak

206/2022

SCHLEIWIEN, Gerald: 400 Jahre Bibliothek der Hansestadt Lübeck – Ausblick auf die Zukunft mit der Herausforderung eines historischen Erbes. – Bibliogr. In: Bibliotheksdi-entst. – 56. (2022) 6., p. 346–354.

Res. angol nyelven

Lübeck Hanza-város Könyvtára 400 éves – kitekintés a jövőre a történelmi örökség kihívásaival

Könyvtártörténet -nemzeti; Városi könyvtár

Lübeck közkönyvtárának első írásos említése 1622-ből való, s bár már 1616-ban is voltak polcai és katalógusa a *Bibliothecae Publicae*-nek – azaz már több éve működött –, a könyvtár 2022-ben ünnepli fennállásának 400. évfordulóját.

Az első latin nyelvű könyvtárhasználati szabályzat még mindig a *Scharbausaal*-ban található, ahol a könyvtárat megalapították. (Ez a helyiség – egykor ferences hálóterem – ma is a központi könyvtár része a Hundestraßén; ezenfelül a Szent Katalin-templom egy részét szintén használja ma is a könyvtár, noha sohasem volt felekezeti intézmény.) A működés első évtizedeinek csak kevés írásos nyoma maradt, de a harmincéves háború utáni története már jól dokumentált.

A könyvtárat csaknem háromszáz évig a város 1531 óta működő gimnáziumának alrektorai működtették, de sosem volt iskolai könyvtár. Bár első szabályzata olvasójának tekint „mindenkit, aki rajong a tudományért”, nem volt olyan tudományos városi könyvtár, mint a mainzi; a célja az volt, hogy minden lübeckinek „szilárd általános műveltséget és tudást adjon a legtöbb szakterületen”. 1756 óta kötelepéldányjoggal bír: ez a tartomány (Schleswig-Holstein) könyv-

tári törvényében is szerepel, amely kimondja, hogy a könyvtár „tudományos városi könyvtárként regionális könyvtári funkciókat lát el, fenntartója a város”, de a mindennapi szóhasználatban városi könyvtárnak hívják. 1937-ig Lübeck szabad városának állami könyvtára is volt – ezt tükrözi a több mint 600 000 kötetes raktári állomány, amely 2021-től új helyiségbe költözött. Az évszázadok során több funkciója is volt (levéltár, múzeum), és kizárólag férfiak vezették (fejenként átlagosan 13 évig voltak hivatalban). Jelenleg a 215 000 lakosú település közkönyvtára, de a tartomány könyvtáros-egyesületében a tudományos könyvtárakat képviseli, és a regionális könyvtárak munkacsoportjának is tagja; régi állományának digitalizálása éppúgy feladata, mint a zenei könyvtári anyag feltárása vagy interaktív hangoskönyvek szolgáltatása a gyermekkönyvtárban. A Böse Alapítvány támogatásának köszönhetően a jogtudományok területén egy intézeti könyvtár szintjével vetekszik, ami miatt szívesen használják a joghallgatók is.

Az 1970-es évek közepén a Hundestraße környéke (kétes hírű helyei miatt) átmenetileg „no-go zónának” számított, de az UNESCO világörökség-programja nyomán megváltozott a helyzet. A központi könyvtár a mai napig csak kerékpárral vagy gyalogosan közelíthető meg – a macskaköves, szűk utcára még a könyvtár furgonjának sincs parkolási engedélye.

A városi könyvtár ma több mint 4000 négyzetméteren, 4 fiókkönyvtárban kínálja szolgáltatásait 50 munkatárssal. Alapítványi támogatásoknak köszönhetően a történelmi *Scharbausaalt* és *Mantelssaalt* restaurálták, és az 1920-as évekbeli Willy Pieth Olvasóterem is megújult. A szabadpolcos állomány egy részét ma is Lipman-féle állványokon tárolják, de régi és új keveredése a feltártságra is rányomja a bélyegét: 400 000 kötetnyi anyag még mindig csak kéziratos katalógusok és mikrofiche alapján kereshető. Eközben folyamatban van a könyvtár legújabb, 1970-es évekbeli épületének újragondolása a *design thinking* módszer segítségével.

A köz- és tudományos könyvtári, történelmi és zenei könyvtári funkciókat ötvöző intézmény működésének 400. évfordulóját sokszínű programokkal ünnepelték városszerte (koncertekkel, felolvasásokkal) – zárja cikkét az intézmény vezetője, aki több fotóval is illusztrálta írását.

(Murányi Lajos)

Lásd még 220

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 208, 211, 213, 222, 224, 226, 230, 235, 237, 252

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

207/2022

KALUŽÁKOVÁ, Eva – VAŠKO, Jozef: Technológia, humanita a kreativita v knižniciach Slovenska. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo špeciál, p. 51–56.

Technológia, humanitás és kreativitás Szlovákia könyvtáraiban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Együttműködés -belföldi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése; Információtechnológia

Mit jelent a humanitás, az emberség? A gyerekek ezt nevelésük során leginkább a példaadásban érzékelhetik, és ez a könyvtári workshopok közvetett célja is, minden látogatás alkalmával kapnak valamit a könyvtárosok emberségéből.

Rutger Bergman könyvének (*Humanity: an optimistic history of man*) optimista történelemfelfogása szerint az emberiség természeténél fogva barátságos, együttműködő, bízik a másokban. Frusztrált korunkban ez még mindig jellemző a gyerekekre, ezért az ő hozzáállásuk fejlesztése a könyvtári programok célja. A humanitás és a robotika a foglalkozásokon érdekes kérdéseket vet fel. Mi az a robot? Mire való, miért fontos? Kis visszatekintéssel a robotikai alkotóműhelyeken a gyerekek felidézik a könyvtárossal a robot szó kialakulását a XVII. században, amikor jelentése a nehéz fizikai munkához kapcsolódott. 1921-ben egy irodalmi műben (*Karel Čapek: R.U.R.*) adták először a robot nevet egy ember által épített gépnek. A szerző és a mű felidézése lehetőséget kínál arra, hogy a gyerekek figyelmét a könyvek felé tereljük. A másik fontos irodalmi mű a robotika bevezetésével *Isaac Asimov Én, a robot* című 1950-es regénye. Ennek kapcsán a könyvtáros összefoglalja a gyerekekkel a robotok ismérveit, a hozzájuk kapcsolódó kérdéseket. A Tudományos és Műszaki Információs Központ (*Centrum vedecko-technických informácií*) szorosan együttműködik a szlovák könyvtárakkal a robotika népszerűsítésében, a Könyvtárak Szlovákiáért

Konzorcium támogatásával. Céljuk részben a felső tagozatos tanulók visszacsábítása a könyvtárba, a robotikát bemutató workshopok által. Az *Ozobot* egy miniatűr, könnyen programozható robot, korlátlan lehetőségekkel. Fejleszti a kreativitást, a logikus gondolkodást, megtanítja a programozás alapjait. Kezdetben számítógép sem kell hozzá, csak egy papír, amelyre színes vonalakat rajzolva kijelölik, merre menjen a robot. A gyerekek egy ismert mese felhasználásával történeteket is kitalálhatnak, kialakítva hozzájuk a robot mozgását.

A több városban is bemutatott workshop nagy sikert aratott minden korosztály körében. A harmadikosoknak annyira tetszett a foglalkozás, hogy nem akartak elmenni a könyvtárból, és később is visszajöttek. A tavaszi napközis táborban egy hatéves kislánnyal dolgoztak együtt, valamint 14-16 éves diákokkal, akiknek már volt tapasztalatuk a bonyolultabb programozási nyelvek terén. A könyvtárosok módszereikben arra törekedtek, hogy minden gyerek érezze, meg tudja csinálni a feladatot, azok is, akik néhány napja érkeztek Ukrajnából, vagy akik gyengébb képességűek.

A résztvevők körében anonim kérdőíves felmérést is végeztek, az első kérdés az volt, hogy mi a kitöltő indián neve. A kedvenc olvasmányra is rákérdeztek, amelyre érdekes, esetenként extrém válaszok születtek. Ilyenkor felmerül, vajon a szülők és a pedagógusok ismerik a gyerekeik olvasási szokásait? A visszajelzések igazolták a könyvtári szervezésű programok fontosságát. A szülők és pedagógusok is kitöltötték

a kérdőívet, és egyöntetűen úgy értékelték, hogy a foglalkozások fejlesztik a gyerekek alkotóképességét, a kritikus gondolkodást és a kézügyességet, és játékos formában segítik a programozás elsajátítását. Minden korosztályban népszerűek voltak a kreativitásra épülő kézműves (3D-modellező) foglalkozások is. Megerősítést nyert, hogy ezek a tevékenységek népszerűsíthetik a könyvtárba járást a gyerekek körében, és fejleszthetik olvasási szokásaikat. A sérült gyerekekkel végzett workshopok is sikeresek voltak, a pedagógusok a foglalkozások mielőbbi folytatását szorgalmazták.

Szlovákiában ezek a kreatív, tevékeny workshopok a digitális technológiákon keresztül örömet, emberséget és információt nyújtanak minden résztvevőnek a könyvtárosok munkájának köszönhetően.

(Prókai Margit)

Lásd még 196, 197, 246

Iskolai könyvtárak

Lásd 196, 227

Egyéb könyvtárak (egyházi, magán-, műemlék-)

Lásd 184, 212

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

208/2022

BAXTER, Guy [et al.]: Covid-19 and the future of the digital shift amongst research libraries : an RLUK perspective in context. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 3., p. 322–348.

A Covid19 és a digitális átállás jövője a tudományos könyvtárak körében: az RLUK megközelítése kontextusba helyezve

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felsőoktatási könyvtár; Középtávú terv; Szolgáltatások; Tudományos és szak-könyvtárak

A Covid19-világjárvány elleni védekezés jegyében, 2020 márciusától az Egyesült Királyság és Írország tudományos könyvtárainak konzorciumába (RLUK – *Research Libraries UK*) tartozó könyvtárak épületei is bezártak. 2020 májusában a szervezet közzétette *A digitális átállás nyilatkozatát (A manifesto for the digital shift in research libraries – <https://www.rluk.ac.uk/digital-shift-manifesto/>)*, amelyben felvázolták

a tudományos könyvtárak 2030-ig tartó jövőképét. Ugyan a manifesztum már 2019-ben elkészült, de a benne foglalt célkitűzéseket a pandémia alatt hirtelen élesben kellett a gyakorlatba ültetni. A digitális átállás már korábban elkezdődött, a járvány elsősorban katalizátorként gyorsította fel a változásokat: a könyvtárosok elektronikus tartalmakat szolgáltattak, virtuális tájékoztatást nyújtottak, továbbá a távmunkát segítő új hardvereket és eszközöket is vásároltak. A könyvtáraknak a járványra adott válaszai azt is tükrözték, hogy noha sok helyen évek óta már csak elektronikus tartalmakat szereznek be, tudományáganként eltérő azok megítélése és használatuk mértéke. Emellett a dokumentumállomány digitalizálása gyakran csak részlegesen történt meg, és láthatóvá vált, hogy a könyvtárak digitális infrastruktúrája részben a terekhez és terminálokhoz való fizikai hozzáféréstől függ, miközben a szerzői jogi keretek és az egyéb szabályok nem tükrözték a technológiai változást. A megbízhatatlan internetkapcsolat és a digitális írástudás eltérő szintjei a könyvtárosok és a használók körében gátolták a digitális gyűjtemények elérését. Ráadásul sokan továbbra is fizikai szolgáltatásokat nyújtó épületeknek tekintik a könyvtárakat, aminek megváltoztatása még mindig komoly kihívást jelent. Amellett, hogy a digitális átállás tapasztalatai, jellege és mértéke eltértek egymástól a gyűjtemények, a szolgáltatások, a személyzet, a tudományágak, az intézmények és a használók tekintetében, számolni kellett azzal is, hogy az átállásról lemaradhat a digitális szegénységben élők egy része.

A könyvtárosi távmunka kényszere folytán felgyorsult az új platformok és digitális eszközök bevezetése, ami rávilágított a digitális készségek fontosságára is. Új munkakultúra kezdett kialakulni, így a „jelenlét” helyett a rugalmasság és az eredményesség kapott nagyobb hangsúlyt. Kérdéses, hogy a jövőben hogyan alakul a távmunka és a helyszíni munkavégzés viszonya, hiszen bebizonyosodott, hogy egyes munkakörökben bárholnan elvégezhetőek a feladatok, ami kitágítja a munkaerő toborzásának lehetőségeit is. A digitális készségfejlesztési stratégiáknak eközben új területekkel is kell számolniuk, különös tekintettel az adattudományra, a mesterséges intelligenciára és a szövegelemzésre. Azok az intézmények, amelyek már megkezdték mindezt, ideális helyzetben vannak ahhoz, hogy hasznosítsák a digitális átállás eredményeit, és példát mutassanak a tudományos könyvtári közösség számára.

Felismerve azt, hogy a könyvtárosoknak olyan kapaszkodókra van szükségük, amelyek segítenek

fenntartani szakmai értékeiket és gyakorlatukat, több könyvtár újragondolta szabályzatait vagy etikai kódexét. Mások továbbképzésre használták fel a bezárásokat. A kompetenciák bővítése és a tudás megosztása azért is bírt nagy fontossággal, mert számos intézmény 2020–2021-ben létszámposttal nézett szembe, és az új belépőknek távolról kellett beletanulniuk a munkába.

Sok könyvtár vágott bele nagyobb digitalizálási projektekbe a járványidőszakban. Az online vagy hibrid oktatással és kutatással megnőtt a digitális tartalmak iránti igény, de a szolgáltatásukkal járó kihívások (a digitális tartalmak kezelése, jogtisztázás) továbbra sem változtak, amihez hozzájárult a távmunkában dolgozó könyvtárosok munkájának összehangolása. A felhasználók egyszerű digitális felületeket várnak, de egy hatékony egységesített digitális ökoszisztéma kialakítása nem egyszerű feladat. A szolgáltatóktól beszerzendő e-dokumentumok költsége is a hozzáférés gátjaként működött, amit részben ellensúlyozott a kiadók által átmenetileg ingyenessé tett e-tartalmak elérhetősége. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a forgalmazók díjszabása és licenfeltételei komoly korlátai a digitális átállásnak. A kérésre történő digitalizálási szolgáltatások felszínre hozták, hogy az oktatók és a hallgatók sincsenek tisztában a szerzői jogi szabályozással. Kérdésként fogalmazódott meg az is, a nem egyetemi polgároknak milyen feltételekkel és milyen áron szolgáltatassanak egyedi digitalizált dokumentumokat a könyvtárak.

Számos egyetemen a könyvtárépület volt az egyik vagy az egyetlen olyan épület, amely a bezárások idején nyitva állt a hallgatók előtt. Miután a hallgatók visszatértek, sokkal változatosabbá vált a könyvtári terekkel való gazdálkodás gyakorlata, ami különösen igaz az olyan többcélú, több közönséget kiszolgáló könyvtári terekre, mint a *Worcester Hive*, amely Európa első integrált, többfunkciós (nyilvános és egyetemi) könyvtára. Mivel a távoktatás során bebizonyosodott, hogy sokaknak nincsenek meg a megfelelő körülményeik a tanuláshoz, a könyvtárak a távoktatás vagy a hibrid oktatás helyszíneiként is szerepet kaptak az online órák vagy vizsgák megtartásában, amivel a jövőben is számolni lehet, ezért megfelelő helyiségeket és felszerelést érdemes hozzá biztosítaniuk.

A világvárvány kitöréséig sok kutatókönyvtár maximális kapacitással működött. 2021-ben azonban inkább az emberi érintkezést minimálisra korlátozó terekben folyó tanulást kell előnyben részesíteniük. Ugyanakkor hibrid terek is létrejöttek, főként vir-

tuális olvasótermek formájában, amelyekben egyedi tartalmakhoz lehet online hozzáférést nyújtani, könyvtárosok közreműködésével. Megnőtt az online kiállítások iránti igény is, azonban sok intézmény nem rendelkezett az ehhez szükséges rendszerekkel, ezért munkatársaik a dokumentumok digitális változatait a már meglévő vagy gyorsan beszerezhető eszközökkel készítették el.

Az RLUK 2020 márciusától a koronavírussal és az új helyzettel kapcsolatos állásfoglalásokkal, jelentésekkel, forrásokkal segítette tagjait, 2020–2021-ben pedig nagy sikerű szakmai fórumorozatot szervezett a digitális átállásról. A járványidőszakban megerősítést nyert, hogy *A digitális átállás nyilatkozata* fontos és releváns a tudományos könyvtárak számára, és vezérfonalként szolgálhat a pandémia elmúltával is.

(Koltay Tibor)

209/2022

MURPHY, James E. [et al.]: Expanding digital academic library and archive services at the University of Calgary in response to the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: IFLA Journal. – 48. (2022) 1., p. 83–98.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A digitális egyetemi könyvtári és levéltári szolgáltatások bővítése a Calgary Egyetemen a Covid19-világjárványra adott válaszként

Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

A Calgary Egyetem Könyvtárak és Kulturális Források részlege (*Libraries and Cultural Resources*, LCR) magában foglalja többek között a 2011-ben átadott Taylor Family Digitális Könyvtárat, egy tömör raktárat, hat fiókkönyvtárat, egy levéltárat és különgyűjteményeket, két művészeti galériát, egy egyetemi kiadót, szerzői jogi irodát és egy digitalizáló központot. A járvány időszakában az LCR szerepe megváltozott, alkalmazkodnia kellett az online oktatáshoz és tanuláshoz, valamint a használók digitális eléréséhez, és ki kellett terjesztenie a digitális tanulás, tanítás és kutatás lehetőségeit.

A pandémia első nyolc hónapjában hét digitális könyvtári szolgáltatást hoztak létre vagy bővítettek, ezek közül több új volt, több pedig a meglévő szolgáltatások továbbfejlesztése. Első lépésként *osztályközi munkacsoportokat* állítottak fel, amelyek a *Zoom*

és a *Microsoft Teams* segítségével együttműködve alakították ki a felmerülő igények szerint a digitális szolgáltatásokat.

Az egyik újítás az „*En könyvtárosom*” program bevezetése volt, melynek keretében hírleveleket, virtuális eseményeket és workshopokat kínálnak a hallgatóknak, akik a szakterületük, illetve személyes hátterük (pl. gyereket nevelő, nem angol anyanyelvű hallgató) alapján találhatják meg a „saját” könyvtárosukat. Egy másik szolgáltatás a *könyvtári terek virtuális 360°-os túrája* volt. Azt a célt tűzték ki, hogy a világjárvány idején felhívják a figyelmet az elérhető digitális szolgáltatásokra, miközben az új használókkal is megismertetik a könyvtári tereket. *Vuze+* kamerát és szoftvert használtak a 360°-os képfájlok elkészítéséhez, amelyeket feltöltöttek a *ThingLink* platformra. Az interaktív túrák az online szolgáltatásokhoz és a fizikai térhez kötődő aktuális szolgáltatási információkhoz kapcsolódtak.

A távoktatás magával vonta az *online használóképzést* is. A *Zoom*, a *Teams* és a *Desire2Learn* tanulásirányítási rendszer felületein keresztül megtartott alkalmak száma a járvány első 7 hónapjában 16%-kal meghaladta az előző évet, utána azonban visszaesés volt tapasztalható, aminek okai további kutatásra szorulnak. A távmunka jelentős változást eredményezett a könyvtári *chatszolgáltatásban* is. Ezt a járvány előtt hetente 43 órában lehetett igénybe venni, ami a 2020-as őszi-téli időszakban 85 órára nőtt. A világjárvány kitörését követően minden munkatársat kiképeztek a *LibChat* használatára és a chates tájékoztatásban való részvételre, amihez dokumentumot állították össze a jó gyakorlatokról. A chatszolgáltatás népszerűnek bizonyult: a pandémia egy éve alatt az interakciók száma az előző 12 hónaphoz képest 246%-kal nőtt. A könyvtárosok a digitális használóképzés és tájékoztatás megkönnyítése érdekében új rövid *online oktatóanyagokat* hoztak létre a *Quicktime* szoftver segítségével, amelyek felkerültek az LCR *YouTube*-csatornájára és közösségimédia-felületeire, valamint a honlapon található Gyakran Ismételt Kérdések (GYIK) közé is.

Az elmúlt pár évben az LCR több mint 350 *Gyakran Ismételt Kérdést* (és választ) hozott létre, amelyek a *LibAnswers* platformon érhetők el. Ezeket most aktualizálták, rendszereztek, és a járványhelyzetre vonatkozóan újakkal egészítették ki.

A járvány kezdeti hónapjai után, 2020 augusztusában a fizikai terek (korlátozott) használata ismét prioritássá vált. A Taylor Family Digitális Könyvtárban egy központi pultot jelöltek ki a bejáratnál, amelyet

plexifallal és kézfertőtlenítővel szereltek fel. Az egyetemi polgároknak itt kellett magukat igazolniuk az épületbe lépve, és innen irányították tovább őket az *érintésmentes könyvfelvétel* felé. E szolgáltatás igénybevételéhez a könyvtári katalóguson keresztül tudták leadni kéréseiket. A kért dokumentumokat a könyvtárosok egy átlátszó tasakban hosszú asztalokra helyezték, az olvasók vezetéknevének megfelelően felcímkézték, majd e-mailben értesítést küldtek az átvétel módjáról. A szolgáltatás nagyon sikeres lett, két és fél hónap alatt több mint 3500 kérés érkezett. Az olvasói jelzésekre reagálva a könyvtár előtt felállítottak egy *kültéri sátrat* is, ahol a használók kéréseit tudták feltenni a könyvtárosoknak. A *helyfoglalás* lehetőségét szintén 2020. augusztus elején indították el a Taylor Family Digitális Könyvtárban. Kezdeként mintegy 30 számítógépes állomást és 30 tanulohelyet tettek elérhetővé, majd az érdeklődés növekedésével szeptember végén bővítették a lefoglalható helyek számát.

Ami a gyűjteményeket illeti, az LCR volt az első kutatókönyvtár Kanadában, amely 2020 áprilisától kiemelten foglalkozott a *posztgraduális hallgatók kéréseivel*. A doktoranduszok által elküldött bibliográfiákat a könyvtár munkatársai áttekintették, és ha egy tétel fizikailag nem volt elérhető, megpróbálták elektronikus változatot szerezni belőle. 2020 júliusában a Calgary Egyetem csatlakozott a *HathiTrust ideiglenes hozzáférési szolgáltatásához*, és a könyvállomány mintegy 1,2 millió tételét tették online elérhetővé. Amíg ez az online hozzáférési szolgáltatás működött, maguk a fizikai példányok nem voltak kölcsönözhetőek. A gyűjtemények digitális hozzáférést szolgáltatta a 2020 májusában bevezetett *Leganto rendszer* is, amely a kötelező olvasmányok listáinak kezelését, illetve a rajtuk szereplő elektronikus vagy digitalizált anyag jogtisztta hozzáférést szolgálja. (Bővebben ld. a 34/2022. sz. referátumot a KF 2022/1. számában.)

A két helyszínen található *levéltári és különgyűjteményi anyag* gyarapítása, feldolgozása, restaurálása – kisebb intenzitással, de – folyamatos volt a pandémia alatt. Az itt dolgozók e-mailben referenzszolgáltatást nyújtottak (ennek statisztikája a járvány alatt visszaesett), valamint online oktatást indítottak a primer források használatáról. A digitális hozzáférés most minden eddiginél nagyobb prioritást kapott: a digitalizálás, illetve a digitális gyűjtemények bővítése és az online kiállítások népszerűsítése különösen jelentős volt az egyetemi közösséggel való kapcsolatteremtésben.

A Calgary Egyetem könyvtárainak munkatársai igyekeztek fenntartani a magas szintű szolgáltatást, miközben betartották a helyi biztonsági intézkedéseket. A meglévő szolgáltatások fejlesztésével és új kezdeményezések indításával sikeresen tettek eleget a megváltozott használói igényeknek.

(Pataki Fruzsina)

Állomány, állományalakítás

210/2022

VALDES, Zachary – VANDUINKERKEN, Wyoma: Leveraging collaborative repository “Resource-in-Common” model to find space – and solace – in downsizing legacy print collection : a case study. – Bibliogr. In: Collection management. – 47. (2022) 1., p. 2–19.

Hogyan nyerjük helyet és megkönnyebbülést a közös raktározási modell kiaknázásával a régi nyomtatott gyűjtemény apasztásakor?

Állományapasztás; Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Együtműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Raktár

2019 elején a texasi Sam Houston Állami Egyetem (SHSU) úgy határozott, hogy felújítja a campuson lévő egyetlen könyvtár, a Newton Gresham Könyvtár (NGL) 1960-as évekbeli épületét. Mivel az új létesítménybe egyéb tanszékek is beköltöznek, továbbá jelentősen növelni kívánják a csoportos és egyéni tanulásra alkalmas tereket, a Newton Gresham Könyvtárnak nem volt más választása, mint a nyomtatott gyűjtemény méretének radikális csökkentése. Mérlegelve a lehetőségeket, a másfél milliós gyűjteményből a nyomtatott időszaki kiadványok (több mint 100 ezer kötet) apasztását kezdeményezték az alacsony kihasználtság okán.

Annak érdekében, hogy továbbra is biztosítsák a hozzáférést az állományból kivont anyagokhoz, bekapcsolódtak a *Texas A&M University System* és a *University of Texas System* közös raktározási programjába (*Joint Library Facility, JLF*), amely 2017-től nyitva áll külső partnerek előtt is. A JLF projektje a külső raktárak létesítése, a digitalizáció és a felhasználó-központúság trendjébe illeszkedve 2012-ben indult azzal a céllal, hogy három fázisban felépítsenek egy közös tárhelyet hárommillió nyomtatott kötet befogadására, amelyek elérhetőek a részt

vevő felek számára a *Resource-in-Common* (RIC, kb. 'közös források') modell szerint. Az, aki beadja a saját kötetait, vagy igényt tart a már a rendszerben lévő közös forrásokra és törli a saját példányaikat, rengeteg helyet takaríthat meg. Az észszerűség és a költséghatékonyág jegyében a JLF-en belül is tilos a duplikáció. A projekt sikerét jelzi, hogy 7 év alatt 13 különböző könyvtárból összesen több mint egymillió kötet került a kollaboratív raktárba.

A folyamat nagyfokú körültekintést és gondos előkészítést igényel. Mind a beküldeni kívánt köteteket, mind azon dokumentumokat, amelyeknél a partnerkönyvtár a RIC-modellt kihasználva a JLF eddigi állományához kér hozzáférést, össze kell vetni a JLF (könyvtárosoknak szánt) OPAC-jával, és Excel-listát kell készíteni a JLF által elvárt metaadatokkal (OCLC-azonosító, cím, ISBN/ISSN stb.). Többszörös ellenőrzés és hibajavítás után a JLF jóváhagyja a kérelmeket, betöltik/módosítják a rekordokat, és elküldik/fogadják a szállítmányokat.

Így történt a Newton Gresham Könyvtár esetében is. Mivel viszonylag kevés idő állt a rendelkezésükre, a hasonlítási munkafolyamatot automatizálták. Első lépésként egyező címeket kerestek saját periodikaállományuk és a JLF között, majd a címek állományadatait külön Excel táblázatokba írták át. (Míg az NGL nem használ MARC *holding*-rekordokat, a JLF rekordjai példányszintűek, ezért itt az információk gépi összevonására volt szükség az összehasonlíthatóság érdekében). A től-ig időtartományok egységei alapján három listát készítettek: 1. az NGL állománya; 2. a JLF állománya; 3. a JLF hiányai. Az 1. és a 2. lista összevetésével kinyerhető volt, mit igényeljenek RIC-ként, míg az 1. és a 3. lista együttes lefuttatásából kiderült, mit kellene a közös raktárba szállítani.

A komplex szkript kidolgozása során VBA, API, *Perl*, *Regex* és tömeges szerkesztésre szolgáló programokat használtak. A szűrőpróbaszerű ellenőrzések után elküldték az eredményeket a JLF csapatának. (Együttal logisztikai becsléseket végeztek az apasztás mértékéről és költségeiről.) Több típushibára derült fény (pl. kötetben belüli hiányok, nyomtatott és mikrofilmes formátum összemossa, a JLF-be nem sokkal korábban bekerült dokumentumok jelöltsége a raktár OPAC-jában), melyeket részben manuálisan kellett javítani. A végső adattisztítás után 2019 végén RIC-nek nyilvánították több mint 900 cím közel 29 400 kötetét – ezeket az NGL-ben elő kellett készíteni törlésre. 2020 elején több mint 100 cím közel 1400 kötetét pedig kijelölték a kollaboratív raktárba való elküldésre. A szabályzatok értelmében

é kötetekhez biztosítani kellett a példányszintű vonalkódokat és MARC-rekordokat, amit egy hónap alatt pótolnak. A rekordokat ezután áttöltötték a JLF rendszerébe, végül sor került a tényleges szállításra. A közös raktározás hatékony megoldás, ám csak akkor megbízható, ha a felek gondoskodnak a cím- és példányszintű metaadatok teljességéről és pontosságáról. Például ha egy hiányos kötet van a közös raktárban, és ez nem derül ki a nyilvántartásból, egy partnerkönyvtár nyugodt lelkiismerettel törölheti a saját teljes példányát. Ezért fontos a több körös ellenőrzés, ami időigényes és fáradtságos feladat, még az automatizált behasonlítás alkalmazásával is. Mindazonáltal, ha a JLF és partnerei építeni tudnak a tapasztalatokra, mindenki hasznot húzhat a „közös forrásokból” és a könyvtárközi kölcsönzésből, egyesítve a „szükség esetén” (*just in case*) és a „szükség szerint” (*just in time*) gyűjteményszervezési megközelítések előnyeit.

(Szabó Pirooska)

Lásd még 184

Állományvédelem

211/2022

HARTWIEG, Ursula: Corona, die Flut und das Superwahljahr : 10 Jahre Koordinierungsstelle für die Erhaltung des Schriftlichen Kulturguts (KEK) In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 1., p. 73–77.

A korona, az árvíz és a szuper választási év: az írott kulturális örökség állományvédelmi koordinációs központjának (KEK) tíz éve

Állományvédelem; Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -belföldi; Könyvtárügy; Közgyűjtemény; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Németországban 2011-ben alapították az írott kulturális örökség állományvédelmi koordinációs központját (*Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturgutes*, KEK), működését eredetileg öt évre tervezték, de ma is funkcionál. Tevékenységét a szövetségi kormány kulturális és médiaügyi megbízottja (BKM) és a tartományok kulturális alapja (KSL) finanszírozza. A KEK a levéltárak, könyvtárak és egyéb emlékezetintézmények munkáját támogatja, fenntartójuktól függetlenül.

A KEK alapítását megelőzően két fontos dokumentum jelent meg az állományvédelem kérdéseiről. 2007-ben a szövetségi megbízott kezdeményezésére elkészült *A kultúra Németországban* című jelentés, amelyben ajánlást tettek egy nemzeti állományvédelmi koncepció megfogalmazására és a hozzá kapcsolódó támogatási program kidolgozására. 2008-ban a *Szövetség az írott kulturális örökség megőrzéséért* nevű szervezet állásfoglalást tett közzé *Őrizzük meg a jövőnket* címmel, amely csatlakozott az előbbi dokumentum ajánlásaihoz, továbbá felvetette egy koordinációs központ megalapítását. 2009-ben a koordinációs központ terve már megjelent a kormány koalíciós szerződésében. Az eseményeket felgyorsította egy katasztrófa: 2009 márciusában összedőlt a kölni városi történeti levéltár épülete. 2010-ben a szövetségi állam és a tartományok 600 ezer eurót bocsátottak rendelkezésre, aminek köszönhetően Németországban több mint 30 levéltári és könyvtári állományvédelmi projekt indulhatott el. A koordinációs központ 2011-ben alakult meg a *Stiftung Preußischer Kulturbesitz* keretében a Berlieni Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*) szervezeti egységéként. Az ezt követő években mintaprojektek zajlottak, szakértői hálózat alakult, sor került a veszélyek és a károk felmérésére, képzést indítottak, bekapcsolódtak az európai együttműködésbe, és létrehozták a KEK portálját (<https://www.kek-spk.de/>). 2021-ben jubileumi konferenciát szerveztek a központ fennállásának tizedik évfordulója alkalmából.

A KEK tíz éve alatt 850 projektre került sor, összesen 18,5 millió euró értékben, ezek adatai a KEK portálján kereshetők. A projektek igen sokfélék, kis készletű dobozok beszerzésétől a szakmai kompetenciák megerősítéséig. A projektek nyomán további támogatások is érkeztek nagy méretű mentőeszközökre: ilyen a 2012-ben átadott, a szászországi kulturális örökség mentését szolgáló sürgősségi szerelvény (*Notfallzug Kulturgutschutz Sachsen*), amelyet a Drezdai Katasztrófavédelmi Hatóság felügyel, vagy a kulturális javak védelmére szolgáló guruló konténer (*Abrollcontainer Kulturgutschutz*), amelyre a kölni levéltár pályázott sikeresen. 2021-ben a nyári árvizek okozta katasztrófák éles próba elé állították a modellt. A Stolbergben és Ahrweilerben bevetett állománymentő konténerek olyan sikeresnek bizonyultak, hogy a szövetségi megbízott 2021 szeptemberében bejelentette: a 30 milliárdos helyreállítási segélyből a kulturális szektor is részesül, többek között tíz darab, a kulturális javak védelmére szolgáló speciális vészhelyzeti konténerért kívánnak vásárolni.

2020-ban a pandémia erősen korlátozta a kulturális programok megvalósítását és a kulturális intézmények tevékenységét, így az otthoni munkavégzés miatt a szükséges állományvédelmi intézkedések elvégzését is. A levéltári és könyvtári gyűjtemények konzerválására és restaurálására kiírt pályázatok azonban nem álltak le, a KEK-hez beérkezett 172 pályázatból 113-at el is fogadtak. A munkával főleg kisebb restauráló műhelyeket bízták meg, ami segítette azok fennmaradását a válság idején.

A 2021-es „szuper választási évben” Németország öt tartományában és szövetségi szinten tartottak választásokat. Megnyugtató, hogy a választási programokban sok helyen szerepelt a veszélyeztetett kulturális javak védelme és megőrzése, amely – annak ellenére, hogy a kulturális kérdések az egyes tartományok felelősségébe tartoznak – voltaképpen közös, az egész szövetségi államot érintő ügy.

A KEK tevékenységének tíz éve alatt sikeres lett: a tartományi-szövetségi kulturális együttműködés jó példaként tartják számon, amely remélhetőleg több évtizednyi jövő elé tekint.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 185

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

212/2022

ADAMS, Kevin: Slavic, East European, and Eurasian punk alternative publications : challenges to fugitive materials. – Bibliogr. In: Slavic & East European information resources. – 22. (2021) 1., p. 32–52.

Szláv, kelet-európai és eurázsiai punk alternatív kiadványok: az efemer anyagok kihívásai

Adatbázis; Kelet-európai gyűjtemény; Közgyűjtemény; Különgyűjtemény; Magánkönyvtár; Nem hagyományos dokumentum; Szláv gyűjtemény

A punk szcénák összetettek és heterogének. Mindig is termékeny előállítói voltak attitűdjeik, meggyőződések és cselekvéseik fizikai dokumentációjának. Ugyanakkor ezek a szcénák gyakran a periférián léteztek, ami az öndokumentáció efemer gyűjteményeinek létrehozásához vezetett. A szláv, kelet-európai

és eurázsiai (*Slavic, East European and Eurasian – SEE*) országokban ez a dokumentáció történelmileg a nem hagyományos zenei kiadványok, zine-ek és szamizdatok formáját öltötte. Gyakran illegális jellegük miatt ezen alkotások nem találtak azonnal otthonra a hivatalos archívumokban, és az efemer anyagok kezdetben Kelet-Európán, később pedig több kontinensen átívelő rejtett diaszpórában léteztek. A szerző esettanulmányt ad a nem hagyományosan publikált kelet-európai (SEE) punk anyagok gyűjteményeinek jelenlegi helyzetéről, és rávilágít a marginalizált, diaszpórikus gyűjteményekhez való hozzáférésnek és azok használatának kihívásaira. A tanulmány meghatározza a punk fogalmát kelet-európai (SEE) kontextusban; szakirodalmi áttekintést nyújt a szláv és kelet-európai punk anyagokkal foglalkozó diskurzusok és gyűjtemények bemutatására; összefüggéseket vázol fel a kelet-európai (SEE) punk alternatív kiadványok és az átfogóbb marginalizált, efemer gyűjtemények között; ismerteti a szláv punk anyagok gyűjteményei előtt álló akadályokat; végül ajánlásokat ad e kihívások kezelésére a hozzáférés és a használat javítása érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 202, 230, 233, 242, 243

Raktározás

213/2022

ONDRÁŠEK, Tomáš: Budeme se snažit tempo udržet In: Čtenář. – 73. (2021) 12., p. 460–461.

Igyekszünk tartani a tempót

Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Raktár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A kladnói Közép-csehországi Tudományos Könyvtár (*Středočeské vědecké knihovny v Kladně*) dokumentumainak megőrzésére, hatékony védelmére, könyvgyűjteményének kezelésére és hozzáférhetővé tételére 2015-ben Központi Tárolóraktár (*Centrální depozitář*) létrehozását tűzték ki célul európai uniós támogatással. 2017-től a finanszírozást 90%-os arányban az uniós Integrált Regionális Operatív Program (IROP) keretéből biztosították.

Az alapkö ünnepélyes letételére 2019. szeptember 16-án került sor a cseh kultúra és a közép-csehországi régió hivatalos képviselőinek részvételével. A barnamezős beruházás egy volt ipartelepen, a POLDI acélmű szerelő- és raktárcsarnokainak a helyén valósult meg. Az új épület vasbeton alapozást kapott a bizonytalan talaj miatt, a megerősített vasbeton vázat pedig negyedméteres ásványi szigeteléssel látták el. A háromszintes épület 800 ezer könyv befogadására alkalmas, ami a jelenlegi gyarapodás mellett 24 évre lesz elég. Mivel a könyvek kölcsönzötterbe szállítása nem képezte a projekt részét, a tárolóraktár és a könyvtár főépülete közötti 250 méteres távolságot autóval, illetve a fiatal munkatársak elektromos rolerekkel fogják teljesíteni.

Az épület hasznos alapterülete 12 720 m², amely elsősorban raktári teret jelent, a földszinten kiegészülve egy digitalizáló műhellyel, közlekedő folyosókkal, két irodával, közösségi és műszaki helyiségekkel. Az első szinten a raktárak mellett könyvkötő műhely, raktárosi munkaaállomások és közösségi helyiség található. A második szinten fokozottan védett raktárakat, irodát, közösségi helyiséget, klímaberendezést, liftgépházat és kültéri folyosót alakítottak ki. A tervezőcsapat egy ostravai építészmérnöki vállalkozás, a *Kania* volt. A költségeket 144 millió koronára becsülték, ebből 110 millió volt az IROP-támogatás. A koronavírus-járvány után és az energiaárak növekedésével azonban ez az összeg 30-40%-kal alulbecsültnek bizonyult a ténylegeshez képest.

Az új raktár a korábbihoz képest hatékonyabban biztosítja az állomány védelmét és megőrzését, magasabb színvonalú könyvtári és információs szolgáltatásokat tesz lehetővé, valamint kényelmes és gyors kiszolgálást nyújt a használóknak. A gyűjtemény állagmegővését megfelelő mikroklimatikus feltételek megteremtésével érik el. Az új technológiák garantálják a könyvek hosszú távú megőrzését, a modern könyvespolcrendszer és digitális technológia pedig a gyors és könnyű kezelést. A munkatársak higiénikus és korszerű munkakörülmények között dolgozhatnak, a szállítási távolságok lerövidültek, a munkaidő kihasználása hatékonyabbá vált.

Az építési munkálatok 19 hónapig tartottak, majd 2021. október 5-én az épületet használatba adták. Az állomány költöztetését egy logisztikai cég rekordidő alatt végezte el (a többi ajánlattevőhöz képest harmadáron): a mintegy 500 ezer kötetet, vagyis 11 ezer polcfolyóméternyi könyvet 16 munkanap alatt költöztettek át az új helyére. Innen napi

szinten több folyóméternyi kötetet szállítanak majd a kölcsönzőtérbe és vissza a raktárba.

Azok a munkatársak, akik a raktár gondolatát felvették, már nem dolgoznak a könyvtárban; utódaik átvették tőlük a stafétabotot, és igyekeznek a korábbi tempót megtartani.

(Prókai Margit)

Lásd még 202, 210

Feldolgozó munka

214/2022

GLOWACKA-MUSIAL, Monika: Applying topic modeling for automated creation of descriptive metadata for digital collections. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 2., p. 1–14.

A témamodellzés módszerének alkalmazása a digitális gyűjtemények leíró metaadatainak automatikus előállítására

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Informatótechnológia; Szoftver; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A digitális tartalmak metaadatolása rendkívül munkaigényes feladat, ezért többen is automatizált feltáró módszerekkel igyekeznek csökkenteni a munkaterhelést. Egy ilyen projektet indítottak az Új-mexikói Állami Egyetem könyvtárában azzal a céllal, hogy segítsék a jelentős intézménytörténeti forrásnak számító egyetemi sajtóközlemények tárgyszavazását. Az 1958-tól napjainkig terjedő primer forrást 2013-ban kezdték digitalizálni; a cikk írásáig az 1958 és 1974 közötti időszak anyaga került be a digitális gyűjteménybe. A feldolgozás legmunkaigényesebb folyamata a metaadatolás volt, különösen a Kongresszusi Könyvtár megfelelő tárgyszavainak (*Library of Congress Subject Headings, LCSH*) kiválasztása. A tárgyi feltárás minőségének fenntartása egyre nehezebbé vált a munkaerő létszámának csökkenése, a forrásmegvonások és más könyvtári munkafolyamatok kényszerű előtérbe helyezése okán. A probléma megoldását a természetes nyelvű szövegfeldolgozás (*natural language processing, NLP*) egyik részterületében, a témamodellzésben (TM-ként és topikmodellzésként is ismert) találták meg.

A témamodellzés mára bevett módszer nagy dokumentummennyiségek szövegbányászati elemzése során. Lényege, hogy a TM-algoritmus kikeresi és témáknak nevezett halmazokba sorolja a leggyakrabban együtt előforduló szavakat, az egyes dokumentumokat így témák különböző arányú keverékeként írhatjuk le, melyek áttekintésével gyorsan képet lehet alkotni egy szöveg tartalmáról. A könyvtár ezt a módszert kívánta a tárgyszavazás alapjává tenni, a témáknak a kontrollálttárgyszó-megfelelőjét keresve. TM-algoritmusnak a látens Dirichlet-allokációt (LDA) választották. Ez dokumentum–kifejezés mátrixot alkot, előbbieket a sorokba, utóbbiakat pedig az oszlopokba gyűjtve. Ezt követően az algoritmus megállapítja az adott dokumentumokhoz tartozó témák valószínűségét (gamma-érték), illetve az egyes témákhoz tartozó kifejezések, szavak valószínűségét (béta-érték).

A témamodellzésre az R programnyelv eszközkészletét használták. Az algoritmus tanítására, azaz a kontrollált tárgyszórendszerrel való összehangolásra az 1958 és 1967 közötti, manuálisan feltárt mintegy 6000 sajtóközlemény szolgált. (A metaadatok a címre és a tárgyszavakra korlátozódtak, az OCR rossz minősége miatt teljes szöveg nem állt rendelkezésre; a műfajból adódóan azonban maguk a címek is viszonylag pontosan leírják a sajtóközlemények tartalmát.) Ez a tréninganyag ad mintát az algoritmusnak az egyes témákhoz hozzárendelt kontrollált tárgyszavakról. A mintában nem szereplő új tételek esetében az LDA kigyűjti a legrelevánsabb témákat, majd azokhoz ajánl tárgyszavakat a feldolgozó könyvtárosoknak, jelentősen csökkentve a tartalomértelmezésre és a megfelelő tárgyszó kiválasztására fordított munkaidőt.

A módszer teljesítményének mérésére a teljességi mutató (*recall*, más néven fedés vagy felidézés) számítását adaptálták. Ebben az esetben azt vizsgálták, milyen mértékben eredményezett a módszer releváns találatokat, azaz mekkora az új sajtóközleményekhez felkínált tárgyszavak között a korábban manuálisan kiválasztott tárgyszavak aránya. 1500 tesztdokumentumon számították ki a teljességi mutató átlagát (0 és 1 közöttiek lehetnek az értékek). Százas tárgyszókinálat esetében az érték 0,6, míg 500 tárgyszónál 0,8 volt. Mivel az algoritmus teljesítménye leginkább a témahalmazok számától függ, kiszámolták a lehető legjobb teljességhez szükséges témák számát is (16), és 100 felkínált tárgyszóban határozták meg a könyvtárosok által kezelhető lista maximális nagyságát. Az így felállított paraméte-

rekkel a teljességi mutató az 1500 vizsgált eset több mint felében meghaladta a 0,66-ot, az esetek közel egyharmadában pedig 1, azaz 100%-os volt.

A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a témamodellzés módszere megkönnyíti a megfelelő tárgyszavak kiválasztását, sőt, finomíthatja a könyvtárosok által régebben adott tárgyszavakat is. Az eljárás az OCR-ezett teljes szövegek felhasználásával valószínűleg még pontosabb eredményeket tud szolgáltatni.

(Bódog András)

215/2022

GNOLI, Claudio: Faceted classifications as linked data : a logical analysis. – Bibliogr. In: Knowledge organization. – 48. (2021) 3., p. 213–218.

Fazettás osztályozás mint kapcsolt adat: logikai elemzés

Feldolgozó munka; Osztályozás; Osztályozási rendszer; Tézaurusz; Vetületes osztályozás

A fazettás tudásszervezési rendszerek bonyolult szerkezetének kapcsolt adatokként (*linked data*) való reprezentálása nagy kihívást jelent. Claudio Gnoli, a Paviai Egyetem könyvtárosa, és egyben számos tudásszervezéssel és tárgyi feltárással foglalkozó nemzetközi szakmai szervezet tagja cikkében e területhez kíván hozzájárulni a gyakran alkalmazott fazetták SKOS- és RDF-felhasználásra szánt tipizálásával oly módon, hogy bemutatja egy natív módon fazettás (*Integrative Levels Classification, ILC*), illetve egy részben fazettás (Dewey-féle tizedes osztályozás – DDC) tudásszervezési rendszer osztályozási sémájának RDF-tripletekként való modellezését.

A bibliográfiai feldolgozás hagyományaival ellentétben az ILC nem diszciplínákon, hanem jelenségeken alapuló tudásszervezési rendszer. 2019-ben jelent meg a második kiadása (ILC2), illetve készült el a SKOS-verziója. Kapcsoltadat-környezetben a fazetta lényegében egy reláció, amely megfeleltethető egy adott triplet alanyát (*subject*) és tárgyát (*object*) összekötő RDF-tulajdonságnak (*property*). Minden RDF-tulajdonságnak van érvényességi tartománya (*domain*), amely meghatározza, hogy mely osztályok vehetik fel a tripletben az alany szerepét, valamint értelmezési tartománya (*range*), amely a tárgy szerepét határozza meg. A fazettás osztályozásban az alany alaposztálynak (*basic class*), a tulajdonságot fazetta-indikátornak (*facet indicator*), míg a tárgyat fókuszának (*focus*) is nevezik. Kapcsolt adatként a

fazetták alanyainak és érvényességi tartományainak meghatározása függ magától a fazetta jelentésétől (szemantikai vagy szintaktikai) is. Mivel az érvényességi tartomány és az értelmezési tartomány egyaránt lehet korlátozott és nem korlátozott, e két keresztező szempontnak alapvetően négyféle logikai kimenetele lehet.

– Az ETO vagy a DDC közös alosztásaihoz hasonló *általános fazetták (common facets)* kategóriája nem korlátozott érvényességi tartománnyal és korlátozott értelmezési tartománnyal bír, például „bármely alany Olaszországban”, ami az ETO/DDC földrajzi alosztásával állítható párhuzamba. A közös fazetták az értelmezési tartomány korlátozásának függvényében lehetnek *kötöttek (bound)* és *párhuzamosak* (bővebben lásd alább).

– Léteznek olyan *kötött különleges fazetták (bound special facets)*, ahol mindkét tartomány korlátozott. Ilyen fazettákkal találkozhatunk a tizedes-pontos, illetve a Bliss-féle osztályozás gyakorlatában, valamint a DDC-ben például a zeneműveket pontosan leíró struktúrák („*zongoramű, zenei forma: szonáta*”) esetében. A *párhuzamos különleges fazetták (parallel special facets)* az előzőnek egy olyan variációja, ahol az érvényességi tartomány korlátozott, a szintén korlátozott értelmezési tartomány pedig egy „párhuzamosan felosztott” másik osztály tagja: például „*vokális egyházi zene, vallás: hinduizmus*”.

– A *szabad különleges fazetták (free special facets)* esetében az érvényességi tartomány korlátozott, míg az értelmezési tartomány nem. Erre példa lehet a „*jogi szakkönyvtár*” relációként kifejezve, ahol a könyvtárak fogalma képezi a megkötött érvényességi tartományt, míg a szakterület (jogi) a rugalmasabb értelmezésit. Azon fogalmak esetében gyakori ez a típusú fazetta, amelyek tárgya bármilyen más fogalom lehet.

– A *szabad fazetták (free facets)* esetében egyik tartomány sem korlátozott, bármi bármivel kombinálható.

Összességében megállapítható, hogy a szabad fazetták modellje leginkább interdiszciplináris gyűjtemények modellezésére használható, míg a korlátozott általános vagy különleges fazettáké meghatározott gyűjtőkörű és különgyűjtemények indexelésére és jelzetelésére ideális. A fazetták formális modellezése az ILC következő kiadásába is beépülhet, egyúttal

tanulásokkal szolgálhat más tudásszervezési rendszerekhez, így a teuzauruszokhoz és ontológiákhoz is.

(Bódog András)

216/2022

HIDER, Philip – SPILLER, Barbara: Fiction genres in bookstores and libraries : a comparison of commercial and professional classifications. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 8., p. 664–682.

Fikciós műfajok a könyvesboltokban és a könyvtárakban: a kereskedelemben használt és a szakmai osztályozási rendszerek összehasonlítása

Feldolgozó munka; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tárgyszó; Tézausz

Néhány adatelem közlésén kívül (cím, szerző, esetleg műfaj) a könyvtárak általában nem fektetnek sok energiát a fikciós (szépirodalmi) művek leírásába, ennél fogva viszonylag kevés hozzáférési pontot szolgáltatnak hozzájuk. Ennek egyik oka az irodalmi műfajok időbeli és jelentésbeli változása, illetve azok szubjektív megítélése. A könyvtári katalógusrekordok azonban alig tükrözik a változásokat: jellemzően a könyvtárosnak a feldolgozás időpontjában hozott döntésén, az ő értékítéletén alapulnak. Az olvasói igények változása azonban a fikciós művek részletesebb feldolgozását, műfaj szerinti kereshetőségét is megköveteli, ennek egyik eszköze az olvasói címkézés vagy az ajánlások beemelése. A tengerentúlon számos könyvtárban váltották fel a Dewey-féle tizedes osztályozást – például az olvasótermi szakrend terén – a könyvkereskedelemben használt BISAC (*Book Industry Standards and Communications*) sémával. Az Amerikai Könyvtáros-egyesület által 1991-ben publikált GSFAD-irányelvek (*A fikciós, drámai stb. egyéni művek tárgyszavazásának irányelvei*) is az olvasói igényekre reagáltak, kiegészítve a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét, és több hozzáférési pontot kínálva az irodalmi művekhez. Végül 2007 után a Kongresszusi Könyvtár társzórendszere is kibővült műfaj/forma kifejezésekkel (*Library of Congress Genre/Form Terms*, LCGFT).

A cikk szerzőpárosa hét, angol nyelvterületen működő online könyvkereskedés (beleértve a globális forgalmat lebonyolító és a könyveken kívül más termékeket is forgalmazó *Amazon* és *eBay*-t is), továbbá a Wikipédia irodalmi műfaj szerinti rendszerezését hasonlította össze az *OCLC WorldCat* gyakorlatával,

illetve az e kilenc forrás által használt kifejezéseket az LCGFT 121 kifejezést tartalmazó tárgyszókészletével. A kutatás során taxonómiaként rögzítették az egyes oldalakon a műfajokat és alműfajokat, majd ezeket megfeleltették az LCGFT tárgyszavainak a következő szempontok szerint: 1. teljes egyezés kitüntetett formával; 2. teljes egyezés nem kitüntetett formával; 3. részleges egyezés kitüntetett formával; 4. részleges egyezés nem kitüntetett formával; 5. kevés egyezés kitüntetett formával; 6. kevés egyezés nem kitüntetett formával; 7. nincs egyezés. Ezenkívül a legnépszerűbb művek osztályozásának gyakorlatát is megvizsgálták egy 50 elemes mintán.

Az eredmények tanúsága szerint alapvető nézőpontbeli különbség mutatható ki a könyvkereskedelmi és a könyvtári gyakorlat között. Érthető módon a legnagyobb részleges vagy teljes egyezést az LCGFT-vel (1–4. kategória) a *WordCat*-nél (65%), a legkisebbet a Wikipédiánál (14,3%) tapasztalták, a könyvkereskedések e mutatója 20,4% (*Booktopia*) és 47,6% (*eBay*) között mozgott. Figyelemreméltó az is, hogy az egyes források mennyi olyan műfaji besorolást alkalmaztak, amely nincs benne az LCGFT-ben. A Wikipédia eleve sokkal többféle műfajmegjelölést tartalmaz (168 db), mint az LCGFT, de a könyvkereskedők is számos olyan kategóriát alkottak, amely nem szerepel a könyvtári gyakorlatban (pl. „Művek fordításban”, „Irodalmi klasszikusok”), vagy más értelemben használatos (pl. „Saga” mint ’középkori skandináv hőstörténet’ vagy ’családtörténet’).

A könyvkereskedések osztályozási rendszere kevésbé követ szigorú taxonómiát, a hangsúly inkább a fikciós irodalomhoz kapcsolódó műfajokon van, semmint a szorosan vett műfaji hovatartozáson. A könyvtárak próbálják elkerülni a taxonómián belüli inkonzisztenciát, tehát egyes fogalmak kizárólag egy adott hierarchiaszinten szerepelhetnek. Alapvető különbség még, hogy az LCGFT teljes bibliográfiai leírásokhoz ajánlott tárgyszókészlet, míg a kereskedelmi rendszerek kevesebb információt rögzítenek, ezért kerülhetnek például a „Fordítások” a műfaji kategóriáik közé. A könyvtárak ódzkodnak az őrzött dokumentumok bírálatától, a gyűjtemény egészét kínálják minden olvasó számára (ezért nem használnak például olyan tárgyszavakat, mint a „Klasszikusok”), a könyvkereskedelemben ellenben a profitszerzés az elsődleges szempont, ezért a fogyasztói elvárásokhoz igazodnak. A könyvtárak elsősorban a gyűjtemény tartalmára koncentrálnak, és nem azon van a hangsúly, hogy ez a tartalom milyen (érzelmi) élményt nyújt a használóknak, míg a könyvkereskedések alkalmazzzák ezt a megközelítést (pl. „Csajos irodalom”).

A fikciós irodalom leírása tartalmazhat konnotatív és denotatív elemeket is. Az olyan jól körülhatárolható műfajok, mint a „romantikus” vagy a „tudományofantasztikus” is denotatív, azaz egyszerűen az adott mű tárgyat jelző műfaji meghatározásként indultak, ám idővel bizonyos konvenciók és stílusok társultak hozzájuk az olvasói elvárások kielégítésének céljával, és az eredeti jelentésen túlmutató konnotatív jelentést vettek fel. Ez a folyamat igazolja az LCGFT létjogosultságát és továbbfejlesztésének fontosságát is. Ám mind a könyvtári, mind a könyvkereskedelmi osztályozási rendszerek a korszellem mögött járnak a műfajok alakulását illetően. A közösségi szerkesztésű Wikipédia a maga rendkívül bőséges és sokrétű műfaji felosztásával sokkal inkább reflektál erre a gyorsan változó jelenségre.

A könyvtárak, a könyvkereskedések és a Wikipédia közötti különbségek azonban nem magyarázzák meg azt, hogy az egyes alanyok mennyire eltérő módon osztályoznak egy-egy adott művet: még a könyvkereskedések gyakorlatában is jelentős eltéréseket figyeltek meg, például földrajzi jellegzetességek vagy helyi kiadói trendek szerint.

(Bódog András)

Lásd még 182, 184, 200, 231, 234, 235, 242, 244, 253

Katalógusok

Lásd 184, 243, 253

Információkeresés

217/2022

KATUŠČÁKOVÁ, Marcela: LBD ako nová kompetencia informačných špecialistov v kontexte znalostnej spoločnosti. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo speciál, p. 5–9.

Az LBD mint az információs szakemberek új kompetenciája a tudástársadalomban

Információkeresés; Kutatás információellátása; Logika; Tájékoztató- orvostudományi-biológiai

Az információs technológia hosszú távú fejlődése és elérésének egyszerűsödése társadalmi-gazdasági változásokkal jár együtt. A szakemberek a növekvő

információmennyiség szervezésére és a belőle kinyerhető tudásra koncentrálnak. Az új információs technológiákra épülő információs társadalom biztosítja a feltételeket az információk tudássá való átalakításához és gyakorlati alkalmazásához. Ehhez azonban megfelelő kompetenciák szükségesek.

Az információtudomány mint interdiszciplináris terület a növekvő tudományos-technikai információk kontextusában kezdettől a problémák megoldására törekszik, új szolgáltatási modellek kialakításával. A fő kérdés az lett, hogy az információtudomány hogyan tudja tovább segíteni a tudósokat és a tudományt. Már az 1980-as végén megjelent egy módszer, az ún. LBD (*Literature-Based Discovery*), amely az információkeresés folyamatát a tudományos adatbázisok szövegeiben való implicit kapcsolódások felfedezésére irányította. Ez a mai lehetőségek mellett újabb kutatási kihívásokhoz vezet. Az információk sokszor számos tudományos folyóiratban szóródnak szét, összekapcsolásuk nehézkes.

A chicagói egyetem könyvtárosképző intézetének dékánja, *Don R. Swanson* a kérdéssel foglalkozva 1986-ban fedezte fel, hogy egy ritka betegség, a Raynaud-szindróma esetén a tünetek változásai összefügghetnek a halolaj fogyasztásával. Információs szakemberként mielőtt továbbadta volna az információt, ellenőrizte orvosbiológiai adatbázisok cikkeiben. Rájött azonban, hogy a szindrómáról és a halolajról szóló cikkek egyáltalán nem kapcsolódnak egymáshoz: nem talált olyan tudományos cikket, amely a két dolgot összekötötte volna. A két témakör még a hivatkozásokban sem volt összekapcsolható, azaz két, diszjunktív halmazt alkotott. Ha a különböző szakirodalmi halmazokban a halolaj és a Raynaud-szindróma kifejezésekre kerestem, nem jutott eredményre, nem volt találat. Ha azonban közbeiktatta a vérlemezkék vagy vérsűrűség kérdését, akkor a köztes elem segítségével eljutott a következtetéshez. Az „A okozza B-t” és „B okozza C-t” állítások alapján megfogalmazható a hipotézis: „A okozza C-t” (ún. ABC-modell). Az orvosi cikkek a hipotézist később kísérletileg igazolták. Két év múlva Swanson azzal a feltevéssel állt elő, hogy a magnézium gyógyíthatja a migrénes tüneteket. Az első esethez hasonlóan diszjunktív információs halmazokat azonosított a szakirodalomban, amelyek között logikai „közvetítőket” kerestem (pl. stressz, érrendszeri tónus, kalciumcsatorna-blokkoló). Publikációja nyomán hipotézisét ebben az esetben is megerősítették a kísérletek. Swanson dolgozta ki az LBD nyílt és zárt változatát is. Zárt LBD-ről akkor beszélünk – pl. a fent ismert-

tett esetekben –, ha adott a hipotézis, azaz a kiinduló és a célhalmaz, amelyek között kapcsolatot keresünk, míg a nyitott LBD-nél csak a kiinduló halmaz van rögzítve, és a módszer segítségével keresünk közvetítő kapcsolatokat és célhalmazt egyaránt.

A '80-as években nem voltak jók az LBD esélyei, az automatizálással azonban folyamatosan javultak. 1986-ban Swanson a *PubMed* alapján még „kéz-zel” elemzett 3000 cikket a Raynaud-szindróma és a halolaj közötti kapcsolat után kutatva; 1997-ben már több mint 10 ezer, 2019-ben pedig mintegy 40 ezer cikket kellett volna ehhez áttekinteni. 1997-ben Swanson egy munkatársával együtt bevezette az automatizált LBD-t, *Arrowsmith* néven, amely ma is használható. Jelenleg úgynevezett hibrid LBD-rendszereket fejlesztenek, amelyek egyesítik a statisztikai és a tudásbázis-alapú megközelítéseket, valamint gépi tanulási és vizualizációs eszközöket is integrálnak. Jó példa erre a Cambridge-i Egyetemen kifejlesztett LION LBD.

Az LBD a biomedicina területén sikeresnek bizonyult, főként a formalizált nyelv, a szakterületi teauruszok és ontológiák miatt. Problémásabb a természetes nyelvű (nem formalizált) szövegeken való alkalmazása. Újabban vannak példák a módszer bölcsészettudományi használatára is, ahol nem ok-okozati, inkább asszociatív kapcsolatokat lehet feltárni. A Covid19-világjárvány újabb lökést adhat a területnek, hiszen sokan tették fel a kérdést, miért alakul ki egyes embereknél súlyosabb betegség, mint másoknál, és felhívták a figyelmet az LBD-szakértők bevonására, akik képesek lehetnek azonosítani ezeket a rejtett összefüggéseket.

Összefoglalva: az LBD a digitális és nyílt tudomány kontextusában jó eséllyel támogatja az információk összekapcsolását és a következtetések levonását, céltzottabbá téve a rendkívül forrásigényes kutatásokat elsősorban az orvostudományi területeken. A módszert ezért hasznos beilleszteni az orvosi-biológiai szakkönyvtárak munkájába is.

(Prókai Margit)

Lásd még 181, 240, 252

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

Lásd 245

Kölcsönzés

Lásd 209, 218, 221, 246

Tájékoztatói eszközök

218/2022

HICKS, Sarah – WHITE, Kristy – BEHARY, Rob: The correlation of LibGuides to print and electronic book usage : a method for assessing LibGuide usage. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 15. (2021) 1., p. 1–17.

A LibGuide-ok, valamint a nyomtatott és elektronikus könyvek használatának összefüggése: módszer a LibGuide-használat értékelésére

Állomány használata; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Modern könyv; Statisztika; Tájékoztatói eszköz

A jelen kutatási projekt azt vizsgálja, hogy van-e összefüggés egy egyetemi könyvtár szakterület-specifikus *LibGuide*-jainak használata és a kapcsolódó szakterületek nyomtatott és elektronikus könyveinek használata között. Statisztikai elemzést végeztek a *LibGuide*-ok használati statisztikáin, az integrált könyvtári rendszer kölcsönzési adatain és a forgalmazók által szolgáltatott e-könyv-használati adatokon. Szignifikáns pozitív korrelációt találtak a *LibGuide*-ok használata és a könyvek és e-könyvek használata között, mégpedig több szinten is: általánosságban, szakterületenként és egyetemi karonként. Az összefüggések feltárásával a kutatók bemutatják, hogyan lehet statisztikai elemzéssel igazolni a szakterület-specifikus *LibGuide*-ok értékét objektív mérőszámokon keresztül. A tanulmány mintaként szolgálhat azon jövőbeli kutatók számára, akik a *LibGuide*-oknak a könyvtári gyűjtemények más területeivel, illetve potenciálisan a könyvtár által kínált egyéb szolgáltatásokkal való kapcsolatát kívánják feltárni. A tanulmány emellett segíthet tájékoztatni a könyvtárvezetőket, hogy megfelelő forrásokat szánjanak a *LibGuide*-ok létrehozására és karbantartására.

(Autoref.)

Lásd még 244

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

219/2022

BERGET, Gerd: The use and promotion of adapted books in Norwegian public libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 54. (2022) 1., p. 108–120.

A sajátos igényekre adaptált könyvek használata és népszerűsítése a norvég közkönyvtárakban

Felmérés; Hátrányos helyzetű olvasó; Közművelődési könyvtár; Olvashatóság -nyelvi; Vak könyvtárhasználó

A közkönyvtárak nagy könyvválasztékot kínálnak olvasóiknak. Sok könyvtárhasználó számára a könyvtárlátogatás egyik csúcspontját a gyűjtemény felfedezése jelenti, olyan érdekes könyvek után kutatva, amelyek tartalmas irodalmi élményt nyújtanak. Egyeseket azonban a hagyományos könyvek nem feltétlenül motiválnak olvasásra, például olvasási nehézségek, nyelvi kihívások vagy a tartalom hozzáférhetetlensége miatt. Következésképpen a legtöbb könyvtár fenntart „sajátos könyvekből” álló gyűjteményt is. Norvégiában egy ilyen gyűjteményre jelentenek példát a Könyvek Mindenkiene (*Books for Everyone*) egyesület által előállított könyvek. A cikk a norvég könyvtárakban található ún. adaptált [speciális igényekre szabott] könyvek gyűjteményszervezését és népszerűsítését vizsgálja két adategyüttes alapján. Az első adategyüttes a Könyvek Mindenkiene teljes, 232 címből álló kiadványlistáját foglalta magában. Ezeket a könyveket azért vizsgálták, hogy áttekintést kapjanak a norvég közkönyvtárakban általánosan megtalálható anyagokról, különös tekintettel az adaptáció típusainak és a célcsoportoknak a megoszlására. Ez az adatkészlet hat különböző kategóriába sorolt könyvek sokszínű gyűjteményét takarta. A legtöbb a „Könnyen olvasható” kategóriába tartozott, amely a felhasználói csoportok széles körét célozza meg. A második adategyüttes 178 könyvtár felmérési adataiból állt, arra vonatkozóan, hogyan szervezik és népszerűsítik „Könyvek mindenkiene” gyűjteményüket. Az adatokból kiderült, hogy a közkönyvtárak eltérő módon használják ezeket a könyveket, ami egyebek mellett az adaptált könyvekkel és a potenciális célcsoportokkal kapcsolatos ismeretek hiányából fakad. Ezen túlmenően sok könyvtárban ezeket

a könyveket „sajátos könyveknek” tekintették, és következképpen nem vonták be őket kiállításokba vagy könyvbemutatókba. A könyvtári közösségben nagyobb figyelmet kellene szentelni az adaptált irodalomnak, és több ismeretterjesztésre lenne szükség erről a fajta irodalomról a könyvtárosok körében. A jelen cikk átfogó célja, hogy tanácsokkal lássa el a könyvtárosokat és az egyéb szakembereket arra vonatkozóan, hogyan kezeljék az adaptált könyveket közkönyvtári környezetben.

(Autoref.)

220/2022

GÄRTNER, Christoph: Mit Zivilcourage gegen Hass im Netz : das Projekt »#dubisthier« : eine starke Kooperation der Bücherhallen Hamburg und des Vereins »ichbinhier« In: BuB. – 74. (2022) 1., p. 44–47.

Res. angol és francia nyelven

Civil kurázsival a hálózaton terjedő gyűlölet ellen: a „#dubisthier” projekt – a hamburgi városi könyvtári hálózat és az „ichbinhier” egyesület együttműködése

Együttműködés -helyi; Használók képzése; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kapcsolat intézményekkel; Rendezvény; Városi könyvtár

Az interneten és a közösségi médiában folyamatosan jelen van a gyűlöletbeszéd és az álhírek. A hamburgi városi könyvtári hálózat (*Bücherhallen Hamburg*) ezért 2020-ban „#dubisthier” (magyarul: „itt vagy”) címmel és *Civil kurázsival a hálózaton terjedő gyűlölet ellen* alcímmel projektet indított annak érdekében, hogy erősítse a vitakultúrát, a digitális információs és médiakompetenciát, valamint a véleménynyilvánítás sokszínűségét. A projektet a Szövetségi Kulturális Alap (*Kulturstiftung des Bundes*) támogatja. A cél a könyvtárak és a helyi partnerek együttműködése, a könyvtárak szerepének erősítése részvételi és találkozási helyekként.

A hamburgi városi könyvtári hálózat Németország legnagyobb könyvtári rendszere, 32 fiókkönyvtárat, két bibliobuszt és egy központi könyvtárat egyesít. Projektpartnere a felvilágosítással és oktatással foglalkozó „ichbinhier” (magyarul: „itt vagyok”) egyesület, amely egy 2016-ban indult, gyűlöletbeszéd elleni Facebook-csoportból nőtte ki magát. A #dubisthier projekt célja, hogy a polgárokat tájékoztassák, velük különböző témákat megvitassanak, és bátorítsák őket, hogy a digitális térben felszólalja-

nak, és vállalják véleményüket. A fő téma a gyűlöletbeszéd lett. A résztvevők online szimuláció során sajátítják el, hogyan reagáljanak a gyűlöletbeszédre és a téves információkra a közösségi médiában. A hamburgi kollégák a tapasztalatokat átadják más német könyvtáraknak, ehhez útmutatót készítenek (*Transferleitfaden*), amelyet a képzők képzésére szolgáló szemináriumokon fognak majd felhasználni. A projekt egy team kialakításával kezdődött; két új, rész munkaidőben dolgozó munkatársat alkalmaztak. 2020 szeptemberében indultak a rendezvények (tájékoztatók, viták, felolvasások, beszélgetések és szemináriumok) a gyűlöletbeszédéről, az álhírekről, az összeesküvés-elméletekről és a félrevezető információkról. A rendezvények közül sokat eleve digitálisan szerveztek meg, így nemcsak a hamburgi lakosok vehettek részt a programokon. A járványügyi korlátozások lazítása után újra részvételi rendezvényekre kerülhetett sor. Ezek egyike volt a *Gyűlölet a hálózaton, gyűlölet az utcán. Mit tehetek konkrétan ez ellen?* című. A *Hogyan kezelik Hamburgban a hálózaton tapasztalható gyűlöletet?* című pódiumbeszélgetést hibrid formátumban tartották meg, élő közvetítéssel a könyvtár *YouTube*-csatornáján.

A gyűlöletbeszéd tárgyai olyan emberek, akik megjelenésük, bőrszínük, nemük, választott identitásuk vagy vallásuk miatt kapnak diszkrimináló megjegyzéseket, amelyek sokszor álhíreken és összeesküvés-elméleteken alapulnak. A workshopokon azzal is foglalkoznak, hogyan kell viselkedni azokkal, akik ilyeneket terjesztenek. A rendezvények klasszikus formája a felolvasás és az azt követő beszélgetés. Esetenként külső helyszíneken tartják meg őket, például a tanárképzés és -továbbképzés színterein. Igyekeznek az érintetteknek is alkalmat adni a bekapcsolódásra: szerveztek már rendezvényt siketeknek, az LMBTIQ+ közösségnek, klímaaktivistáknak. Az összes rendezvényt meghirdetik a hamburgi városi könyvtár és a projekt honlapján, továbbá a közösségi média csatornáin, ezenkívül poszterek, szóróanyagok és sajtóközlemények is készülnek.

A nyilvánosság szélesebb körének elérése érdekében kapcsolódnak az egyéb helyi kezdeményezésekhez, kampányokhoz. A népszerűsítő plakátokon, broszúrákon, roll-upokon egységes dizájnnal jelenik meg a program. A projekt weboldalának (<https://dubisthiergegenhass.de/>) három funkciója van: 1. alapvető információk a gyűlöletbeszédéről és a programkínálat áttekintése, 2. a projekt megjelenítése a partnerek számára, 3. a projekt koncepciójának és tartalmának közvetítése az érdeklődő kollégáknak.

Az *#ichbinhier* egyesülettel közösen, a készülő útmutatóra építve szemináriumokat kívánnak szervezni. Ezek témái: a gyűlöletbeszéd fogalma és az ellene való fellépés teendői, helyi és szövetségi kezdeményezések, a politikai és kormányzati szakemberek meggyőzése, a téma irodalma. Gyakorlati műhelyeket is terveznek, mind jelenléti, mind digitális formában. A hamburgi városi könyvtár készséggel segíti tanácsaival a könyvtári szakmai központokat.

A pandémia okozta korlátozások ellenére a mérleg pozitív, mivel élni tudtak a digitális megoldásokkal. 2021 novemberéig közel 900-an vettek részt a 35 programon. A visszajelzések szintén fontos intézményként említették a városi könyvtárat, amely kínálatával hozzájárul a tájékozódáshoz és a véleményformáláshoz. A sikert részben munkaigényes (pl. pódiumbeszélgetések), részben egyszerűen megvalósítható (pl. tematikus kiállítások) rendezvények szervezésével érték el. Az eredményességhez nagyban hozzájárult az *#ichbinhier* egyesülettel és más, régi és új partnerekkel (szakemberek, művészek, hatóságok stb.) való együttműködés. A partnerek lelkesen fogadták, hogy a könyvtár foglalkozni kezdett ezzel a témával, és helyet és erőforrásokat biztosít megvitatásához. A szervező team azt tekinti fő feladatának a jövőben, hogy a közkönyvtárak hagyományos teendőik mellett hozzájáruljanak ahhoz, hogy megvalósuljon a városi közösség demokratikus együttélése.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 195

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

221/2022

LEMAIRE, Alexandre: Livres numériques et bibliothèques publiques en Europe francophone : quelle offre?. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 67. (2021) 2., p. 27–38.

Res. angol nyelven

Elektronikus könyvek és közkönyvtárak a frankofón Európában: mi a kínálat?

Elektronikus könyv; Gépi könyvtári hálózat; Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Könyvtári rendszer -országos; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár

2014-ben jelentek meg Franciaországban a PNB (*Prêt numérique en bibliothèques* – „Digitális kölcsönzés a könyvtárakban”) rendszer első digitális kölcsönzési platformjai. A rendszer csillagszerűen épül fel, és a független könyvkereskedők a projekt szerves részét képezik.

Hamar felmerültek különböző technikai (főként az Adobe digitális zárolásával kapcsolatos) és gazdasági (az infrastruktúra és a beszerzések költségei miatti) akadályok. A projekt azonban innovatív jellegű, egy olyan modellel, amely lehetővé teszi az egyidejű kölcsönzést.

Eddig több mint 500 könyvtári hálózat csatlakozott a rendszerhez, különösen az új LCP (*Licensed Content Protection*) digitális zároláshoz fűzött reményeknek és a könyvtárosok érdekeit védő *Réseau Carel* egyesület tárgyalásainak köszönhetően. Ám még fontos gazdasági tárgyalások lefolytatása van hátra, és egy nagyon nagy kiadói csoportot még meg kell győzni az egyidejűség elfogadásáról.

A globális megközelítés kezdeti időszakban jellemző hiányát részben ellensúlyozta a projekt megnyitása a megyei könyvtárak (*bibliothèques départementales de prêt*) előtt, de sokan közülük még mindig vonakodnak elkötelezni magukat. Ami a francia nyelvű belga közkönyvtári hálózatot illeti, az a PNB-n belül egy olyan eredeti kooperatív megközelítést követ,

amely lehetővé teszi, hogy a teljes lakossága ugyanahhoz a globális katalógushoz férjen hozzá.

(Autoref.)

Lásd még 193

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

222/2022

SPANGENBERG, Martin: Immer auf dem Laufenden – der neue Zeitschrifteninformationsdienst ZinDiT der Bundestagsbibliothek. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 10–11., p. 730–740.

Res. angol nyelven

Mindig naprakészen – ZinDiT, az új folyóirat-információs szolgáltatás a Német Bundestag Könyvtárában

Elektronikus folyóirat; Figyelőszolgálat; Országgyűlési könyvtár; Tájékoztatás -jogtudományi; Tájékoztatás -közigazgatási

Az új ZinDiT folyóirat-információs szolgáltatással a Német Bundestag [Szövetségi Parlament] Könyvtára olyan értesítési szolgáltatást kínál a használóknak az elektronikus folyóiratokhoz, amely a regisztrált felhasználókat az egyénileg meghatározott folyóiratprofil alapján tájékoztatja az új számokról. Az új szolgáltatás egy teljesen automatizált rendszerre épül, amely modern *crawler*-technológia segítségével az új számokat a megjelenésük napján beazonosítja, és kiküldi róluk az értesítést. A piac áttekintése után a szerző a ZinDiT fejlesztését és működését ismerteti.

(Autoref.)

Lásd még 217

Kutatás és termelés információellátása

223/2022

BAILLARGEON, Tara – KOWALIK, Eric – COOK, Jennifer M.: Collaborative digital research : case study of text mining a corpus of academic journals. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 2., p. 230–242.

Kollaboratív digitális kutatás: esettanulmány egy folyóirat-korpusz szövegbányászatáról

Adatfeldolgozás; Együttműködés -helyi; Elektronikus publikáció; Felsőoktatási könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Letöltés; Kutatás információellátása; Szoftver

A szerzők cikkükben egy olyan együttműködést mutatnak be, amelynek során könyvtárosok nyújtottak segítséget kutatók számára egy terminológiai vizsgálatban az USA-beli Marquette Egyetem Digitális Kutatási Laborjában (*Digital Scholarship Lab* vagy *DS Lab*). A projekt az *American Counseling Association* (ACA) társaság folyóiratainak 17 évfolyamát (2000–2016) elemezte abból a szempontból, hogy a tanácsadói munkával kapcsolatos publikációk milyen gyakran és milyen kontextusban foglalkoztak a társadalmi osztályokkal és a szocioökonómiai státusszal, és ez hogyan jelent meg a cikkek szóhasználatában. Kidolgoztak egy eljárást a több mint 7500 folyóiratcikk szövegbányászatára, és több mint 500, a kutatók által előre meghatározott kulcsszóról – és előfordulási kontextusukról – riportfájlokat állítottak elő, amelyek alapján a kutatók tartalomelemzést tudtak végezni.

A cikk áttekinti a szövegbányászatra vonatkozó releváns szakirodalmat, definiálja a fogalmat, és elhelyezi az adatbányászaton belül. A szerzők a projekt 2016-os indulása után kipróbálták bizonyos szoftveket (pl. *Voyant Tools*), de egyik sem bizonyult elég hatékonynak a konkrét kutatási feladat szempontjából, ezért saját megoldás fejlesztését tűzték ki célul. A projekt kiindulópontja az volt, hogy a kutatók segítséget kértek a DS Lab könyvtárosaitól a releváns cikkek teljes szövegű letöltéséhez és a kutatási korpusz létrehozásához. A feladatot egy könyvtárosokból és kutatókból álló projektcsoport felállításával a következő lépésekben oldották meg: együttműködést alakítottak ki a kiadókkal a tartalomhoz való hozzáfé-

rés érdekében, API-n keresztül csoportosan letöltötték a cikkek PDF-verzióit, a PDF-cikkeket XML-be konvertálták, végül *Python*-szripteket írtak a tartalom kereséséhez és a riportok készítéséhez.

Ami a kiadókkal való tárgyalást illeti, a *Wiley*-vel sikerült egy licencszerződést kötni az általuk kiadott 6 db ACA-folyóirat megadott évfolyamainak átmeneti felhasználására szövegbányászati célokra. A tartalmak API-s hozzáféréséhez a *CrossRef* által biztosított protokollt használták. Ez a nonprofit szervezet 4300 kiadót és egyéb intézményt reprezentál, és standard megoldást kínál az online elérhető cikkek metaadatainak és szövegének eléréséhez. Azon kiadóknál, amelyek nem vesznek részt a CrossRefben, a tartalmak aggregátoroldalakról (*ProQuest*, *EBSCOhost*) való begyűjtéséhez webarató *scaper* kódot írtak, az egyéb esetekben pedig manuális letöltésre volt szükség. A letöltött PDF-ekből a szöveget *Python*-szkriptekkel nyerték ki, amihez több, nyílt forráskódú eszközt használtak fel. A cikk részletesen ismerteti a szövegbányászatra alkalmas tisztított szöveg előállításának lépéseit, továbbá a problémákat, amelyek a megvalósítás során felmerültek.

A projektcsoport egyik tagja sem rendelkezett programozói végzettséggel, és korábban semelyikük sem dolgozott a *Python*-nal. Kihívást jelentett, hogy a szövegbányászattal kapcsolatos irodalom elsősorban a programozásban már jártas szakembereknek szól. Az egyik könyvtáros autodidakta módon sajátította el a szükséges ismereteket, amiben a *Stack Overflow* közössége és a *Code Academy* volt a segítségére. A létrehozott kódot a *GitHub* repozitóriumában tették közzé (<https://github.com/MarquetteRML/text-mining-script>). A projekt folyamánként a tartalom-elemzés első eredményeit a kutatók 2020-ban publikálták (*Cook et al.*, 2020 – <https://doi.org/10.1080/1501378.2019.1647409>); cikkükben a vizsgált szakterminusok következtelen használatára mutattak rá.

(Kalcsó Gyula)

224/2022

HAUSCHKE, Christian [et al.]: Roadmap to FAIR research information in open infrastructures. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 21. (2021) 1–2., p. 45–61.

Útiter a FAIR kutatási információk nyílt infrastruktúrában történő kezeléséhez

Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudomány-metria; Tudományos és szakkönyvtárak

A kutatási információkat a tudományos világ többek között az ellenőrzés, a kutatási jelentések létrehozása és a kutatáselemzés céljaira hozza létre. A finanszírozó szervezetek és a kutatóhelyek számára ugyanis fontos, hogy információkat kapjanak az általuk finanszírozott kutatások eredményeiről. A kutatóknak viszont információkra van szükségük az érdeklődési körükbe tartozó tevékenységekről, potenciális együttműködő partnerekről vagy szakértőkről. Ezek az információk a kormányzati és más ügynökségek, alapítványok, kiadók, könyvtárak, információszolgáltatók és adatforgalmazók munkatársait is érdeklik. A kutatási információkat, amelyeket a tudományos kutatások metaadatainak is nevezhetünk (pl. résztvevő egyének, szervezetek, finanszírozás, eszközök, eredménytermékek stb.) ún. CRIS-rendszerekben (*Current Research Information System*) lehet strukturáltan és naprakészen tartani – ezeket több országban nemzeti keretek között alkalmazzák, így például Norvégiában (*CRISTin*), Hollandiában (*NARCIS*), Csehországban (*IS VaVaI*), Szlovéniában (*SICRIS*) vagy Indiában (*IRINS*).

A szerzők 2020 szeptembere és 2021 januárja között online műhelymunkák keretében vizsgálták mind a négy FAIR-elvnek (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – kereshető, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható) a kutatási információkra való alkalmazását. Ezeket az alkalmakon összesen 24 szakértő részvételével megvitatták, hogy milyen akadályok állhatnak a FAIR-elvek megvalósítása előtt, és mely elemeket kell meghatározni vagy szabványosítani és alkalmazni a kutatási információk szolgáltatására és a bevált gyakorlatok támogatására. A *kereshetőség (megtalálhatóság)* kapcsán megállapítható, hogy a – gyakran géppel olvasható – állandó azonosítók témája erősen vitatott téma, ugyanakkor egy változékony kutatási környezetben is kívánatos, hogy a kutatási információk megtalálhatók maradjanak.

Ami a *hozzáférhetőséget* illeti, a résztvevők egyetértettek abban, hogy a kutatásokkal kapcsolatos összes metaadatot, beleértve az absztraktokat is, CC0 1.0 univerzális *Creative Commons* licenc alapján kellene kezelni. (Így például az absztraktokat fel lehetne használni szövegbányászati célokra is.) Aggasztó, hogy sok kutatási és adatkezelési információ nem hozzáférhető, például a mesterséges intelligencia területén. Azt pedig nem is tudjuk, hogy mennyi in-

formációt gyűjtenek és osztanak meg az olyan vállalatok, mint a *Google*, a *Twitter*, a *Facebook* és mások. Pozitív példa lehet az ORCID, ahol a kutatók maguk állíthatják be a profiljukon a publikus és a korlátozással hozzáférhető információkat. A megtalálhatóság és a hozzáférhetőség biztosítása felelősséget ró a kutatókra, intézményeikre és a finanszírozókra az információk gyűjtése, kezelése, megőrzése és terjesztése terén, ami nemcsak a szabványok, protokollok és formátumok nyíltságát, hanem az adatok gondozását és minőségük biztosítását is megköveteli.

A kutatási információk *együttműködő (interoperábilis)* jellege olyan szabványokat, eljárásokat, ontológiákat és munkafolyamatokat foglal magában, amelyek lehetővé teszik a rendszerek közötti információcserét. Az interoperabilitás biztosításának alapvető eszközei a metaadatokra vonatkozó nyílt protokollok, de fontos a szemantikus interoperabilitás, azaz a közös entitáskészletek használata is.

Amikor a kutatási információk *újrafelhasználásának* szükségességéről beszélünk, az valójában a külső felhasználók számára történő felhasználhatóságukat jelenti. Az újrafelhasználás kapcsán nem szükséges különbséget tenni a használat és az újrafelhasználás között, mivel jelentésük szinte ugyanaz. Felmerült az is, hogy az (újra)felhasználás segíthet túllépni a replikációs válságon, hiszen segítségével fény derülhet a hibákra.

Számos kezdeményezés kapcsolódik a FAIR-alapelvek megvalósításához a kutatási információk területén. Európai sztenderdként a CERIF (*Common European Research Information Format*) adatsereformátuma említhető, az aggregátorok közül pedig az *OpenAIRE* infrastruktúrája emelhető ki.

(Koltay Tibor)

225/2022

HICKERSON, H. Thomas – BROSZ, John – CREMA, Leonora: Creating new roles for libraries in academic research : research conducted at the University of Calgary, 2015–2020. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 83. (2022) 1., p. 129–146.

Új szerepek kialakítása a könyvtárak számára az egyetemi kutatásban: a Calgary Egyetemen megvalósult kutatások, 2015–2020

Felsőoktatási könyvtár; Felmérés; Igény; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

A könyvtáraknak a kutatásban betöltött szerepe egyre kisebb jelentőséggel bír, mivel a nyílt hozzáférés, a nyílt tudomány és a nyílt adatok hatására csökken a könyvtárakban hagyományosan megvásárolt vagy licencek útján elérhető források száma. Ennek megfelelően a könyvtárnak a kutatástámogatás terén újra kell gondolnia működését, ami megköveteli az egyetemi szolgáltatások és szervezeti modellek felülvizsgálatát is. A Calgary Egyetem (Alberta, Kanada) könyvtárában az Andrew W. Mellon Alapítvány támogatásával többéves, bizonyítékokon alapuló kutatást végeztek, azzal a céllal, hogy a kutatói igényeket tükröző kutatástámogatási platformot dolgozzanak ki. Első körben 2015-ben 15 szakterület 50 kutatójának részvételével műhelynapokat tartottak az igények felmérése érdekében. A megkérdezettek úgy látják, hogy szükség van az adatok kurátori gondozására és megosztására, elemzésére és vizualizációjára, a metaadat-szolgáltatásokra, a digitalizálásra, az adatokkal és a dokumentumokkal kapcsolatos jogkezelésre, valamint együttműködést szolgáló terek kialakítására.

Több tudományág kutatóival együttműködve 2017 és 2020 között 12 interdiszciplináris projektet valósítottak meg. Egyebek mellett a helyi településekhez kapcsolódó nyílt adattárakat hoztak létre az okos városok adatinfrastruktúrájának megteremtése céljából, de foglalkoztak az urbanisztika, az egészség és a szocioökonómiai változók kapcsolatával is. Egy digitális bölcsészeti projekt egy korai tudományos-fantasztikus irodalmi gyűjtemény adatgazdagítására irányult, egy másikban viktoriánus művészek kapcsolati hálóját tárták fel. 3D-s digitális objektumok segítségével Alberta állam kulturális örökségének háromdimenziós digitális megőrzését támogatták. Elérhetővé tettek időjárási és környezeti adatokat is. A projektek alatt és után pozitív visszajelzéseket kaptak mind a könyvtárosok, mind a kutatók, mind egy külső értékelő bizottság részéről. Végül zárás-képpen egy konferencia keretében olyan kérdéseket vitattak meg, mint a könyvtárosok kompetenciáinak fejlesztése, a könyvtár és a kutatás, illetve az adminisztráció közötti partnerség, géppel kutatható korpuszok létrehozása és megfelelő eszközök biztosítása, a könyvtárban/könyvtárral együtt végzett tudományos kutatás hatásának elemzése, az intézményközi könyvtári együttműködés vagy a finanszírozási modellek. Az ötéves projekt megalapozta egy kutatástámogató platform fő összetevőit (pl. virtuális valóság,

webfejlesztés, metaadatok, digitalizálás, adatok kurátori gondozása, jogkezelés és disszemináció, kollaboratív terek, analitika és vizualizáció), új kapcsolatok alakultak ki az egyetem szervezeti egységei között, a kutatók és az adminisztratív személyzet tagjai pedig tudatosították a könyvtári szolgáltatásokat és szakértelmet – az ő tapasztalataik pedig a könyvtári kutatástámogatást formálták. Paradigmaváltásra van szükség a következő területeken: digitális média és eszközök; diszciplináris helyett funkcionális feladatkörök; a források mellett eszközök és platformok biztosítása a kutatásokhoz; partnerség a kutatással az egész életciklus során; a kutatási költségek csökkentése; terek biztosítása az együttműködésre.

Tanulsgként levonható, hogy a következő években a könyvtárak fontos tanulási helyszínek maradhatnak, de ha nem töltenek be központi szerepet a kutatásokban, a jelentőségük és pénzügyi támogatásuk csökkenni fog. Ezért újra kell definiálni és pozicionálni jelenlétüket a kutatási életciklusban, a campuson és azon túl.

(Koltay Tibor)

226/2022

RED'KINA, Natal'â Stepanovna: Biblioteka i otkrytaâ nauka : vektory vzaimodejstvîâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 3., p. 105–126.

Res. angol nyelven

A könyvtár és a nyílt tudomány: az együttműködés irányai

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szak-könyvtárak

A tudományos alapítványok, nemzetközi és nemzeti kutatási szervezetek tevékenységének, valamint az egyetemi és más tudományos közösségek által létrehozott fejlett infrastruktúrájának köszönhetően a világban egyre szélesebb körben terjed a nyílt tudomány mozgalma, nő a nyílt hozzáférésű publikációk száma, változik a tudományos információ piaca, a tudósok hozzáállása az új kezdeményezésekhez, a kutatók digitális műveltsége. A nyílt tudomány paradigmájának terjedését segíti az intézeti repozitóriumok számának növekedése és a nyílt hozzáférésű publikációk modellje; hatékonyságát bizonyította az olyan globális problémák megoldásának segítése, mint az Ebola-járvány vagy a klímaváltozás. A koronavírus-járvány is

igazolta, milyen fontos a nemzetközi együttműködés; többen kezdeményezték a nyílt tudomány globális szabványainak kidolgozását. Az UNESCO 2020-ban konzultációra bocsátotta ajánlásait a közös elvek és alapértékek meghatározására, a szellemi tulajdont és a szerzői jogokat érintő jogharmonizációra, valamint a nyílt tudományba való befektetésekre (többek között üzleti modell kidolgozására) vonatkozóan.

A nyílt tudomány mozgalmának különböző formái megváltoztatják az információs ökoszisztémát. Így távlatot nyitnak a könyvtárak számára, ám egyes szerzők szerint sérül a könyvtárak jelenlegi helyzete (status quo). A tudományos kutatóintézetek könyvtárai számára nem kérdés, hogy támogatják-e vagy sem az orosz akadémiai közösséget a nyílt tudomány felé való elmozdulás érdekében. A tudományos információ elérésének új paradigmájára történő áttérés során a könyvtáraknak és a felsőoktatási intézményeknek lényegesen bővíteniük kell a tudományos kutatásokat támogató szolgáltatásaikat. A tudományos könyvtárak kulcsszerepet játszanak a nyílt tudomány népszerűsítésében, a FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable*) elvek terjesztésében; szerepüket a nemzetközi szervezetek (Európai Bizottság, OECD, IFLA) dokumentumai is rögzítik.

A tudományos könyvtárak több látható vagy láthatatlan szállal kötődnek a nyílt tudomány gyakorlatilag összes megközelítéséhez. *Benedikt Fecher* és *Sascha Friesike* a következő öt iskolát különbözteti meg:

- *pragmatikus*: módszer a kutatások hatékonyságának növelésére és az ismeretek terjesztésére a tudósok közös munkájának köszönhetően;
- *infrastrukturális*: célja a közös munkához és az új kutatási módszerekhez lehetőséget teremtő technológiák kidolgozása (ilyen pl. az *Open Science Grid* az USA-ban);
- *állampolgári*: koncepciója, hogy a tudomány széles körben elérhető legyen; feltételezi, hogy a kutatókban lelkes amatőrök vesznek részt (a könyvtár közreműködése az önkéntes mozgalom szervezési tapasztalataira épül);
- *demokratikus*: fellép a kutatási eredmények elérhetőségéért, különösen az államilag finanszírozott kutatások esetén; a könyvtárosoknak a nyílt hozzáférésű források mellett ismerniük kell az egyes típusok (*Libre, Gratis, Gold, Green, Hybrid, Delayed* stb.) hozzáférhetőségét és költségeit;
- *mérésen alapuló*: alternatív módszereket keres a tudományos kutatási eredmények hatásának mé-

résére (*altmetrics*); követői a mutatók széles körére támaszkodva a tudósok közösségi hálózatait (*ResearchGate, Mendeley, Vivo* stb.) vagy egyéb közösségi médiumokat (*Facebook, LinkedIn, Xing*) elemeznék.

A könyvtárosok támogatják a nyílt tudomány céljainak elérését, aktív együttműködésre törekednek a tudósokat támogató szerep helyett. Ennek eredménye lehet a nyílt tudomány kultúrájának kialakításához szükséges kognitív és keresési modellek kialakítása. Bővülnek a könyvtárosok kompetenciái is, új követelmények jelennek meg tudásukkal és készségeikkel szemben:

- ismerniük kell a nyílt tudományt szabályozó alapvető dokumentumokat, a nyílt hozzáférésű források szervezési elveit és technológiáját, az ezzel kapcsolatos jogi kérdéseket, a nyílt hozzáférésű publikálás módjait („arany” és „zöld” út stb.), a metaadatok különböző típusait;
- tisztában kell lenniük a nyílt hozzáférés sikeres politikáival és gyakorlatával;
- rendelkezniük kell az intézményi repozitórium létrehozásának és szervezésének technológiájával;
- tudniuk kell az adatokat a kutatások teljes időtartama alatt kezelni, oktatóprogramokat fejleszteni, rendezvényeket szervezni stb.

A fentieknek köszönhetően a tudományos könyvtár a korszerű információs ökoszisztéma alapvető láncszemévé válhat.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 217, 241

Oktatás információellátása

227/2022

DUNAEVA, Natal'á Vladic'evna [et al.]: Elektronnaâ biblioteka „Moskovskaâ elektronnaâ škola” kak éffektivnyj didaktičeskij i metodičeskij resurs obučenâ = Electronic library “Moscow Electronic School” as an effective didactic and methodological resource for learning. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 7., p. 69–80. Res. angol nyelven

A Moszkvai elektronikus iskola elnevezésű elektronikus könyvtár mint az oktatás hatékony didaktikai és módszertani forrása

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Iskolai könyvtár; Középiskolás; Oktatás információellátása; Szolgáltatások használata; Távoktatás

Az oktatás informatizációs és digitalizációs folyamatában nagy jelentősége van a hálózati együttműködést feltételező új módszerek és technológiák megvalósításának. Új információforrásként jelennek meg az elektronikus tankönyvek, könyvtárak és egyéb hálózati források. Az elektronikus tankönyvek korábban indult fejlesztése abbamaradt, miközben az új elektronikus források tartalma figyelembe veszi a gondolkodás sajátosságait, az információ befogadását a Z generáció részéről. Az utóbbi időben, különösen a hibrid (hagyományos és táv-) oktatás bevezetésével bizonyítást nyert a hálózati források, az interaktív módszerek és technológiák hatékonysága és szükségessége. Az iskolai könyvtárak munkatársai állítják, hogy olvasóik egyre többet használják a hálózati forrásokat, beleértve az elektronikus könyvtárakat. A GOST R 7.0.96-2016 szabvány meghatározza az elektronikus könyvtár (a továbbiakban: EK) fogalmát; tartalmát digitális dokumentumok, metaadatok és hiperhivatkozások képezik. Az EK leggyakrabban egy honlap, amelyen a könyvek, tankönyvek bármely pillanatban olvasható digitális szövegfájlok, a továbbfejlesztett hálózati honlapokon pedig hiperhivatkozások találhatók.

A cikk a *Moszkvai elektronikus iskola (MES)* példáján mutatja be a tapasztalatokat. A hagyományos képzés és a korszerű digitális technológiák előnyeit egyesítő MES tartalma: tankönyvek és oktatási segédletek; oktatási módszertani gyűjtemény; tájékoztatói segédesszközök (szótárak, adatbázisok stb.); normatív és jogi dokumentumok, nemzeti pedagógiai szabványok, munkaköri előírások; művészeti kiadványok, antológiák, reklámanyagok, tudományos publikációk; szemléltető anyagok, atlaszok, térképek, albumok; időszaki kiadványok (tudományos, ismeretterjesztő, szabadidős, művészeti, tájékoztató stb.); a pedagógusok által feltöltött munkák. A tartalom bővíthető szabadon hozzáférhető hagyományos anyagokkal, és önképzésre is használható.

A szerzők a MES alkalmazásának hatását vizsgálták a diákok tanulási motivációjára egy moszkvai (állami költségvetési) iskolában (GBOU). (A tanulási motiváció a kognitív és a szociális motivációk összessége.) A kutatásban 108, 15–17 éves tanuló vett részt, akiket a kutatás kezdetekor és a végén teszteltek. A 10. és 11. osztályos tanulókat nem, életkor és tanulmányi előmenetel szerint két egyforma csoportra osztották: egy 56 fős kísérleti és egy 52 fős kontrollcsoportra. Az első teszten a két csoport kognitív és szociális motivációja nagyjából egyforma volt. A továbbiakban a kísérleti csoport foglalkozásain a MES anyagait használták, valamint a „fordított osztályterem” módszert, amihez a MES-ben új anyagokat kellett keresni. A kontrollcsoportban a foglalkozások a hagyományos módszerek szerint folytak. A kísérlet végén végzett teszt azt mutatta, hogy a kontrollcsoport tanulóinak eredménye alig tért el az indulási tesztől; a kísérleti csoportban mindkét motiváció esetében jelentősen csökkent az alacsony színvonalat mutatók aránya, miközben nagyobb mértékben nőtt a közepes, és kevésbé látványosan a magas szintet mutatóké, azaz bebizonyosodott az EK használatának pozitív hatása.

A tanár vagy a tanuló az oktatási intézmény műszaki felszereltségétől függően kiválaszthatja az EK egy meghatározott részét. A tanárok a MES-beli elektronikus óratervek segítségével a foglalkozásokat érdekesebbé és eredményesebbé tehetik. Az EK forrásait a foglalkozások különböző szakaszaiban lehet használni: a motivációs célirányos szakaszban a videófelvételeket, a prezentációkat, a kognitív szakaszban a körkérdést, a videókat, a művészeti anyagokat és illusztrációkat stb.

Hátrányok, problémák: az interaktív elektronikus oktatási anyagok túlzott mértékű használata a technológiai eszközök folyamatos naprakészen tartását igényli, továbbá többletterhet ró a tanulókra és a pedagógusokra. Az elektronikus források önképzési eszközként való használatakor az érdeklődés, a motiváció és a megértetés nehézségeivel kell számolni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 235

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

228/2022

HOLLEY, Robert P.: Cognitive dissonance : a barrier to effective management. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 7., p. 889–896.

A kognitív disszonancia mint a hatékony vezetés korlátja

Hatékonyaság; Könyvtárostoborzás; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A detroiti Wayne Állami Egyetem könyvtár- és információtudományok emeritus professzora cikkében a kognitív disszonancia szerepét vizsgálja a vezetők döntéseiben, különös tekintettel a könyvtárvezetőkre. A definíció szerint a kognitív disszonancia során az egymásnak ellentmondó információk észlelése pszichológiai stresszként jelentkezik, amely arra ösztönzi az egyént, hogy a diszkomfortérzés megszüntetése érdekében megpróbálja megtalálni az ellentmondások feloldásának módját. A kognitív disszonancia és annak kezelése az emberi természet evolúciósan kialakult része, amely számos előnnyel bír, ugyanakkor a kellemetlen tények figyelmen kívül hagyását is eredményezheti, aminek akár súlyos következményei is lehetnek.

A kognitív disszonancia gyakran két ellentétes módon nyilvánul meg: irracionális optimizmus és irracionális pesszimizmus formájában. Az irracionális optimizmus jelenti talán a legnagyobb veszélyt az emberiségre (például az I. világháborúban a részt vevő felek győzelembe vetett irracionális hite 17 millió ember halálát okozta). Ennek a stratégiának akkor van értelme, ha az eredmény megéri a kockázatot, és az esetleges negatív következmények elfogadható mértékűek. A könyvtárvezetők számára az irracionális optimizmus viszonylag kisebb veszélyt rejt, hiszen az innovatív könyvtárvezetőknek pozitív a megítélésük, és egy sikertelen projekt kevésbé jár negatív és kézzelfogható következményekkel (pl. profitkiesés, csőd), mint a vállalati szférában.

A szerző megítélése szerint az irracionális pesszimizmus a mindennapi életben sokkal gyakoribb, mint a könyvtári világban. A könyvtárvezető számára az ir-

racionális pesszimizmus a kockázatvállalás hiányát jelenti (például nem szerez be ellentmondásos megítélésű anyagokat, vagy késlelteti az új technológiák bevezetését). Ez a viselkedés azonban egy unalmas, új használók vonzására képtelen könyvtárat eredményez.

A kognitív disszonancia elkerülésének legjobb módja, ha tudatában vagyunk annak, hogy milyen hatalmas döntéseink felett. Az irracionális optimizmus – amikor a vezető valójában nem akar objektív képet alkotni, ezért mellőz minden, a tervezett cselekvés ellen szóló bizonyítékot – elkerülésére az egyik gyakori megoldás, hogy egy bizottság értékei a felmerülő javaslatokat. Am a legtöbb könyvtári bizottság a vezető által elvárt választ adja – ezt külső tagok bevonásával lehet mérsékelni, ebben az esetben azonban a külső tagnak elég határozottnak kell lennie ahhoz, hogy hangot adjon esetleges ellenvéleményének. Egy másik lehetséges védekezés egy olyan megbízható tanácsadó felkérése, aki megfelelőképpen tud kommunikálni a vezetővel. A kognitív disszonancia elkerülésére ajánlott továbbá az adott kérdést több szempontból is vizsgáló kutatások áttekintése, konzultáció a területen dolgozókkal, felmérések készítése, a téma alapos átgondolása, valamint kockázatelemzés a folyamat elején.

A szerző feltételezése szerint kevesebb könyvtárvezető mutat irracionális pesszimizmust. Ha azonban mégis előfordulna ilyen helyzet, a lehetséges megoldások közé tartozik a téma fentebb említett elemzése, vagy egy olyan felettes, aki több kezdeményezést vár el, esetleg egy olyan beosztott, aki cselekvésre készíti a vezetőt.

A könyvtárak szolgáltató szervezetek, amelyeknek maguknak is változniuk kell ahhoz, hogy megfeleljenek a változó használói igényeknek. A kognitív disszonancia egyik következménye, hogy nem ismerjük fel azokat az átalakulásokat, amelyeket körülöttünk zajlanak. A szerző azt állítja, hogy sok könyvtárnak több változtatásra lenne szüksége, mint amennyit eddig tett, de a kognitív disszonancia következtében ragaszkodnak ahhoz, ami korábban már bevált, és azt hiszik, hogy továbbra is mindent jól csinálnak. Nem kell ugyan bedőlni minden menedzsment-trendnek, de fontos a szervezeti egységek teljesítményének folyamatos értékelése, az új szolgáltatási lehetősé-

gek keresése, valamint a „mindig is így csináltuk” hozzáállás elkerülése. A legnehezebb kérdés az, hogyan határozzuk meg, hogy mi a minket körülvevő „valóság”, mit tegyünk, és hogyan legyünk sikeresek ebben a változó környezetben. Három lépés javasolható: beszélgetés a kollégákkal, minél több szakmai fórum követése, továbbá idő teremtése a nyugodt, elfogulatlan gondolkodásra.

A gyors döntések negatívuma, hogy sokan akkor sem gondolják meg magukat, ha a későbbi bizonyítékok azt mutatják, hogy az eredeti döntés helytelen volt, hiszen a kognitív disszonancia magában foglalja a véleményváltoztatással szembeni erős ellenállást. Elhamarkodott döntéseinkben gyakran játszanak szerepet a sztereotípiák is. A kognitív disszonancia elkerülése érdekében ezért ajánlott az irreleváns tényezők figyelmen kívül hagyása és az előítéletek tudatosítása. A saját kompetenciák túlértékelése szintén evolúciós okokra vezethető vissza. Ennek lehetséges eredménye, hogy annyira hiszünk döntéseink helyességében, hogy elidegenítjük a kollégákat, nem vagyunk hajlandók másoktól tanulni, vagy figyelmen kívül hagyjuk az ellentmondásos bizonyítékokat. A szervezet javára válhat az a vezetői képesség, ha a vezető együtt tud dolgozni egy erős akaratú, hasonlóan magas önértékeléssel rendelkező kollégával is, hiszen többféle készségre támaszkodva jobb döntések szülehetnek. A kognitív disszonancia következménye lehet tehát egyfelől a kockázatkerülő passzivitás, másfelől a túlzott vezetői magabiztosság (akár sikkasztásig vagy zaklatásig menően), ám a szerző szerint a legnagyobb lehetséges negatívum az, hogy elhamarkodott, sztereotip döntéseket szülhet a munkaerő-felvétel során. Elkerülése azért nehéz, mivel a legtöbb könyvtárvezető nem szívesen ismeri fel ezt a tulajdonságot saját viselkedésében. Teljes kiküszöbölése azonban lehetetlen, hiszen segít redukálni a döntéshozatal összetettségét, amely nélkül a vezetők túlterheléséhez és tétlenséghez vezetne. Fontos azonban, hogy a vezetők mélyebben átgondolják döntéseiket, ellenvéleményeket kérjenek, és azokat alaposan megvizsgálják.

(Juhász Réka)

229/2022

THORPE, Clare: Transforming a university library into a learning organisation. – Bibliogr. In: Library management. – 42. (2021) 6/7., p. 436–447.

Egy felsőoktatási könyvtár tanulásalapú szervezetté válása

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Továbbképzés; Vezetés

A cikk stratégiai szintű megközelítésből, de a gyakorlati megvalósítás elemein keresztül mutatja be az ausztráliai Dél-queenslandi Egyetem (*University of Southern Queensland, USQ*) Könyvtárában folytatott hároméves projekt esettanulmányán, hogyan ágyazható be a folyamatos önfejlesztés a szervezeti kultúrába.

Tanulásalapú szervezetnek az olyan munkahely tekinthető, mely munkatársai számára megkönnyíti a tanulást, illetve folyamatosan fejlődik stratégiai céljai elérése érdekében – ahol a tanulás a szervezeti kultúra részévé válik. A tanulás kultúrájáról akkor beszélhetünk, ha egy szervezetnél minden munkatárs részt vesz a tanulásban, és ennek megfelelően alakíthatja munkagyakorlatát. Az egyéni tanulás is fontos, de még nem garancia a szervezeti tanulásra, ugyanakkor egyéni tanulás nélkül nem létezik szervezeti tanulás sem. Utóbbinak három alappillére a tanulást támogató légkör, a konkrét támogató folyamatok és gyakorlatok, valamint a tanulást ösztönző vezetés. A vezetőknek úgy kell meggyőzniük dolgozóikat a tanuló szervezetté válás szükségességéről, hogy bennük is kialakuljon a tanulási kultúrát támogató attitűd. A munkáltatók felelősek a megfelelő tanulási lehetőségek és a források biztosításáért, a vezetők pedig mindezeknek a helyi viszonyokra szabásáért. Ez a befektetés elengedhetetlen ahhoz, hogy a munkatársak, a szervezet és a tágabb értelemben vett szakma fejlődése és fejlesztése is folyamatos legyen. A tanulást támogató szervezet kompetens és jól képzett munkaerővel fog rendelkezni, aminek következtében az ilyen szervezetek felkészültebbek a folyamatosan változó információs környezetben való boldogulásra is.

Az USQ Könyvtára 2016-ban szervezeti átalakításon ment keresztül. A tanulásalapú szervezet létrehozása és a tanulás kultúrájának meghonosítása érdekében létrehoztak egy új, a könyvtáron belüli szakmai fejlődési tevékenységek irányításáért felelős igazgatóhelyettesi munkakört. Az új igazgatóhelyettes a helyi szervezeti gyakorlatba ágyazta a szakmai fejlődés fogalmát. Ez – a konferenciákon való részvételen túlmutatva – magában foglalta a formális és az informális tanulást egyaránt: a kísérletezést, az együttműködést, a problémamegoldást, a játékon és önreflexión keresztül történő tanulást, továbbá a szakmai fejlődés passzív módjait (olvasás, hallgatás) is. Emellett minden munkaköri leírásba bekerült egy

olyan nyilatkozat, amely kimondja: a munkavállalónak is felelőssége, hogy legjobb tudása szerint mindent megtegyen azért, hogy naprakészen tartsa ismereteit, törekedjen a kulcsfontosságú trendek és problémák megismerésére, továbbá saját szakterületének megfelelően keresse a lehetőségeket a könyvtár szolgáltatásainak fejlesztésére.

Külön hangsúlyt fektettek a vezetők példaadására a tanulás terén, illetve a vezetői képességek fejlesztésére is. Azt a felfogást igyekeztek képviselni a vezetőkön keresztül is, hogy a tanulás a munkanap természetes része; a cél az volt, hogy ösztönözzék a szakmai érdeklődést, a felfedező kedvet, elősegítsék az öntevékeny, autonóm tanulást, és elismerjék a munkatársak tanulásba fektetett erőfeszítéseit, megengedve a hibázást is.

A források igazságos elosztására olyan pályázati rendszert vezettek be, ahol a tanfolyamokra, konferenciákra stb. való jelentkezéshez hozzátartozik a megszerzett tudás különböző formákban történő megosztásának vállalása is (pl. webinárium, blog, poszt, jelentés, cikk). Így a munkatársak már a jelentkezési folyamat során megértették a megszerzett információk megosztására, terjesztésére vonatkozó felelősségüket.

A tanulási, szakmai fejlődési lehetőségek tudatosítása érdekében az új igazgatóhelyettes rendszeres hírlevelet indított az önképzésre, szakmai fejlődésre felhasználható források megosztásával, a blogbejegyzésektől a podcastokon és webináriumokon át a hosszabb tudományos cikkekig. A „svédasztal” kínálatából a munkatársak autonóm módon válogathattak. A tanulásához ugyanis nemcsak időre, támogatásra és erőforrásokra van szükség, hanem autonómiára is, ami azt jelenti, hogy meg kell adni a munkatársaknak a szabadságot és a felhatalmazást ahhoz, hogy a saját tanulásukat irányíthassák, azaz maguk határozzák meg tanulási céljaikat és útjukat, ami nagyobb munkahelyi elégedettséghez vezet. Cserébe azonban elvárják tőlük, hogy felelősséget vállaljanak önálló munkavégzésükért.

A társak támogatása és a megosztás kultúrája a tanulás erőteljes motorja lehet, ezért támogatták a szakmai fejlődésre irányuló csoportok szerveződését. Az USQ Könyvtára több campuson rendelkezik telephellyel, így az egyes csoportok (pl. folyóirat-olvasó klubok) változatos módokon tartották a kapcsolatot. Az új készségeket vagy szakmai ismereteket szerző munkatársakat arra ösztönözték, hogy tudásukat a belső hírlevélen, illetve konferencia-előadások, webináriumok, blogbejegyzések és folyóiratcikkek

formájában osszák meg kollégáikkal és a tágabb szakmai közönséggel. Több munkatárs az esettanulmány időszaka alatt lépett be szakmai egyesületekbe a kapcsolatépítés és a szakmai fejlődés érdekében.

A szervezeti kultúra változása nehezen mérhető, de formális és informális visszajelzéseket is igyekeztek gyűjteni. Az egyetem két évente végzett munkavállalói elkötelezettségi felmérésének eredményei a tanulási kultúra iránti elkötelezettség pozitív megítéléséről árulkodnak (2018-ban 69%, 2020-ban 87% értett ezzel egyet), és a dolgozók többsége (2018-ban 71%, 2020-ban 84%) szerint a képzések és fejlődési lehetőségek javították a teljesítményét. A hírlevél bevezetését egy online kérdőívvel értékelték: a válaszadók kétharmada jelezte, hogy nagyra becsüli a kapott információkat, és hetente legalább egy vagy több tanulási lehetőséget próbál ki. Végezetül 2018 után a könyvtári munkatársak publikációinak, konferencia-előadásainak száma is megugrott.

Az USQ Könyvtárának tapasztalatai megmutatják, hogy a tanulásalapú szervezetté válás iránti tudatos, elkötelezett hozzáállás, amelyet a vezetők összehangolt, aktív példája, valamint konkrét gyakorlati eljárások és folyamatok támogatnak, pozitívan tudja befolyásolni a szervezeti kultúráváltást, a tanulást beágyazva minden munkatárs feladat- és felelősségi körébe. A szakmai ismeretek naprakészen tartása, az új készségek gyors fejlesztése és a munkafolyamatok rugalmas adaptálása pedig most, a pandémiás környezetben minden eddiginél fontosabb a felsőoktatási könyvtárak számára.

(Antal Istvánné Edina)

Tervezés

Lásd 208, 228

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

230/2022

KAMPOSIORI, Christina: Measuring the impact of special collections and archives in the digital age : opportunities and challenges. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1–31.

A különgyűjtemények és archívumok hatásának mérése a digitális korban: lehetőségek és kihívások

Digitalizálás; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Hatékony-ság; Hivatkozás; Különgyűjtemény; Marketing; Tudomá-nyos és szakkönyvtárak

A digitális hozzáférés bővülése, a felhasználó-köz-pontú stratégiák és a finanszírozói követelmények eredményeként általánosan felerősödött az igény, hogy mérhetővé tegyék és igazolják a könyvtári gyűj-temények és szolgáltatások hatását. A jelen kutatás az egyesült királyságbeli tudományos könyvtárak szövetsége, az RLUK 2016-ban indult projektjének (*Special Collections Programme, SCP*) keretében azt vizsgálta, hogy a tagkönyvtárak különgyűjteményei milyen erőfeszítéseket tesznek a fenti cél érdekében, kitérve az alkalmazott jó gyakorlatokra, illetve a le-hetőségekre és kihívásokra is.

2018 nyarán az RLUK különgyűjteményi hálózatá-nak (*Special Collections Leadership Network*) tagjai (37 könyvtár) körében kvalitatív felmérést végeztek. Mivel feltáró vizsgálatról volt szó, ezért elsősorban nyitott kérdéseket tettek fel. A 16 válaszadó intéz-mény – mind egyetemi könyvtárak – adatait az SCP korábbi esettanulmányainak tükrében elemezték. A kutatás kontextusában a „hatás” értelmezése magában foglalta mindazt, amivel az adott gyűjtemény hozzá-járul a kutatáshoz, az oktatáshoz és a tanuláshoz (az anyaintézményen belül és azon kívül is), továbbá a szélesebb társadalom jóllétéhez.

A válaszadó különgyűjtemények sokszínűsége a kéziratgyűjteményektől a filmarchívumokig terjedt. Közös bennük, hogy egyetemi környezetben működ-nek, és a gyűjtemény fő témakörei megjelennek az egyetemi kutatásokban is, növelve az anyaintézmény presztízsét. A különgyűjtemények fő célközönségét az egyetemi kutatók és hallgatók alkotják, ám a vá-laszadók többsége azt állította, hogy a gyűjteményt vagy annak egy részét a nagyközönség is használja. Többen megjegyezték, hogy intézményük éppen ki kívánja szélesíteni a célközönségét, ami gyakran a finanszírozó (pl. a *Heritage Fund*) követelménye.

Az egyesült királyságbeli egyetemeken alkalmazott kutatói kiválósági keretrendszer (*Research Excellence Framework, REF*) erősen rányomja a bélyegét a különgyűjtemények hatásmérésére is. Több résztvevő intézmény a REF-et követve a kutatásra gyakorolt ha-tásra összpontosított, míg mások az egyetemi küldet-snyilatkozatoktól elszakadva saját munkadefiniációt fogalmaztak meg, amely tartalmazza a könyvtárnak

a tudományos világon túlmutató társadalmi hozzájárulását is. Volt olyan különgyűjtemény is, ahol közös meghatározás hiányában csak ad hoc-alapon foglal-koztak hatásméréssel.

A válaszadók elsőprő többsége rendszeresen végez olyan tevékenységet, melynek célja, hogy a gyűjte-mény hatást váltson ki. A leggyakoribb példák: úttörő infrastruktúra (pl. laborok) kialakítása; a gyűjte-mény hozzáférhetőségének javítása; hagyományos és virtuális kiállítások; különböző rendezvények (fesztiválok, nyílt napok, előadások, tórák stb.); tárgykölcsönzés; részleg- és intézményközi együtt-működések; részvétel kutatásokban; oktatási felada-tok; szerepvállalás kutatási tervekben; digitalizálás; ösztöndíjas és vendégkutatók fogadása; részvétel egyetemi tanácsadó testületekben; kommunikáció a hagyományos és a közösségi média csatornáin. Mindezeket a tevékenységeket lehetőségnek tekintik, hogy bemutassák és igazolják a gyűjtemény értékét és a könyvtárban végzett munkát. További előnyként felmerült a válaszok között a gyűjtemény újraértéke-lése és innovatív használata, új tanulási lehetőségek teremtése, az egyetem küldetéséhez, illetve a helyi gazdaság fejlődéséhez való hozzájárulás, valamint a saját portfólió építése (elismerések, lobbizás) is.

Elmondható, hogy a digitalizációt az intézmények a hatás gyakorlásának szempontjából is kiaknázzák. Az online jelenléttől a közösségi médián keresztül a vir-tuális kiállításokig a digitalizáció számos úton járul hozzá a gyűjtemény hatásához – ezzel együtt meg is nehezíti a hatás nyomon követését, hiszen a szabadon hozzáférhető digitális tartalmak felhasználásáról az intézmény sokszor nem szerez tudomást. A hatással kapcsolatos további kihívások között a válaszadók a következő tényezőket említették: rendezvényszerve-zési logisztika; többszereplős együttműködésekben való részvétel; különböző érdekelt felek eltérő pri-oritásainak kezelése; új célközönség megszólítása; hosszú távú projektek fenntartása; a média kezelése; új technológiák elsajátítása.

Azt illetően, milyen típusú eszközöket alkalmaz-nak a hatás mérésére, vegyes válaszok érkeztek: anekdotikus visszacsatolás; olvasótermi forgalom; kiállításlátogatók adatai; jegyeladások; hagyomá-nyos kérdőívek; interjúk; dokumentumkérdések és -előkészítések száma; digitális felületek mutatói; médiamegjelenések és közösségimédia-analitika; publikációkban mérhető hivatkozások; jövőbeli ku-tatások ösztöngzése. Volt, aki szabadon hozzáférhető értékelőrendszereket használt (pl. *Making Digital Work – Arts Council England*), de az ISO 16439-es

szabványt (*Információ és dokumentáció. Módszerek és eljárások a könyvtárak hatásának felmérésére*) nem említették a válaszadók.

A tapasztalatok szerint a környgyűjtemények kapcsolrendszerüknek köszönhetően jellemzően inkább tudatában vannak a belső, intézményen belül kiváltott, mint a külső projektekre gyakorolt hatásoknak. Utóbbiak felkutatása sokszor nem hatékony (pl. hivatkozások keresés a *Google Books*, az *Academia.edu* vagy a *ResearchGate* segítségével) vagy esetleges (pl. képfelhasználási engedélykérések).

A kutatás végkövetkeztetései az alábbi ajánlásokat fogalmazzák meg: 1. a hatás elektronikus mérésére szolgáló eszközök alkalmazása, együttműködésben más (pl. informatikai) részlegekkel; 2. módszerek kidolgozása a publikációkban való hivatkozások begyűjtésére, különösen külső projektek esetén; 3. közös nyelv és szabványosított megoldások keresése (pl. repozitóriumokra való szabványos hivatkozás); 4. a „civil” és a tudományos szférára gyakorolt hatás elkülönített mérése, különös tekintettel a hosszú távú hatásokra. Mindezek mellett elengedhetetlen, hogy a könyvtárosok szakértelme és bővülő feladatkörei is nagyobb hangsúlyt kapjanak, amihez a digitális kompetenciák fejlesztése és a kutatásokba, kutatási tervekbe való bevonódás is szükséges.

A jelen felmérés is alátámasztotta, hogy a digitalizálás és a közönség elérésére tett erőfeszítések együttesen eléri, hogy a hagyományosan zárt „kincses-tárnak” tartott környgyűjtemények megnyíljanak, és innovatív központokként a tudományos könyvtárak fejlődésének meghatározó szereplőivé váljanak.

(Szabó Piroska)

231/2022

KOHL, Laura – BORDEIANU, Sever: Untethered : cataloging in the mobile age. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 39. (2022) 2., p. 112–125.

Kötöttség nélkül: katalogizálás a mobilitás korában

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Hardver; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Munkaszervezés; Távmunka

A XXI. század egyik meghatározó jelensége a mobilitás. Egyre nagyobb számban fordul elő, hogy az akár még egy évtizede is helyhez kötött hozzáférést igénylő alkalmazásokat mobileszközről, távolról is használni lehet. A Covid19-pandémia alatt a könyv-

tári dolgozók is több-kevesebb ideig home office-ba kényszerültek. Az otthoni munkavégzést (is) támogató infrastruktúra az elmúlt évek fejleményeinek köszönhetően szerencsére már rendelkezésre áll. A szakirodalom azt támasztja alá, hogy a távoli munkavégzés pozitív hatással lehet a produktivitásra, vannak azonban olyan tényezők, melyekre figyelni kell. A katalogizálás területén kétféle helyzetben fontos a mobilitás: ha a könyvtár főépületétől távol eső helyen tárolt könyveket katalogizálunk (legyen az fiókkönyvtári vagy külső raktári anyag), illetve ha nem könyvtári telephelyen dolgozunk. Mindkét esetben azonosak azonban a szükséges eszközök, készségek és technológiák.

Az integrált könyvtári rendszerek az utóbbi időkben rohamosan fejlődtek, de az igazi áttörést a felhőtechnológia implementálása hozta el. Mivel a legtöbb művelet a felhőben történik, így a katalogizálásra alacsonyabb teljesítményű számítógép (vagy laptop, de akár táblagép) is használható; az internetkapcsolat elengedhetetlen, de viszonylag kisebb sávszélesség és adatátviteli sebesség is megfelel a célnak.

Az IKR-hez való távoli hozzáférés csak az egyik feltétel, amelyre a katalogizálónak szüksége van a munkavégzéshez, ugyanis el kell tudnia érni az adott területen érvényben lévő katalogizálási szabványokat/szabályzatokat is. Ezeket a 2010-es évek közepétől jellemzően elektronikusan adják ki, amely esetben a távoli hozzáférés – a megfelelő előfizetések birtokában – nem okoz gondot. Az Amerikai Egyesült Államokban a katalogizáló könyvtáros kötelező segédletei az *RDA Eszközkiállítás* és ezen belül a *Kongresszusi Könyvtár Szabályértelmezései* (LCRI), valamint a *Classweben* keresztül elektronikusan hozzáférhető *Kongresszusi Könyvtár Raktári Jelzetei* táblázatok és a *Kongresszusi Könyvtár Tárgyszóindexe* (LCSH). Lehetőség van az *RDA Eszközkiállítás*re és a *Classwebre* külön-külön is előfizetni, de *Cataloguer's Desktop [A katalogizáló munkasztala]* nevű szolgáltatás egyebek mellett a fenti segédleteket is magában foglalja. Végezetül említést érdemel az OCLC-rekordok kezelése: ehhez a katalogizálók az *OCLC Connexion* böngészőből történő használatát is választhatják, illetve a *WorldShare Record Manager* modulja is működik az interneten keresztül.

Két olyan hardvereszköz van, amely ha távmunkában is elérhető a katalogizáló számára, az nagyban javítja a hatékonyságot: a címke- és vonalkódnymotató, valamint a vonalkódolvasó. A vonalkód természetesen kézzel is bevihető a rendszerbe, ám ez nehézkes, és

egyben potenciális hibaforrást is jelent. Helyi szokásoktól függően ebbe a körbe tartozó eszköz még a tulajdonbélyegző és a lopásgátló is.

Ha távmunka keretében egy fiókkönyvtárba küldjük ki a feldolgozó kollégá(ka)t, akkor mindenképp a központi és a fiókkönyvtárnak meg kell állapodnia az elvégzendő munkáról, azaz hogy melyik gyűjteményrészt és milyen szinten (mélységben) kell katalogizálni, esetleg a gyűjteményszervezéshez kapcsolódó egyéb feladatokban (pl. apasztás, címkézés, vonalkódozás) kell közreműködni. Ezután sorban minden előre látható, munkavégzést befolyásoló tényezőt tisztázni kell, mint például hol tudnak a kolléga számára helyet biztosítani. Miután megállapodtak a munka időigényét befolyásoló részletkérdésekben – például hogy a katalogizálónak kell begyűjtenie és visszaosztania az anyagot, vagy azt a fiókkönyvtári kollégák szállítják oda a munkaállomásához –, a katalogizáló kolléga felettese kidolgozza a haladási ütemtervet.

Az otthoni munkavégzés esetében más problémák merülnek fel. Amint azt a pandémia alatt tapasztalhattuk, nem elegendő csupán az eszközöket biztosítani a munkatársak számára ahhoz, hogy hatékonyan tudjanak otthonról dolgozni. Legalább ilyen fontos az, hogy van-e a katalogizáló kolléga otthonában irodaként használható tér, valamint tud-e a vele egy háztartásban élők mellett koncentrált munkát végezni. Ha ezek a körülmények adóttak, akkor érdemes csak továbblépni az elvégzendő feladatok kijelölésével, illetve a munkafolyamatok és az ütemezés meghatározásával.

Mindkét típusú távoli munkavégzés esetében fontos a projekt kiértékelése. Ennek szempontjait már a munka megkezdése előtt le kell fektetni, és alkalmasnak kell lenniük a minőség, a produktivitás és a projekt hasznosságának mérésére is.

A távmunka a katalogizálás terén korábban elképzelhetetlen volt, a járványhelyzet következtében azonban általános gyakorlattá vált. A jövőben a kapcsolt adatokat használó új eszközök még inkább elterjedhetnek, korábban nem látott előnyökkel kecsegtetve. A kulcs az, hogy maradjuk rugalmasak és nyitottak a változásokra.

(Ilácsa Szabina)

Lásd még 228, 229, 242

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 191, 192, 211, 213, 248

Személyzet

232/2022

GLOWACKA-MUSIAL, Monika: The hidden power of oral histories. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 1., 102080

Az intézményi oral history rejtett ereje

Dokumentáció; Felsőoktatási könyvtár; Információszerzés; Könyvtárosi hivatás; Személyzet

Az Új-Mexikó Állami Egyetem (NMSU) könyvtárának *oral history*-gyűjteményét eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy megismerjék, hogyan dokumentálják és adják tovább szaktudásukat a tapasztalt (*senior*) könyvtári dolgozók. A projekt elindításával arra törekedtek, hogy megtalálják a módját, hogyan lehet megőrizni azt az intézményi tudást, amely egyébként eltűnt volna. A hangfelvételek elemzése után nyilvánvalóvá vált, hogy az *oral history* tökéletes terep az intézményi tudás megőrzésére. A dokumentációs gyakorlatokról összegyűjtött anyag a várakozásokat felülmúlóan alapos betekintést nyújtott az NMSU könyvtárának kultúrájába. Széles hatókörének köszönhetően az ilyen rögzített anyag számos célra felhasználható, többek között egy egységesített dokumentációs eljárásrend kialakítására, az egész könyvtárra kiterjedő utódlási terv kidolgozására, intézményi szocializációs program létrehozására és az intézményi tudás megosztására az új alkalmazottakkal. A cikk bemutatja az NMSU könyvtárosainak dokumentációs gyakorlataira vonatkozó kutatási eredményeket, továbbá körüljárja az *oral history* különböző lehetséges alkalmazásait is a felsőoktatási intézményekben.

(Autoref.)

Lásd még 196, 197, 228, 229

Marketing, közönségkapcsolatok

233/2022

RIEHMAN-MURPHY, Christina – HOLLOWAY, Anne – MATTSON, Mark: Cooking up engagement during a pandemic : the international Great Rare Books Bake Off between the Penn State and Monash University Libraries. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 1., p. 69–82.
Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Főzzük ki együtt! Ritka Könyvek Nagy (nemzetközi) Főzőversenye a Penn State és a Monash Egyetem Könyvtárai között

Együttműködés -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Marketing; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

2020 júliusában, a Covid19-világjárvány idején az ausztráliai Melbourne-ben található Monash Egyetem Könyvtára és az amerikai Pennsylvania állambeli Penn State Egyetemi Könyvtárak a korábban létesített

nemzetközi testvérkönyvtári partnerkapcsolatukat kihasználva virtuális közösségi eseményt tartottak, amelynek célja a partnerség és a két intézmény kiválasztott különgyűjteményeinek népszerűsítése volt. A Monash–Penn State Ritka Könyvek Nagy Főzőversenye (*Great Rare Books Bake Off*) a két egyetemi könyvtár által közösen kidolgozott barátságos versenyként mindkét intézmény közösségét közel hozta a gyűjteményekhez és a forrásokhoz azáltal, hogy a résztvevőket a gyűjteményekből származó kiemelt receptek elkészítésére és a tapasztalatok bizonyítékainak közösségimédia-platformokon való megosztására invitálta. Az intézmények nemzetközi partnerségének és saját gyűjteményeinek a népszerűsítésén túl a közös projekt elsődleges célja az volt, hogy a helyi közösségeknek egy nehéz időszakban egy élvezetes és kreatív lehetőséget kínáljanak a gőz kiengedésére. Ez a szemléltető esettanulmány leírja, hogy a két intézmény hogyan tervezte meg, hajtotta végre és értékelte a projektet.

(Autoref.)

Lásd még 205, 220, 230, 234

Felhasználók és használat

Általános kérdések

234/2022

TOMIĆ, Marijana – GRZUNOV, Laura – DRAGIJA IVANOVIĆ, Martina: Crowdsourcing transcription of historical manuscripts : citizen science as a force of revealing historical evidence from Croatian Glagolitic manuscripts. – Bibliogr. In: Education for information. – 37. (2021) 4., p. 443–464.

A történeti kéziratok crowdsourcing-alapú átírása: a közösségi tudomány mint a horvát glagolita kéziratok kutatásának eszköze

Alakfelismerés; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Használó; Interdiszciplináris problémák; Írástörténet; Kommunikáció -használókkal; Transzliteráció

A közösségi tudomány (*civil science*) vagy állampolgári tudomány (*citizen science*) kifejezések olyan

tudományos kutatást takarnak, amelyet részben vagy egészen amatőrök, azaz nem hivatásos tudósok végeznek. A digitalizáció, illetve az online kép- és szövegfeldolgozó technológiák mesterséges intelligencián alapuló fejlődése egyre inkább lehetővé teszi az ilyen jellegű kutatásokat a bölcsészettudományok területén is.

A tanulmány a IX. században született ósláv ábécé, a glagolita írás használatával készült kéziratok feldolgozása kapcsán számol be a közösségi tudomány módszerével elért eredményekről. A glagolitika-kutatások kiemelt filológiai témája a transzliteráció, amely egy idegen ábécé átbetűzését jelenti egy másik írásrendszerre. Tradicionális környezetben legfeljebb néhány kutató részvételével készítik el hosszú évek alatt egy-egy ilyen forrás átírását, a digitális tér azonban új lehetőségeket nyit a közösség bevonására. A horvátországi Zadari Egyetemen működő Glagolitika Kutatóközpont (*Centar za istraživanje glagoljaštva – Centre for Research in Glagoliticism*) 2021-ben közösségitudomány-projektet indított „Közösségi tu-

domány a glagolitika területén: a crowdsourcingtól a tudásig” címmel. A kezdeményezés egy tágabb, „Írott örökség” nevű interdiszciplináris és intézményközi projekt része volt, amely 2017 óta zajlik a Glagolitika Kutatóközpont (illetve a Zadari Egyetem Információtudományi Tanszéke) és a Grazi Egyetem Vestigia Kéziratkutató Központjának együttműködésében, Zadar és Šibenik régió kezdetektől a XIX. századig terjedő kéziratok örökségének digitalizálása, bibliográfiai leírása és kutatása céljából. A feladat összetettségét az adja, hogy ez az időszak három írást és három nyelvet ölel fel: a glagolita, horvát cirill és latin betűkkel írt szövegek az egyházi szlávot, az egyházi szláv horvát változatát és a latin nyelvet használták. A kutatás fókuszában a glagolita írás áll, amely erősen kötődik a horvát identitáshoz. A szövegek feldolgozása mellett a projekt fő célja egy tudományos digitális platform létrehozása volt (*GlagoLab Portal* – <https://glagolab.eindigo.net/>), amely alkalmas a glagolita kéziratok digitális másolatainak gyűjtésére, publikálására, megosztására és kutatására. Az első években megtörtént a kéziratok digitalizálása és katalógizálása, majd a bennük található vízjeleket is digitalizálták és katalógizálták. A feldolgozni kívánt kéziratok helyi jelentőségére, a lakosság tudására és érdeklődésére alapozva indították el 2021-ben a közösségi tudomány módszerét használó pilot projektet Zadar és környéke (a zadari érsekség) XVII–XVIII. századi glagolita kézíratainak transzliterálására. A projekt célja, hogy az érdeklődő állampolgárokat, a bölcsészettudományok és az információtudományok művelőit, könyvtárosokat és más információs szakembereket aktívan bevonja a zadari glagolitika-kutatásba, azáltal, hogy egy online platform segítségével megteremtik az együttműködés feltételeit. Egy megfelelően előkészített *crowdsourcing*-kampányhoz hozzátartozik a kéziratok/szövegek kiválasztása, az amatőrök számára jól megtervezett és világosan elmagyarázott feladatok kijelölése, a megfelelő, könnyen használható kutatási infrastruktúra, valamint a tervezett eredmények és célok egyértelműsége és átláthatósága mind a tudósok, mind az amatőrök számára.

Az eszköz, amelyet a pilot projekt lebonyolításához és az átírások elkészítéséhez választottak, a *Transkribus* volt, melyet az Innsbrucki Egyetem fejlesztett ki Európa vezető kutatócsoportjaival együttműködve a READ Horizont 2020 uniós kutatási projekt keretében. E platform célja, hogy támogassa a történeti, nyomtatott vagy kéziratok dokumentumok átírását, illetve az ezzel foglalkozók munkáját.

Amellett, hogy a *Transkribus* a digitális környezetben történő együttműködésen alapuló átírás eszköze, számos integrált eszközt kínál a szövegben szereplő személy- és helynevek, valamint kiválasztott fogalmak annotálására, az átírók megjegyzéseinek hozzáadására, a szervezők számára pedig lehetőséget biztosít a felhasználói tevékenységek nyomon követésére is. A *Transkribus* alkalmas kézírások szövegfelismerő (*Handwritten Text Recognition*, HTR) modell betanítására is. Bár a glagolita írásra még nem készült ilyen, a tervek szerint épp a *crowdsourcing*-kampányok révén gyűlik össze az a mennyiségű átírt szöveg, amely lehetővé teszi az első modell létrehozását. Az eddigi tapasztalatok szerint a platform megfelelőnek bizonyult a projekthez: az önkéntesek probléma nélkül használták a kéziratok átírására.

A kampány során az egyik fő célcsoportot a Zadari Glagolitika Egyesület tagjai alkották. A csatlakozásra való felhívást több helyen is meghirdették: a GlagoLab portálon, a Zadari Egyetem és a Glagolitika Kutatóközpont weboldalán, utóbbi Facebook-oldalán, valamint számos egyéb Facebook-oldalon is. Az elvárásokkal szemben azonban a legnagyobb érdeklődést nem a Zadari Glagolitika Egyesület tagjaihoz intézett körlevél, hanem a zágrábi Glagolitika Barátai Egyesületének Facebook-oldalán közzétett felhívás keltette.

Jelenleg a sikeresen zárult projekt folytatását tervezik az önkéntesek által adott visszajelzések alapján. Felméréseket indítanak a jutalmazási és egy tevékenységfigyelő rendszer megtervezésének érdekében, továbbá a csoportos megbeszélések módszereinek finomításán, valamint a közös munka legmegfelelőbb nyilvános bemutatási formáinak megalkotásán is dolgoznak.

Ez a kísérleti tanulmány bemutatta, hogy az állampolgárok nagymértékben motiváltak arra, hogy történeti dokumentumok segítségével kutassák saját történelmüket. Az is kiderült, hogy az önkéntesek nem mindig onnan érkeznek, ahonnan számítanak rájuk, ezért a *crowdsourcing*-kampányokat a nagyközönségnek érdemes címezni.

(Szűcs Kata Ágnes)

235/2022

WIEDERKEHR, Stefan: Citizen Science an der Zentralbibliothek Zürich : ein Praxisbericht. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 46. (2022) 1., p. 99–107.

Res. angol nyelven

Közösségi tudomány a Zürichi Központi Könyvtárban: gyakorlati beszámoló

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Használó; Oktatás információellátása; Regionális könyvtár

A Zürichi Központi Könyvtár (*Zentralbibliothek Zürich*, ZB) Zürich kantoni, városi és egyetemi könyvtára, gazdag történeti gyűjteménnyel rendelkezik, főleg a bölcsészeti- és társadalomtudományok és a *turicensia* (a Zürichben kiadott és a Zürichről szóló irodalom) területén. 2021-től 2024-ig tartó stratégiájának megfelelően egy projekt keretében – a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezések részeként – a közösségi tudomány (*citizen science*) támogatása is szerepel tevékenységében.

Általában véve a közösségi tudományt főleg a human tudományi könyvtárak karolják fel, mivel ők rendelkeznek helyi vonatkozású és a polgárok érdeklődésének, motivációjának megfelelő gyűjteményekkel. A közösségi tudomány a társadalmi élet része; sikerességének döntő elemei a közösségépítés és a közösségi menedzsment. A programokban részt vevők egyszerű, bármikor és bárhol használható eszközökkel és digitálisan a rendelkezésükre bocsátott dokumentumokkal dolgoznak.

A ZB átfogó projektje több részprojektből áll, amelyekre vonatkozóan a következő szakmai célokat fogalmazták meg: a közösségi tudomány beillesztése a ZB profiljába; ismeretlen gyűjteményrészek feltárása; e gyűjteményrészek megismertetése a nyilvánossággal; új használók megnyerése és a régiek megtartása; a projekteredmények hosszú távú megőrzése és szolgáltatása. E célok elérése érdekében a részprojektekéről közös márkával és összehangolt ütemezéssel kampányt folytatnak, a tevékenységeket monitorozzák, és közösen kialakított kritériumok alapján próbálják mérni azok sikerességét (egyelőre ezt még nem tudták megoldani), a munkatársak számára információtechnológiai és motivációs-kommunikációs továbbképzést szerveznek, valamint részt vesznek a közösségi tudománnyal foglalkozó intézmények különböző belföldi, külföldi és nemzetközi hálózatainak munkájában.

A cikk a ZB közösségi tudománnyal kapcsolatos négy részprojektjének gyakorlatáról számol be. 2021-ben az egyik részprojekt („Téren és időn át”) keretében kb. 7 hét alatt 2509 már digitalizált és metaadatokkal ellátott, XVI–XIX. századi zürichi és svájci térkép georeferálását végezték el civil közreműködők a

georeferencer.com eszköz segítségével. A versenyszellem ösztönzése érdekében egyéni rangsorokat és a kollektív fejlődést bemutató oszlopdiagramokat tettek közzé a projekt honlapján. A 35 résztvevő (főleg férfiak) közül a legaktívabb rögzítette a referenciapontok 28%-át, összesen körülbelül 8000 referenciapontot.

A második részprojektben („Iskolai időutazások”) a középiskolai oktatáshoz készítettek nyílt hozzáférésű digitális tananyagokat (*Open Educational Resources*, OER). 2021-ben összesen 12 összeállítást tettek hozzáférhetővé, főként történeti témákról. A szerzők ez esetben a központi könyvtár munkatársai voltak, de egy későbbi fázisban a tanárok aktívabb hozzájárulására is számítanak. A tananyagok megjelenéséről a könyvtár weboldalán, blogján, a közösségi médiában és egy hírlevélben is hírt adtak. Visszajelzéseket gyűjtöttek 25 zürichi iskola tanáraitól, ami alapján további lehetséges témákat jelöltek ki. A projektet állították a középpontba a 2021. évi svájci digitális konferencián is, ahol „*Digitális történelem – a levéltárból a webre*” címmel tartottak bemutatót kifejezetten tanároknak.

A harmadik részprojekt két prominens személyiség (egy író, *Heinrich Zschokke* és egy művészettörténész, *Johann Rudolf Rahns*) könyvtárakban őrzött kézíratainak digitális átírására, majd publikálására irányult az *e-manuscripta* nevű platformon keresztül. Zschokke születésének 250. évfordulójára kívánták közreadni levelezését, amelyből 200 darab már rendelkezésre állt *Word* fájlként egy kutató jóvoltából. A közreműködőket megismertették Zschokke életével és munkásságával, megtanították őket az átíráshoz szükséges eszközök használatára, és videós útmutatót is készítettek számukra. A programba bekapcsolódott a Heinrich Zschokke Társaság is. A georeferálási *crowdsourcing*-projekthez hasonlóan itt is egyenlőtlen volt az önkéntesek lelkesedése: a 2021. augusztus 25-i rangsorban az első helyen álló illető több mint háromszor annyi oldalt írt át, mint a többiek együttevve. A projekt másik fókuszában J. R. Rahns áll, aki a művészettörténet és a műemlékvédelem területén jeleskedett, levelei a ZB-ben közel tízezer oldalt tesznek ki. Ezeket digitalizálták és közzétették az *e-manuscripta* felületén; jelenleg a könyvtár munkatársai végzik a névmutatók átírását és a nevek összekapcsolását a *Gemeinsame Normdatei* (GND) adatbázisával. Ez lehetővé teszi, hogy a levelezőpartnerek alapján részekre osszák az anyagot, a leendő közreműködők pedig az érdeklődésük szerint tudjanak leveleket választani az átíráshoz. A

ZB együttműködik a szakmai szervezetekkel és a helyi művészettörténeti tanszékek munkatársaival is, továbbá igyekeznek a hallgatókat is bevonni a munkába.

A negyedik részprojekt témája a kollaboratív író-szerkesztő munka volt; első körben az olvasás népszerűsítését tűzték ki („Olvasni feltétlenül kell!”). Szerettek volna egy olyan szolgáltatást kialakítani, amelynek keretében a használók a ZB gyűjteményében lévő könyveket értékelik, azokról recenziókat írnak és beszélgetéseket folytatnak. Időközben kiderült, hogy egy kiadó ugyanekkor kezdett hasonló vállalkozásba, jóval kedvezőbb anyagi és személyi feltételek közepette, ezért a projektet felfüggesztették. Ezután új irányt vettek, és egy Wikipédia-szerkesztőmaratont szerveztek a zürichi filmgyártásról („Zürich Film Goes Wikipedia”). A részprojekt közreműködői egy hosszú hétvégén a ZB gazdag filmművészeti gyűjteményét felhasználva Wikipédia-szócikket írtak, illetve néztek át a svájci filmgyártásról és filmbemutatókról. A jövőben a ZB további hasonló akciót tervez.

E néhány próbálkozás mérlege azt mutatja, hogy érdemes volt ezekbe a vállalkozásokba befogni. Javult a könyvtárhasználókkal való kommunikáció, új használókat nyertek meg, a régebbi olvasókat pedig szorosabban a könyvtárhoz kötötték, továbbá láthatóbbá vált a gyűjtemény. Bebizonyosodott, hogy a sikerhez nem elsősorban kifinomult információtechnológiai eszközökre, mint inkább a közösségi kapcsolatok építésére és ápolására van szükség. A ZB a jövőben is igyekszik a nyílt tudományt támogatni és fórumot teremteni ahhoz, hogy a közösségi tudományos kezdeményezések eredményeit a nagyközönség is megismerhesse.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 204

Használat- és igényvizsgálat

236/2022

BELLÉROVÁ, Beáta: Mladí ľudia, informácie a informačné vzdelávanie – vybrané výsledky prieskumu. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) 1–2., p. 6–11.

A fiatalok, az információ és az információs műveltség – válogatott kutatási eredmények

Felmérés; Használói szokások; Igény; Információs műveltség; Könyvtárhasználat

2021 októberében a Szlovák Könyvtárosok Egyesülete kutatást kezdeményezett a fiatalok információs műveltségével és viselkedésével kapcsolatban. Az online kérdőíves módszerű felmérés a koronavírus-járvány ideje alatt zajlott, amikor a könyvtári szolgáltatások korlátozottak voltak.

A válaszadók (1295 fő) 15–30 év közötti fiatalok voltak, négy korosztályba csoportosítva (15–18, 19–21, 22–25, 26–30 évesek), többségükben felsőoktatási hallgatók (77%). A kisebbik hányad középiskolai tanuló vagy munkavállaló volt. A megkérdezettek 37%-a köz-, 47%-a felsőoktatási, 7%-a tudományos, 4%-a iskolai, 3%-a egyéb könyvtár(ak) használója. 37% nyilatkozta, hogy egyáltalán nem könyvtárhasználó. A felsőoktatási hallgatók csoportját tekintve némileg eltérő válaszok születtek: 29% köz-, 9% tudományos, 60% felsőoktatási könyvtár használója, és 33% nem jár könyvtárba. A felmérés tükrében felmerül a kérdés, hogy könyvtárhasználat nélkül milyen lehet az oktatás színvonala.

A felmérés adataira a pandémia is hatással volt, kérdéses például, hogy az adatbázisok használatát könyvtárhasználatnak minősítették-e a válaszadók. Az elektronikus információforrások használatához két kérdés kapcsolódott (a licencelt és a szabad hozzáféréssű szakadatbázisokról). A felsőoktatási hallgatók az előfeltevésekkel szemben sajnos kevésbé ismerik és használják a licencelt adatbázisokat. A *Web of Science*-t csupán a hallgatók 38%-a ismerte, a *Science Direct*-et 30%, a *Springer Link*-et és a *Scopus*-t egyaránt 27%. A fiatal munkavállalók legnagyobb csoportja (23%) a *Scopus*-t ismeri vagy használja. A szabadon elérhető források közül a *Google Scholar*-t az összes válaszadó 59%-a, a *Központi Szakdolgozat-nyilvántartást* 49%, a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatbázisait 43% ismeri vagy használja. Az információkeresési szokásokkal kapcsolatos kérdésre több válaszlehetőséget is meg lehetett jelölni. Ezek tanúsága szerint a *Google* keresőt 95% használta, más böngészőt 24%, személyes könyvtári keresést 30%, adatbázist vagy könyvtári weboldalt 36%, a keresés megrendelését 5%. A diáktársak és tanárok segítségét 55% jelölte meg, egyéb módszert 13% jelzett, 2,4% pedig nemleges választ adott. A *Google* használata nem meglepő, ám sokan nem tudják, hogy ezzel az ott indexelt forrásokat is használják (*Elsevier, Springer*). Az elektronikus források

statisztikai adatai mindenesetre magasabb használatról tanúskodnak.

Az információszerzési szokásokra való hatás tekintetében 20% az általános, 46% a középiskolai és 68% a felsőoktatási tanulmányokat jelölte meg. A könyvtári képzés 7%-os, a könyvtári munkatársak 12%-os, a könyvtári weboldalak 15%-os mértékben, a diáktársak és barátok 35%-ban, egyéb tényezők pedig 19%-ban befolyásolták az információforrások használatát. Az információkra való hivatkozáshoz és a minőség értékeléséhez kapcsolódó kérdésekben a hitelességről 42% mindig, 53% időnként, 2% soha nem győződik meg, 3%-ot nem érdekl. A korcsoportok tekintetében az életkor előrehaladtával növekszik a hitelességgel kapcsolatos érdeklődés, az információk valóságának ellenőrzése.

A könyvtárak információs műveltségre irányuló képzései 54% szerint fontosak, de nem megkerülhetetlenek, 7% szerint megkerülhetetlenek, 22% pedig nem tudott véleményt alkotni. Az alacsony mutató okaként a könyvtárosok alulképzettsége, a szakirányú végzettség hiánya is felelőssé tehető.

A válaszadók az információs műveltségi képzések tekintetében könyvtárhasználati (13%), katalógushasználati (24%), adatbázis-használati (42%), információértékelési (43%), szakirodalmi keresési (44%), hivatkozási (47%), kritikus gondolkodási (49%), szakdolgozatírás-módszertani (54%) ismeretekre tartanának igényt. A felsőoktatási hallgatók 75%-ban adatbázis-használati, 67%-ban hivatkozási, 60%-ban kritikus gondolkodással kapcsolatos ismereteket igényelnének.

A szlovák kutatási adatok igazolták, hogy az információkeresési szokások és az információs műveltség területén korántsem ideális a helyzet, a könyvtárak szerepének erősítése és megújítása az oktatási intézményekkel együtt a továbbiakban is nélkülözhetetlen. Ehhez a közösségi csatornák és a könyvtári lehetőségek nagyfokú igénybevétele és kiaknázása szükséges.

(Prókai Margit)

237/2022

HILBRICH, Romy: LeserInnen schreiben (Tage)bücher
In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 2., p. 42–45.

Az olvasók naplót írnak

Általános tudományos könyvtár; Enterőr; Felmérés; Használói szokások; Könyvtártudományi kutatás

A napló nagyon személyes, tartalmát csak írója ismeri. Van kivétel, amikor a naplóíró már a későbbi kiadásra gondolva ír, mint például *Max Frisch*. Kivétel az a napló is, amely kutatási célból készül. A felhasználóiélmény-kutatás (*user experience research, UX*) azt vizsgálja, hogyan kell úgy alakítani egy terméket vagy szolgáltatást, hogy a lehető legjobban megfeleljen a fogyasztói elvárásoknak. A könyvtárak is élnek vele, így a Berlieni Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*) is, amely gyakran kérdezi meg olvasóit tapasztalataikról, és ezek nyomán fejleszti szolgáltatásait. Az egyéni vagy csoportos felmérésekben kapott válaszok azonban néha pontatlanok. Ki tudja, mikor használta a katalógust az elmúlt fél évben, találkozott-e hibás linkkel egy online forrásnál, vagy ki emlékszik egy nap végén, mikor tartott szünetet és miért? Az „emlékezet hibái” sokszor figyelmen kívül hagyhatók, de néha lényeges a pontos információ. Egyszerűbb ennél az olvasók megfigyelése, mivel pontosabb adatokat kapunk, de befolyásolja is az emberek viselkedését, ha tudják, hogy figyelik őket. A kutatásban eddig még ritka *naplómódszer* e két megközelítés előnyeit ötvözi.

E módszer alkalmazásakor az olvasó részletesen leírja tevékenységeit, megfigyeléseit (idő- és helyinformációkkal egyetemben) a naplóban, amit aztán a kutatók értékelnek. A rendszeres bejegyzések minimalizálják az emlékezet hibáit, és a folyamat közben az olvasók viselkedése alig változik a „természeteshez” képest. A *StaBi2030* projektben a Berlieni Állami Könyvtár intenzíven tesztelte a naplómódszert, és sokkal közelebb került olvasóihoz, mint ahogy az hagyományosan lehetséges lett volna. Az új módszert egy gyakorlatias ok is ösztönözte: fontos volt a Potsdamer Straße-i épület tervezett felújítása érdekében az olvasói szokások és igények pontos ismerete, a naplómódszer pedig alkalmas volt a kérdések megválaszolására.

A vizsgálatban 16 fő vett részt, akik vállalták, hogy 3 napon át dokumentálják könyvtári tevékenységüket. Úgy választották ki őket, hogy reprezentálják az olvasók összetételét (kor, nem és használócsoport tekintetében), de a sokszínűség is fontos volt (nyelv, könyvtári jártasság, fogyatékos, családi állapot). Egy naplóba beleolvasni még egy ilyen sajátos módszertani szempontból is kényes, ezért a kutatócsoport először egyenként beszélgetett a jelentkezőkkel. A kutatók megismerték az egyén háttérét, használati

szokásait, és elmagyarázták a vizsgálat célját, menetét. Mindenki mindennap névre szóló csomagot kapott a központi információs pultnál, amelyben az előre formázott napló, a felmérést végző munkatársak elérhetősége (kérdés vagy probléma esetére), filctoll, az olvasóterem alaprajza (a használt részek jelölésére) és egy kis meglepetés (post-it, szőlőcukor stb.) kapott helyet, ami pozitív hangulatot adott a kezdéshez. A naplót a nap végén leadták az információs pultnál. A projekt végén a naplóiírókkal egyenként elbeszélgettek: megvitatták a leírtakat, és véleményezniük kellett a módszert is. Szerencsére a visszajelzések pozitívak voltak: a részvételt szórakoztatónak találták, a naplózás nem zavarta őket a végzett tevékenységben. Jónak ítélték a kézirásos formát is. Miután az adatgyűjtés a résztvevők dolga volt, a kutatók munkája az információk feldolgozásával és elemzésével kezdődött. A naplókból, az előzetes és a záró beszélgetésekből származó minden lényeges információt egy Excel-táblában összesítették; a dokumentációban összesen 884 tevékenységet rögzítettek az időpontra, időtartamra, helyre, értékelésre és személyre vonatkozó információkkal együtt. (A részletes eredményekről írt beszámoló elolvasható a https://blog.sbb.berlin/wp-content/uploads/Tagebuchstudie_final.pdf címen.)

A következtetésekből kiemelhető néhány fontos megállapítás. A könyvtári látogatást gondos mérlegelés előzi meg. Akinek elsősorban munkahely a könyvtár, számba vette a lehetőségeket (otthoni munka, közösségi iroda, másik könyvtár), és elsősorban természetes fényű, tágas olvasóterme és a csend miatt döntött a Potsdamer Straße mellett. A vizsgálatban részt vevők átlagosan hét órát, azaz nagyjából egy munkanapot töltöttek a könyvtárban. Ennek kétharmadát személyes projektjeikre fordították (tudományos munka írása, készülés szemináriumra, irodalomkutatás, regényírás), a többit pihenésre vagy egyéb tevékenységre. A könyvtár térbeli adottságai segítették a koncentrációt igénylő munkát (a megkérdezettek szinte kizárólag az olvasóteremben dolgoztak), de a szüneteik (átlagosan egy óra) során az olvasók szinte az egész könyvtárat bejárták (kávézó, előtér stb.). Megállapítható, hogy a pihenést szolgáló tereken kívül szükség lenne olyan helyre is, ahol informális munkára kerülhet sor, vagy beszélgetni, étkezni lehet. A vizsgálat idején nem volt alkalmas hely a telefonálásra sem, ezért időközben két telefonfülkét alakítottak ki, egyet az olvasóteremben, egyet pedig az előcsarnokban, amelyeket nemcsak telefonálásra, hanem videókonferenciákra is igénybe lehet venni.

A „kézzelfogható” eredmények mellett az is kiderült, milyen fontos a könyvtár az olvasók mindennapjában: az alapvető szakirodalom-ellátási és munkavégzési funkció mellett közösségi hely, motivációs és strukturáló eszköz is.

(Murányi Lajos)

238/2022

MEHTA, Priya – COX, Andrew: At home in the academic library? A study of student feelings of “homeness”. – *Bibliogr. In: New review of academic librarianship.* – 27. (2021) 1., p. 4–37.

Otthon az egyetemi könyvtárban? Kutatás a diákok otthonosságérzéséről

Egyetemi hallgató; Enteriőr; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Könyvtárápület -egyetemi, főiskolai; Könyvtárhasználat

Az utóbbi években több egyetemi könyvtárban is felbukkantak kijelölt alvóhelyek, legitimálva egy korábban ellenszenvesnek számított gyakorlatot (pl. „Zzz Zone” a Manchesteri Egyetemen). A tanulóterek (*learning commons*) megjelenésével tapasztalható hangsúlyeltolódás (a források tárolására szolgáló helyről a „közös tanulás és közösségi interakciók helyére”) a könyvtár mint „harmadik hely” (átmenet az otthon és a munkahely között, „egy otthon, távol az otthontól”) kutatását vonta magával. A jelen kutatás célja megvizsgálni, hogy a hallgatók az egyetemi könyvtárakat otthonuknak érzik-e, illetve hogy a modern tanulóterek kialakításával erősödik-e az otthonosságérzés.

A szakirodalom számos megállapítást tesz a felsőoktatási könyvtári terek kialakításával kapcsolatban. Többek között javasolják az ételek és italok fogyaszthatóságát, a kényelmes testtartáshoz megfelelő, puha bútorok használatát, vagy éppen annak engedélyezését, hogy a diákok feltehessék a lábukat a bútorra, mivel mindez annak az érzését kelti, mintha beköltöztek volna a térbe.

A jelen kutatást a Nottinghami Egyetem két könyvtárában végezték: a frissen felújított George Green Könyvtárban (természettudomány és műszaki tudományok) és a hagyományosabb Hallward Könyvtárban (művészetek és bölcsészettudományok). Az adatok gyűjtéséhez kérdőíves, interjú és megfigyeléses módszereket is igénybe vettek. Az elemzéshez *Seamon* ötdimenziós „otthonosság”-modelljét alkal-

mázták, melynek elemei: begyökerezettség (ragaszkodás), birtoklás (kisajátítás), regenerálódás, fesztelenség (kényelem) és melegség. Az egyes helyszíneken hagyott 100-100 kérdőívből a George Green Könyvtárban 26-ot, míg a Hallward Könyvtárban 56-ot töltöttek ki egy háromhetes időszak végén. Interjú készítésére a felújított George Green Könyvtár tervezésében részt vevő munkatársak körében került sor. Emellett egy háromnapos megfigyelést is végeztek, főként előre megtervezett szempontok alapján. A *begyökerezettséget* az alábbi állításra adott válaszokkal mérték: „A könyvtári asztalokon hagynám őrizetlenül a tulajdonomat.” A hallgatók meglepően alacsony arányban nyilatkoztak úgy, hogy egy előadás, szeminárium vagy vizsga idejére bármit ott-hagynának a könyvtárban, és még egy mosdóhasználati szünetre is csak a válaszadók 30, illetve 32%-a hagyná ott a holmiját.

Ami a tér *birtoklását/kisajátítását* illeti, arra a kérdésre, hogy van-e kedvenc helyük a könyvtárban, a diákok több mint 80%-a igennel válaszolt mindkét könyvtár esetén. Vegyes válaszokat kaptak arra a kérdésre, amely a csalódottság mértékét kívánta felmérni, amennyiben a kedvenc hely nem volt szabad (a nők nagyobb mértékben fejeztek ki csalódást, mint a férfiak). A kisajátítás egy másik aspektusát – a területkijelölést – azon tanulók cselekvésein keresztül figyelték meg, akik a széktávolság által meghatározott, illetve a leválasztott asztalfülkénél nagyobb helyet vettek igénybe. A George Greenben a diákok átlagosan kétszer nagyobb valószínűséggel terjeszkedtek túl a munkaállomásokon, mint a Hallwardban, azáltal, hogy szétterítették a holmijukat az asztalok között, vagy akár a földön is. Mivel a George Greenben több a nyitott, válaszfalak nélküli asztal, és az asztalok között is több a tér, ez az eredmény nem okozott meglepetést. Amikor arról kérdezték őket, hogy van-e elég helyük a könyvtárban a saját tér kialakítására, a George Greenben használó diákok többsége inkább egyetértett (54%), 15% határozottan egyetértett, egy viszonylag nagy hányad (19%) azonban nem értett egyet. Ezzel szemben a Hallwardban csak 9% nem értett egyet, 27% határozottan egyetértett, az inkább egyetértők aránya pedig 45% volt. A hallgatók egyet nem értése a magas kihasználtságnak tudható be, hiszen a vizsgaidőszakban a könyvtárak gyakran teljes kapacitással működnek. Miközben a Hallward kitöltőinek 72%-a teljes mértékben egyetértett vagy inkább egyetértett azzal az állítással, hogy fontos számára a bútorok mozgathatósága, addig a George Greenben ez az arány csak 50% volt. Ez korrelál az-

zal a megfigyeléssel, miszerint a Hallward tanulói valamivel nagyobb arányban mozgatták a bútorokat a saját igényeiknek megfelelően, mint a George Green diákjai.

A *regenerálódáshoz* az étkezés, a pihenés és az alvás tevékenységei tartoznak. A válaszadók inkább nem értettek azzal egyet, hogy lennének olyan helyek a könyvtárakban, ahol úgy érzik, megpihenhetnének és regenerálódhatnának, ám arra a kérdésre, hogy aludtak-e már a könyvtárban, mindkét esetben majdnem 60%-os arányban válaszoltak igennel. A szabad szöveges megjegyzések azt mutatják, hogy a diákoknak igényük van arra, hogy a könyvtár lehetőséget nyújtson a regenerálódásra (pl. szundikálóhellyel, babzsákfotellel, mikrohullámú sütővel, vízfóralóval).

Arra a kérdésre, amely a *fesztelenséget/kényelmet* kívánta felmérni, egyértelműen pozitív visszajelzések érkeztek. A hallgatók többsége inkább egyetértett vagy határozottan egyetértett azzal, hogy képes önmaga lenni a könyvtárban. A megfigyelések is megerősítették a válaszokat: az adatgyűjtés időszakában a diákok kb. egynegyede sétált a könyvtárban cipő nélkül.

A *melegség* szempontja kapcsán azzal az állítással, hogy a könyvtár barátságos hely, több mint 90% teljes mértékben egyetértett vagy inkább egyetértett, és mindössze csak néhányan nem értettek egyet (2 és 4%). A George Green válaszadói nagyobb arányban értettek egyet azzal, hogy büszkéek a könyvtár helyiségeire (ami például abban nyilvánul meg, hogy rendet raknak maguk után), ami vélhetően az új épület jó állapotban tartása iránti vágyból fakad. Ezt tükrözték a válaszok arra a kérdésre is, amelyben a diákoktól azt kérdezték, hogy fizikailag kényelmesen érzik-e magukat a könyvtárban: a felújított könyvtárban többen adtak egyetértő választ (81%), mint a Hallwardban (72%).

A diákokat közvetlenül arról is megkérdezték, hogy otthon érzik-e magukat a könyvtárban. Kiemelkedik mindkét könyvtár esetében az inkább egyetértők száma (42 és 55%), határozottan egyetért 19, illetve 9%, azonban van 4-5% a válaszadók között, akik egyáltalán nem értenek egyet az állítással. Ugyanezt a kérdést a nők és férfiak arányában is megvizsgálták, és megfigyelték, hogy a nők között többen értettek egyet határozottan (19%), mint a férfiak esetében (3%).

A válaszokból az is kiderült, hogy a diákok szívesebben tanulnak a könyvtárban, mint máshol, elsősorban azért, mert ott jobban tudnak koncentrálni, szeretik a légkört, és a szükséges forrásokat is onnan érik el.

Többen megfogalmazták, hogy nem szeretnék, hogy a könyvtár „túlságosan otthonos” legyen, mivel így meg tudják különböztetni az otthonától, amely pihenésre való. A felmérés tanúsága szerint mégis nagyra értékelik az otthon kényelmét és biztonságát a könyvtárakban. Az eredmények összességében azt mutatják, hogy a diákok valóban otthonuknak tekintik a könyvtárat, amihez elengedhetetlenek az alapok, köztük az evés és az ivás lehetősége, a szabad helyek, valamint a számítógépekhez és a konnektorokhoz való hozzáférés. Sokra becsülik a személyes teret, az elvonulási és pihenési lehetőségeket is. Ugyanakkor bizonyos jellemzők, mint például a melegség és a hangulat nem tervezéssel, hanem az ismertséggel alakulnak ki.

(Biró Bettina)

Lásd még 181, 187, 192, 204, 218, 219, 227, 241

Olvasás

239/2022

BILLA, Bernadette: Différentes formes de bibliothérapie en France et à l'étranger. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2021) 2., p. 1–8.

A biblioterápia különféle formái Franciaországban és külföldön

Biblioterápia; Interdiszciplináris problémák; Nemzetközi helyzetkép; Olvasás

Míg az angolszász országokban több mint egy évszázada gyakorolják a biblioterápia tudományát, addig Franciaországban és egyéb francia nyelvterületeken csak a 2000-es években jelentek meg annak különböző irányzatai. Az egymástól eltérő szakmai gyakorlatok ellenére két jelentősebb iskolát különböztethetünk meg: a *kreatív*, illetve a *preskriptív* biblioterápiát.

Az ókortól kezdve napjainkig számtalan irodalmi és filozófiai mű foglalkozott az olvasás jótékony hatásaival. A francia biblioterápia előfutárának *Marc-Alain Ouaknin* filozófus és rabbi *Bibliothérapie: Lire c'est guérir [Biblioterápia: Az olvasás gyógyít]* című, 1994-ben megjelent könyve tekinthető, amelyben az angolszász hagyományoktól eltérően azt hangsúlyozza, hogy az olvasás az irodalmi művek végtelenül összetett értelmezési lehetőségeinek gazdag tárháza révén fejti ki gyógyító hatását. A különböző inter-

pretációk lehetővé teszik az olvasó számára, hogy a képzelet teremtő ereje segítségével mintegy újraértelmezze az életét, újra felfedezze önmagát.

A frankofón országokban a biblioterápia megjelenése kapcsolatba hozható a kortárs francia irodalom azon irányzatával, amely önmagunk és a világ „helyrehozására” ösztönöz, az önmagukkal való törődést, illetve az egyéni és kollektív traumák feloldását hangsúlyozza. *Régine Detambel* mozgásterapeuta, író *Les livres prennent soin de vous: Pour une bibliothérapie créative [Gondoskodó könyvek: Egy kreatív biblioterápia felé]* című, 2017-ben megjelent, a kreatív biblioterápiát népszerűsítő könyve nyomán ez az irányzat terjedt el Franciaországban és a frankofón országokban. Célja az egyéni kreatív folyamatok mozgásba hozása a szövegek hangos olvasása, illetve személyes történetek írása révén. A hangos olvasás a másik emberrel való megosztás kultúráját is megteremti, emellett a nyelv az érzelmekre is hatással van („elringat, körülölel, megnyugtat és simogat”), miközben az értelemre is hat („magyaráz, kommentál és összeköt”). Az irodalmi művekben szereplő metaforák segítenek kilépni a bezártságból, a depresszióból. Az írás szintén elengedhetetlen része a kreatív biblioterápiának megújító, regeneráló hatása és az érzések formába öntésének lehetősége miatt. A biblioterápiás konzultáció terápiás jellegét különböző szimbolikus tárgyak, gyertyák, füstölők, könyvek emelik ki, a szójátékokkal és írással kapcsolatos „irodalmi rituálék” pedig az önbecsülés helyreállítását, az öngyógyítás munkáját erősítik. A kreatív biblioterápia küldetése továbbá a pszichés konfliktusok feloldása: a szereplővel való azonosulás segít megérteni, hogy nem vagyunk egyedül az adott szituációban.

A preskriptívnek nevezett biblioterápiának két ágát különböztetjük meg. Az angol *Reading Well* programban gyökerező *informatív* irányzat lényege, hogy öngyógyítással vagy általános pszichológiai témákkal kapcsolatos könyveket „írnak fel” a háziorvossal, pszichiáterrel vagy pszichológussal folytatott személyes konzultációkon, például a kognitív viselkedésterápia részeként. Az „*irodalmi gyógymódoknak*” nevezett másik irányzatot leginkább biblioterapeuták és könyvkereskedők gyakorolják, akik az egyes problémákra mindenféle típusú könyvet ajánlanak. A 2010-es években több tanácsadó könyv (*Susan Elderkin – Ella Berthoud: The Novel Cure: An A-Z of Literary Remedies; Christilla Pellé-Douël: Ces livres qui nous font du bien; Héloïse Goy – Tatiana Lenté: Bibliothérapie: 500 livres qui réenchangent la vie*) is megjelent e témakörben. Az

informatív biblioterápiával ellentétben az irodalmi gyógy Módként alkalmazott könyvek kizárólag fikciós történetek, amelyek a különböző lelkiállapotok, érzelmek, személyes küzdelmek széles skáláját fedik le; a művek ajánlása a beazonosított probléma (szakítás, gyász, magány, valamilyen fóbia stb.) alapján történik. Ez jelenti azonban a módszer legfőbb nehézségét is, mivel nem létezik olyan tipikus könyv vagy irodalmi műfaj, amely egy konkrét problémára megoldást nyújtana. Ahhoz, hogy valóban hatékonyan működjenek, az egyes irodalmi gyógymódokat személyre szabottan kellene alkalmazni. Ha személyes konzultációról van szó, a biblioterápiás szakemberek a találkozást megelőző beszélgetés és kérdőíves felmérés segítségével tudják az egyéni élethelyzethez igazítani ajánlásaikat. Számos szakember a két uralkodó irányzatot, a kreatív és a preskriptív biblioterápiát keverten alkalmazza.

A biblioterápia gyakorlata a franciaországinál sokkal szabályozottabb munkamódszereken alapul külföldön, főként angol és német nyelvterületen. A szerző részletesen bemutatja az Egyesült Királyságban (*Reading Well – Books on prescription; School of Life; Poetry Pharmacy*), Németországban (*Deutschsprachige Gesellschaft für Poesie- und Bibliothherapie*), Olaszországban (*Piccola Farmacia Letteraria*), illetve Québecben (*Bibliothèque apothicaire*) alkalmazott gyakorlatokat, különös tekintettel a preskriptív biblioterápiára és a versterápiára.

A biblioterápia esetében Franciaországban egy fejlődésben lévő, saját útját és módszereit kereső tudományágról beszélhetünk, amely megfelelő állami elismeréssel, az egyetemi képzés bevezetésével a könyvekkel és a gondozással kapcsolatos szakmákat egyaránt gyarapíthatná. A tanulmányban ismertetett biblioterápiai irányzatok a szerző reményei szerint a jövőben kölcsönösen képesek lesznek kihívni és gazdagítani egymást.

(Somogyiné Dobai Szilvia)

Lásd még 219

Használók képzése

240/2022

PARIS, Britt – REYNOLDS, Rebecca – MARCELLO, Gina: Disinformation detox : teaching and learning about

mis- and disinformation using socio-technical systems research perspectives. – Bibliogr. In: Information and learning sciences. – 123. (2022) 1/2., p. 80–110.

Dezinformációs detoxikálás: tanítás és tanulás a félreinformálásról és dezinformációról a társadalmi-technológiai rendszerkutatás perspektíváinak felhasználásával

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információ; Információs műveltség; Online információkeresés

A félreinformálás, a dezinformáció és az információk tág értelemben vett manipulációjának elméletei lehetővé teszik a „dezinformációs detoxikálást”, amelynek lényege, hogy fejlesztjük az ún. ökológiai műveltséget (*Milner & Philips*, 2020) és az állampolgári szerepvállalást, miközben konstruktív információs gyakorlatokat és digitális tartalomkészítési készségeket alakítunk ki.

Ehhez két New Jersey-i egyetem alapképzéses hallgatói számára kidolgoztak egy 15 hetes kurzust, amely az információt, a félreinformálást és a dezinformációt interdiszciplináris megközelítéssel egy komplex társadalmi-technológiai ökoszisztéma összefüggésrendszerébe helyezi, különös tekintettel a hatalom és az elnyomás struktúráira. A kurzus bemutatja a félreinformálás és a dezinformáció felismerésének eszközeit és terjedésük megállításának formáit. A hallgatók megtanulják, hogy mi jellemzi a felelős információs magatartást, például a források és a tartalom hitelességének értékelése, valamint a tartalmak használata, kuratori kezelése és megosztása során, beleértve a megszerzett ismeretek alkalmazását munkájukban és mindennapi életükben egyaránt.

A kurzus másodlagos oktatási céljai közé tartozik az, hogy a hallgatók megismerjék a félreinformálás és a dezinformáció forrásait, terjedésük néhány okát és következményét. A hallgatóknak saját maguk számára is meg kell fogalmazniuk, hogy az információforrások szakszerűsége milyen szerepet játszik a tartalom megbízhatóságának biztosításában, és miként működik a tudományos ismeretek előállítás és kommunikálása, ideértve a szakértői bírálatot is. Az életből vett forgatókönyvek és problémák, valamint a megtevesztő információ felismerését szolgáló ellenőrző listák segítenek abban, hogy a hallgatók minél jobban megismerjék az információt előállító és terjesztő társadalmi és technológiai rendszerek jellemzőit, továbbá az összeesküvés-elméletek természetét és az elfogultság pszichológiai elméleteit. A retorikai és diskurzuselemzésből, valamint

az interszekcionalitás elméletéből merítő elemzési eszközök felfedezése végül átvezet annak a kérdésköréhez, hogy az egyéni felelősség és a szolidaritás révén hogyan lehet változást elérni a gyakorlatban. A kurzus általános célja, hogy segítsen a hallgatóknak a félreinformálás és dezinformáció olyan összetett társadalmi-technológiai összefüggéseinek felismerésében, mint a médiába vetett bizalom hiánya, a médiaműveltség alacsony szintje, a felhasználók elégtelen tájékoztatása, a technológiai eszközök vagy a nemzeti és helyi szakpolitikák minősége.

(A cikk közli a kurzus teljes tananyagát, ajánlott irodalmát és óravázlatait is.)

(Koltay Tibor)

241/2022

RANTASAARI, Jukka: Multi-stakeholder research data management training as a tool to improve the quality, integrity, reliability and reproducibility of research. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 32. (2022) 1., p. 1–54.

A kutatási adatok kezelésére vonatkozó képzés több érdekelt fél részvételével: eszköz a kutatás minőségének, integritásának, megbízhatóságának és reprodukálhatóságának javítására

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása

Az adatok minőségének és a kutatás integritásának biztosítása érdekében a kutatókat is képezni kell. A 2019 és 2021 között, Turku (Finnország) két egyetemén megvalósult képzésekre összesen 386-an iratkoztak be főként az egészségtudományok, valamint a műszaki és természettudományok, kisebb arányban a humán tudományok és a neveléstudomány területről. 154 doktorandusz teljes egészében, 72 részben végezte el a kurzust. A posztdoktori képzésben ez a két szám 14 és 17 fő volt. A kurzusokat a főbb tudományterületek szerint 3-4 nagyobb ágra bontották (egészségtudomány, természettudomány, kvalitatív/felmérési kutatás), abból a megfontolásból, hogy a kutatási adatok és kezelésük természete erősen

függ a kutatási módszerektől és a diszciplinától. A moduláris tananyag tervezésében és magában a tanításban egyetemi oktatók és kutatástámogatásért felelős könyvtárosok, valamint egyéb szakemberek (jogi referens, pályázati ügyintéző, IT-munkatárs) is közreműködtek. A Covid19-járvány miatt 2020-tól online formátumban tartották meg az órákat, a fordított osztályterem módszerét alkalmazva.

A cél az volt, hogy a résztvevők megismerkedjenek a kutatási adatok kezelésének főbb fogalmaival, továbbá ki tudjanak dolgozni kutatási és adatkezelési terveket. Megismerkedtek a *RedCAP* és az *Nvivo* eszközeivel is. Az oktatás aláhúzta a jól dokumentált, kereshető, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – FAIR) adatok jelentőségét és a biztonságos gyakorlatok alkalmazását az adatok gyűjtésére, előállítására, kezelésére, tárolására, megosztására és megőrzésére vonatkozóan, figyelembe véve a szellemi tulajdonjogoknak és a magánélet védelmének a szempontjait is.

A kurzusok utáni felmérések összesen 123 válaszadójának adatkezeléssel kapcsolatos kompetenciája egy négyfokozatú skálán saját értékelésük szerint 0,36–1,06 fokozattal javult, jellemzően az „alacsony kompetenciaszint”-ről a „valamennyire kompetens” szintre. A fiatal kutatók arról számoltak be, hogy a képzés megváltoztatta a jelenlegi gyakorlatukat a kutatási projektek tervezése, dokumentálása és az adatkezelés terén. Jelezték, hogy hasznos lenne, ha a jogi és adatvédelmi elveket és szabályozásokat konkrét útmutatások, esetek és példák formájában ismerhetnék meg. Végezetül válaszaik szerint szívesen tanulnának még a metaadatok használatáról, tudományág-specifikus adatkezelési kultúrákról, a biztonsági mentésről, a verziókezelésről és a tárolásról, a jogi és adatvédelmi szabályokról, a minőségről és a dokumentációról, valamint a vizualizációról is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 181, 190, 195, 199, 201, 207, 220, 236, 250

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

242/2022

STEGMEIER, Jörn [et al.]: Eine Zeitung in drei Jahrhunderten : Digitalisierung des Darmstädter Tagblatts. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 73. (2022) 2–3., p. 89–96.

Res. angol és francia nyelven

Egy háromszáz éves újság, a Darmstädter Tagblatt digitalizálása

Digitalizálás; Feldolgozó munka; Hírlap; Munkafolyamat; Szerzői jog

A tanulmány a Német Kutatási Alap (DFG) által finanszírozott *Digitalisierung des Darmstädter Tagblatts* (DDAT) projekt alapján mutatja be e komplex és terjedelmes időszaki kiadvány digitalizálásának a munkafolyamatait. A projekt a Darmstadti Egyetemi és Tartományi Könyvtár (ULB) és a Darmstadti Műszaki Egyetem (TU Darmstadt) Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete együttműködésében valósul meg.

A hírlapok a kutatás nélkülözhetetlen forrásai, de nehezen hozzáférhetők, kényelmetlen a használatuk, és rossz a papír minősége is, főleg a XIX. századi újságoké. A mikrofilmek is nehezen olvashatók. Ezek a körülmények új digitalizálási koncepciókhoz vezettek Európában és Németországban is, amelyek a digitális képfájlokra és azok további indexelésén alapulnak. Az optikai karakterfelismerés (*optical character recognition*, OCR) és az optikai elrendezés-felismerés (*optical layout recognition*, OLR) fejlődésének köszönhetően a feldolgozás során a digitális másolatokat metaadatokkal látják el (pl. megjelenés éve). Minden digitális másolathoz egy szöveges fájl rendelnek hozzá, mely a teljes szövegen kívül az elrendezésre (címsorok, bekezdések) és a szövegrészek (pl. bekezdés, sor, szó) helyzetére vonatkozó információkat is tartalmaz.

Az 1986-ban megszűnt *Darmstädter Tagblatt* az egyik legrégebbi és az egyik leghosszabb ideig megjelenő német napilap, a város és a régió legfontosabb újságja. Regionális irányultsága miatt – különösen a XVIII. századi számok – a régi Hessen-Darmstadt grófság történetének fontos forrása. (A lap 1740 és 1986 között különféle címeken, gyakorisággal és formátumban jelent meg, mígnem beolvadt a *Darmstädter Echo*-ba.) A projekt az információtudomány, a digitális bölcsészet, a korpusznyelvészet és a természetes nyelvi feldolgozás eredményeit használja fel; különösen a retrodigitalizálás, az OLR és az OCR, valamint az automatikus annotációs folyamatok (*named entity recognition*, NER) játszanak fontos szerepet. (Ezek fejlődtek az elmúlt években a leginkább: az OCR akkor működik a legjobban a régi nyomtatványoknál, ha a szoftvert be tudják rá tanítani egy referenciaként szolgáló adategyüttesen – ún. *ground truth*.) Több kereskedelmi és szabad felhasználású eszköz és platform (*Abbyy Finereader*, *Tesseract*, *ocr4all*, *Transkribus*) létezik mind a további feldolgozáshoz, mind a digitális másolatok megjelenítésére. A szövegfelismerés már a régi, fraktúr betűs nyomtatványok esetében is jól működik. A megjelenítéshez az XML-alapú megoldások kiemelkedők (*DFG-Viewer*, *eXist*); a képadatokat az IIF (*International Image Interoperability Framework*) szerint kódolják (pl. *Mirador Viewer*ben). A DDAT-projektben a *Transkribus*t az elrendezés-javításokhoz és a karakterfelismeréshez vetik be, míg a megjelenítéshez a *DFG-Viewer* mellett a *wdbplus11* nevű *eXist*-alkalmazást használják.

A projektben az ULB részéről a Digitalizáló Központ és a Digitális Kiadásért Felelő Központ, a TU Darmstadt részéről pedig a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet vesz részt, és az alábbi munkafolyamatokból áll:

- digitalizálás (az eltérő formátumok miatt többféle szkennel alkalmazása is szükséges);
- teljes szöveg előállítása (a *Transkribus* alkalmazással);
- hibajavítás (pl. hibás szegmentálások javítása);

- közreadás (a teljes szöveg automatikusan kerül a *wdbplus*ba, és webböngésző révén bárholnan elérhető);
- nyelvi feltárás és korpuszalkotás: a teljes szöveget a *Transkribus*ból METS-ként exportálják és TEI-be konvertálják, majd automatikusan megtörténik a szófaj-felismerés (*POS-tagging*), a lemmatizálás és a névfelismerés (NER), az ily módon gazdagított adatokat pedig a *CQPweb* korpuszkezelő és -elemző rendszerbe töltik, amely változatos keresési módokat tesz lehetővé.

Gondot okoz a szerzői jogok tisztázása, különösen az 1950 utáni évfolyamokban, mivel a lapban rengeteg cikk van – a fotók, karikatúrák, hírügynökségi jelentések és folytatások szépirodalom mellett –, melyek alkotóit nehéz azonosítani. A projekt előkészítésekor megállapodtak a jogutóddal, az *Echo Medien GmbH*-val, hogy a lap 1986 szeptemberéig (megszűnéséig) digitálisan hozzáférhető legyen (CC BY-NC licenc alatt), de kiderült, nem tudják szavatolni, hogy minden jog a birtokukban van, azaz fennáll annak a veszélye, hogy esetleg valamit újra licencelniük kell, vagy panasz esetén el kell távolítaniuk. Valójában a szerzői jogi követelményeknek (gondos jogosulktatás minden lehetséges jogtulajdonos után) nehezen vagy sehogy sem lehet eleget tenni. Mindezt orvosolhatja a 2021 nyarán életbe lépett szerzői jogi reform, ugyanis az EUIPO-nál most már nemcsak az 1965 előtt kiadott könyvek, hanem a folyóiratok és újságok is bejegyeztethetők kereskedelmi forgalomban nem hozzáférhető művekként.

(A cikket folyamatábrák és példák illusztrálják.)

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 193, 194, 195, 202, 230, 234, 235, 243, 252, 254

Adatbázisok

243/2022

LIEDER, Hans-Jörg: 50 Jahre Zeitschriftendatenbank – Kontinuität und Wandel. – *Bibliogr. In: Dialog mit Bibliotheken.* – 34. (2022) 1., p. 6–13.

50 éves a Zeitschriftendatenbank – folytonosság és változás

Adatbázis; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Katalógus; Közgyűjtemény; Központi nyilvántartás

A folyóiratok és sorozatok országos számbavételének régi hagyományai vannak a német könyvtárügyben: az *Auskunftsbüro der Deutschen Bibliotheken* [*Német Könyvtárak Információs Hivatala*] már 1914-ben közzétette 17 000 címet tartalmazó központi folyóiratjegyzékét (*Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnis*), melyet több hasonló projekt követett. A *Zeitschriftendatenbank* [*Folyóiratok adatbázisa*] (ZDB) 1971. február 1-jén jött létre: ezen a napon jelent meg az *Entwurf eines Ablochschemas zur Datenerfassung für Gesamtzeitschriftenverzeichnis* [*Tervezet a központi folyóirat-katalógus adatfeldolgozásához*], amely már pontosan leírta a ZDB-t ma is meghatározó adatmodellt és formátumot. A ZDB 2021-ben ünnepelte 50. születésnapját, és az évforduló alkalmat ad a szerzőnek arra, hogy néhány észrevételt tegyen az adatbank jelenlegi helyzetéről. A ZDB az időszaki kiadványok legnagyobb szerkesztett bibliográfiai adatbázisa, mintegy 3700 intézmény (nem csak könyvtárak) cím- és állományadatait tartalmazza. Minden bibliográfiai adat ingyenesen elérhető. A ZDB adatközpontként működik, és a szolgáltatások széles skáláját kínálja. A részt vevő német és osztrák intézményekben dolgozók szakértelme és a központi szerkesztőség garantálja az adatok magas minőségét és az adatbázis szabványosságát. Érdemes a mennyiségi adatok növekedését összevetni: míg 1995-ben 820 ezer címet és 3,5 millió állományegységet tartalmazott, addig 2021-ben 2 millió címet és 18,5 millió egységet.

A ZDB folyamatosan bővíti az adatszolgáltatást, mind a mennyiséget, mind a sokféleséget tekintve – a tudományos folyóiratok mellett az alternatív magazinok is elférnek –, amit új résztvevők toborzásával és/vagy adatimportálással oldanak meg: könyvtárak, levéltárak, múzeumok és más intézmények alkotják a hálózatot. Egy olyan intézmény, mint a ZDB, nem tud működni állandó és megbízható fenntartó nélkül. Ezt évtizedek óta a Berlieni Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz*, SBB) biztosítja partnereivel. 1999-ig a Német Könyvtári Intézet (DBI) felelt a számítógépes központ működéséért és a rendszer fejlesztéséért, gondozásáért, míg az SBB elsősorban az adatok és az adatformátum gondozásával és karbantartásával foglalkozott. Amikor 1999-ben sürgősen új technikai környezetet kellett találni a ZDB és a hozzá

kapcsolódó testületinév-adatbázis (*Gemeinsame Körperschaftsdatei*, GKD) számára, a Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) vette át ezt a feladatot. Az új információs infrastruktúra biztosítása olyan jól sikerült, hogy már 2000 elején elkezdődhetett az adatfeldolgozás a DNB ILTIS rendszerében, és az év végén már online katalógusuk is volt. Az év folyamán az SBB és a DNB kapcsolata formálisan is egyenrangú partnerséggé fejlődött, amelyen belül a ZDB általános irányítását közös feladatnak tekintik.

A ZDB-ben részt vevő intézményeket évekig az Adatbázis-tagok Munkacsoportja (*Arbeitsgemeinschaft der Datenbankteilnehmer*) képviselte, ezt a szerepet 2012-től a Kooperatív Hálózati Alkalmazások Munkacsoportja (*Arbeitsgemeinschaft Kooperative Verbundanwendungen*) vette át. A ZDB tagja a Hálózati Rendszerek Munkacsoportjának (*Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme*), ezen felül számos bizottság munkájában vesz részt (pl. GND- [*Gemeinsame Normdatei*-] bizottság, RDA-munkabizottságok).

Az SBB megfelelő személyzeti infrastruktúrát biztosít a ZDB számára, amely a következő feladatokat látja el: címadatok szerkesztése, testületi nevek szerkesztése, az adatbázis-formátum karbantartása és fejlesztése, a leíró szabályzat gondozása, a ZDB-*WebCat* és a ZDB-katalógus fejlesztése, rendszerkarbantartás és adatmenedzsment, német ISIL-ügynökség és lelőhelyjelzet-kiadás, kommunikáció a felhasználókkal. A *Global Open Knowledgebase* (GOKb) együttműködési projektben a ZDB részt vesz a rendszer optimalizálásában, adatkezelői szerepet vállal, és koordinálja az együttműködést igénylő szerkesztői munkát. A fentiek együttesen biztosítják, hogy a ZDB adatbázisa magas minőségű, egységes, egyértelmű és duplikációktól mentes legyen.

A hálózati együttműködés a ZDB alapvető képessége. Ki kell emelni az Elektronikus Folyóirat-könyvtárat (*Elektronischen Zeitschriftenbibliothek*, EZB), amellyel a ZDB több szolgáltatást valósított meg (pl. az EKB-ZDB közös adatszolgáltatása – <https://zeitschriftendatenbank.de/services/datendienste> vagy a *Journals Online & Print interface* – <https://zeitschriftendatenbank.de/services/journals-online-print>). A cikk részletesen ismerteti továbbá néhány német (hírlap-digitalizálás, a német mikrofilm-archívum adatmigrációja, *WebCat*) és nemzetközi (GOKb, *WorldCat*) projektet is. Példának okáért a DFG által finanszírozott digitalizálási projekteknek ma már előfeltétele a ZDB-ben való ellenőrzés és a tervek

rögzítése, hogy elkerüljék a kettős digitalizálást. (2017-ben a ZDB katalógusfelületét modernizálták, így jobban megfelel az igényeknek.)

Befejezésül a szerző kifejti, hogy az évtizedek során a ZDB többször is szembesült kihívásokkal. A kulcsszó ma is a változás. A nagy szoftverszolgáltatók kereskedelmi termékeivel (pl. OCLC, *Ex Libris*) és a nyílt forráskódú FOLIO-val kapcsolatban a cél az, hogy az adatok például az *Almából* veszteség nélkül átvihetők legyenek a ZDB-be. Ezenkívül más fejlesztések is készülnek konkrét feladatokhoz, amelyek például támogatják az elektronikus források kezelését (*Electronic Resource Management*, ERM). Még fontos kérdések várnak tisztázásra; az EZB tanácsadó testületének tavalyi workshopja csak a kezdete egy sorozatnak, amelynek szervezésében a ZDB is közreműködik. Eddig elért eredményeikhez ragaszkodnak, de az aktuális projektek azt is megmutatják, hogy a ZDB milyen változásokkal szembesül, és mennyi változást kezdeményez. Ha eközben meg tudják őrizni a folytonosságot, nem kell félniük a jövőtől.

(Murányi Lajos)

244/2022

PARLAVECCHIA, Rosa: Il progetto Post-I_IT (Post_Incunaboli_ITaliani) : primi risultati di un'indagine. – Bibliogr. In: AIB studi. – 62. (2022) 2., p. 339–350.

Res. angol nyelven

A Post-I_IT (Post_Incunaboli_ITaliani) projekt: egy kutatás első eredményei

Adatbázis; Antikva; Antikva-bibliográfia; Feldolgozó munka; Ősnyomtatvány; Terminológia

A Post-I_IT (*Post_Incunaboli_ITaliani*) projekt, amely a *Fondazione Scuola per i Beni e le Attività Culturali* és az ICCU (Központi Intézet az Olaszországi Könyvtárak és Bibliográfiai Információk Közös Katalógusáért) együttműködésének gyümölcse, a régi könyvekkel foglalkozó két alapvető adatbázisban – a XVI. századi olasz kiadványok nemzeti összeírásában (EDIT16) és az *Incunabula Short-Title Catalogue*-ban (ISTC) – található adatok frissítését eredményezte. A projekt elsősorban arra összpontosított, hogy azonosítsa a XV. századi könyveknek szentelt legfontosabb bibliográfiai repertóriumok valamelyikében „hibásan” számba vett olasz poszt-ősnyomtatványokat, annak érdekében, hogy integrálja

a konkrét kiadásokra és a világ könyvtáraiban őrzött példányokra vonatkozó információkat.

A terminológiai kérdések hangsúlyozása mellett a tanulmány célja, hogy elemezzen néhány lényeges különbséget a két adatbázis leírási módszertana között, különösen az EDIT16 közelmúltbeli átalakításának és fejlesztésének fényében.

A projektnek köszönhetően egyebek mellett a következő esetekben tudtak információkat integrálni: kétes szerzőségű művek, vitatott nyomdászati-kiadói attribúciók, bizonytalan megjelenési dátumok és helyek, még nem összeírt példányok lokalizálása, továbbá a digitalizált példányok felkutatása és hiperlinkkel való ellátása.

Más projektekhez hasonlóan itt is sikerült bemutatni, hogy az adatbázisok közötti kölcsönhatás hogyan ösztönözheti a további reflexiót és észrevételeket a bibliográfiai repertoriumok alapvető fontosságú információs szolgáltatásával kapcsolatban, elősegítve az országhatárokon átívelő kutatásokat a nyomtatványok beazonosítására.

(Autoref.)

Lásd még 189, 212

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 185, 218, 244

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 218, 221, 222, 223

Információ- és kommunikációs technológia

245/2022

EHRENPREIS, Michelle – DELOOPER, J.: Implementing a chatbot on a library website. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 16. (2022) 2., p. 120–142.

Egy chatbot bevezetése a könyvtári honlapon

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Mesterséges intelligencia; Tájékoztatás

Egy könyvtár honlapja a használóival való kommunikáció virtuális kapcsolattartási pontja. Az, hogy a könyvtár honlapján könnyen megtalálhatók legyenek a tartalmak, kritikus fontosságú a könyvtári forrásokhoz való hozzáférés biztosítása, valamint a szolgáltatások és események bemutatása szempontjából. A tartalom megtalálhatóságában segítő egyik eszköz a chatbot lehet, amely nem más, mint egyfajta mesterségesintelligencia-szoftver. Ebben az esettanulmányban a *Lehman College* Leonard Lief Könyvtára Iyyt, egy szabadalmaztatott oktatási szoftver chatbotját alkalmazta a weboldalán, amely az első ilyen jellegű megoldás egy felsőoktatási könyvtár számára. Ez a chatbot új eszközként szolgált az információt kereső felhasználók segítésére, és betekintést nyújtott a könyvtárosoknak abba, hogy a hallgatók milyen témákra keresnek a könyvtár honlapján. Jelen cikk a szakirodalomban elsőként ad részletes leírást egy egyetemi könyvtárban használható szabadalmaztatott chatbot bevezetéséről.

(Autoref.)

Lásd még 202, 207, 214, 246, 254

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

246/2022

DVOROVENKO, Oľga Vladimirovna, – TARANENKO, Lúbov' Gennadievna – SMERDIN, Anton Vladimirovič: Tehnológiã sozdaniã i vnedreniã stancii samoobszluživaniã pol'zovatelej v biblioteku. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2022) 9., p. 54–68.

Res. angol nyelven

Az önkiszolgáló kölcsönzőállomások létesítésének és üzembe helyezésének technológiája a könyvtárban

Gépesítési kérdések -általában; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Rádiófrekvenciás azonosítás

A korszerű elektronikus könyvtári szolgáltatások egyike az önkiszolgáló kölcsönzőállomás. Előnyei:

- csökken a könyvtárosok munkaterhelése, új feladatokat tudnak végezni;
- az olvasó gyorsabban végez, csökken a kiszolgálásra fordított idő;
- nő az állomány tárolására és bemutatására szolgáló terület nagysága; egy könyvtárban több állomást is el lehet helyezni.

Hátrányai:

- a lopások száma növekedhet (lopásgátló kapukat érdemes elhelyezni), a visszahozott könyvek állapotát minimálisan lehet ellenőrizni;
- a berendezés drága, karbantartásához belső vagy külső munkaerő szükséges;
- az olvasók nincsenek felkészülve az önkiszolgáló rendszer használatára.

A cikk a Kuzbasszi Gyermek- és Ifjúsági Könyvtárban elhelyezett önkiszolgáló állomás létesítésének technológiáját írja le. Hasonló állomás már számos oroszországi gyermek- és ifjúsági könyvtárban működik. A kölcsönzőállomás működése a rádiófrekvenciás azonosítás (RFID) technológiájára épül; adatbázisát és az *OPAC-Global*hoz történő csatlakozását a könyvtár munkatársai dolgozták ki. Az induláskor az állomással szemben a következő követelményeket fogalmazták meg: rendeltetés, funkcionális követel-

mények, megbízhatóság, hardverkövetelmények, a szoftverek kompatibilitása, a program dokumentációja, valamint az üzemmódokkal (felhasználói és rendszeradminisztrátori) kapcsolatos követelmények. A rendszer kliens–szerver architektúrára épül: a kliens maga az állomás, a szerverrel való együttműködését a rajta futó szoftver biztosítja, ennek elemei: a *Windows 7* operációs rendszer, a *Terminal* nevű szoftver 2.0.08-as verziója és az *Open DataBase Connectivity MySQL* illesztőprogram. A szerveren a *Windows 7* operációs rendszer, a *MySQL* relációs adatbázis-kezelő rendszer és a *Sinhronizaciã 1.0* nevű program fut, amelynek feladata a könyv címének átvétele az állomás adatbázis-kezelő rendszeréből. A kliens és a szerver közötti együttműködés (adatátvitel) a könyvtár belső számítógép-hálózatán történik. Az állomás a következő elemekből áll: szerver, érintőképernyő, printer a nyugtanyomtatáshoz, szkennert a vonalkódolvasáshoz. A *Terminal* részadatbázisai: *BOOK* (a kiadott könyvek adatai), *BOOK_DEL* (a visszahozott könyvek adatai), *USER_NAME* (felhasználói adatbázis, statisztikai célokat is szolgál), *BLACK_LIST* (azoknak az olvasóknak az adatai, akik tartoznak, és nem használhatják az önkiszolgáló állomást), *BOOK_NAME* (a könyvek címe – összesíti a kiadott és a visszahozott könyveket a visszaigazoló nyugtához). A *Sinhronizaciã 1.0* program hetente egyszer automatikusan letölti az adatokat (könyvcímeket) az *OPAC-Global* elektronikus katalógusból a *BOOK_NAME* táblázatba. Az olvasójegy első használatakor a felhasználói adatok a *USER_NAME* táblázatba kerülnek, az „adós” pedig a heti jelentés készítésekor kerül a *BLACK_LIST* táblázatba. A grafikus interfész fejlesztéséhez a *Photoshop CS-t* és a *FireMonkey* keretrendszert használták.

Az önkiszolgáló állomás a könyvtár egyik épületében 2019 óta működik. Használati statisztikája szerint igénybevétele egyre nő: míg az első évben az állomás a kölcsönzések 12%-áért felelt, 2021-re ez az arány elérte a 20%-ot.

A pandémia idején az olvasókat nem szolgálták ki a könyvtár épületében: a dokumentumokat személyesen juttatták el hozzájuk, visszavételkor pedig a könyvtár munkatársai fertőtlenítették a könyveket, mielőtt bevitték azokat az épületbe. Az állomáson keresztül történő visszavétel csak később vált lehet-

ségessé. Mindezt az állomás használati statisztikája is tükrözte: a 2020. évben az önkiszolgáló visszavételek száma jelentősen visszaesett.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Könyvtárépítés, -berendezés

247/2022

BOLLES-WILSON, Julia B. – KREMER, Christine – WILSON, Peter L.: Nationalbibliothek Luxemburg – ein ambitioniertes Bauprojekt. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 42. (2022) 1., p. 2–16.

Res. angol nyelven

A Luxemburgi Nemzeti Könyvtár ambiciózus építési projektje

Enteriőr; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Luxemburgi Nemzeti Könyvtár (*Bibliothèque nationale du Luxembourg*, BnL) Luxemburg legfontosabb kulturális és tudományos intézménye, a patriotika irodalom őrzője. Elődjét 1798-ban alapították, 1899-ben kapta meg a nemzeti könyvtári címet. 1958-ban született meg a nemzeti könyvtári törvény és indult el a kötelezpéldány-szolgáltatás. 1973-tól a volt egyházi kollégium (*Athenaeum*) épülete lett a nemzeti könyvtár otthona. A 2019 szeptemberében megnyílt új, modern könyvtárépület tervezése egy 2013. évi rendelettel vette kezdetét.

Az új létesítmény, amely az egész BnL-nek otthont ad, a város központjában található, jó közlekedéssel. A következő alapelvek vezérelték a tervezőket és a kivitelezőket: az épület legyen átlátható, könnyen bejárható, tegye lehetővé az optimális munkaszervezést és a rugalmas berendezést. Főbb adatai: kb. 24 000 m² hasznos alapterület, 6300 m² olvasói tér, 11 800 m² raktár, 1700 m² iroda és egyéb helyiségek. A projekt költsége 111 millió eurót tett ki.

Építészeti szempontból arra törekedtek, hogy a bejárat éles geometriai alakzata magához vonzza a látogatókat. A homlokzathoz a régióra jellemző színeket és anyagokat (pl. terméskövet) használtak fel. A hangsúlyos fogadóteret sokféle funkciónak helyet ad: itt van az eligazítás, innen közelíthetők meg az olvasói terek, a ruhatár, a mosdó, a kávézó, a konferencia-, szemináriumi és kiállítótermek. Utóbbiak

nyitvatartása független az olvasói terekétől. Az első emeleti kiállítóteret állományvédelmi okokból nem rendelkezik természetes megvilágítással. A második emeleti nagy konferenciaterem két részre osztható, a mellette lévő szemináriumi termék változatos kialakításúak. Az egybefüggő olvasói terek lépcsőzetes „olvasóteraszai” és oldalsó galériái könnyen áttekinthető panorámát alkotnak; a tájékozódáshoz egységes eligazító rendszert alakítottak ki, amelynek „betűkocái” a korai könyvnyomtatást idézik fel.

A terekben a felhasznált anyagok, bútorok és színek komfortosságot sugallnak, a padlószőnyeg és a mikroperforációkkal ellátott tölgyfa panelek elnyelik a hangot. A ritkaságok és a kéziratok olvasótermében saját klímaberendezés biztosítja a megfelelő feltételeket. Az olvasói terekben mindenki megtalálhatja a számára ideális ülőhelyet, ahol egyedül vagy másokkal együtt tud dolgozni. Az épület olyan sokféle lehetőséget nyújt, hogy csak több látogatás után lehet alaposan kiismerni. Első pillantásra megragadható az egész tér: jobbra van a süllyesztett olvasóterem széles rámpával és félmagas polcokkal, balra a hosszú, fehér információs pult, középen pedig a nagy fölépcső. Az olvasói helyek részben a tetőteraszra, részben a Grünwald parkra néznek. Akadnak nyugalmas és mozgalmasság helyek, számítógéppel felszerelve vagy anélkül, és rendelkezésre állnak csoportmunkára alkalmas kisebb helyiségek is. A nyilvános terekben 210 ezer dokumentum érhető el közvetlenül a szabadpolcon. Az öt szinten elhelyezkedő raktárak funkcionális kialakításúak, bennük a hőmérsékletet és a páratartalmat megfelelően temperálni tudják. A tűzvédelem érdekében megtették a szükséges építészeti, műszaki és szervezési intézkedéseket; kb. 200 m²-es egységeket lehet tűzveszély esetén elkülöníteni.

A természetes és a mesterséges fényvel való megvilágítást gondosan megtervezték, a könyvtár esetleges átrendezése esetén a világítás és az árnyékolás rugalmasan átalakítható. A LED-technológiájú lámpatestek típusa, fényereje, pozíciója és sűrűsége a kívánt hangulatot és világosságot biztosítja, finomra hangolt térbeli és időbeli átmenetekkel. Külön figyelmet fordítottak a polcok és az olvasóhelyek megvilágítására is.

A tervezés során hatékony energiaszámításokra, fenntarthatóságra és környezetbarát anyagok alkalmazására törekedtek. Az épület hűtését 95%-ban megújuló energiával oldották meg: a raktári terek kivételével az épület tereit hűtőberendezés alkalmazása nélkül klimatizálják az éjszakai szellőzés és egy földalatti hőtároló kamra révén. A fűtési hálózatot

alacsony hőmérsékletű rendszerként tervezték; az informatikai eszközök hulladékújrahasznosítását is szolgálják. Az épület vasbeton tartószerkezetű, kivéve az olvasói tér fölötti nagy fesztávú födémét. Speciális téglaréteg szolgálja a hő- és hangszigetelést. A nyers vasbeton felületet fehér falak, fából készült ablakok és ajtók, erőteljes színű padló és bútorok ellensúlyozzák. A tervezésben részt vevő interdiszciplináris szakértői csoport a következő szempontokat igyekezett érvényesíteni: funkcionalitás, gazdaságosság, kontextuális szemlélet, átláthatóság, nyitottság, reprezentáció, tartósság. Olyan megoldás született, amely fenntarthatóan és rugalmasan tudja szolgálni a könyvtár céljait magas fokú kényelem, valamint alacsony energia- és működtetési költségek mellett.

(Hegyközi Ilona)

248/2022

PRIZEMAN, Oriël – BOUGHANMI, Mahdi – PEZZICA, Camilla: Carnegie libraries of Britain: assets or liabilities? Managing altering agendas of energy efficiency for early 20th century heritage. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 41. (2022) 1., p. 43–82.

Carnegie-könyvtárak Nagy-Britanniában: erősségek vagy teherterhelések? Az energiahatékonyság változó megítélése a XX. század eleji épített örökség esetén

Átépítés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Könyvtáreépület -közművelődési; Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

Az ENSZ fenntartható fejlődési céljai között szerepel a zöld, nyilvános terekhez való egyenlő, biztonságos és befogadó hozzáférés biztosítása, valamint a természeti és az épített örökség védelme. E célkitűzéseket egy olyan kontextusban kellene megvalósítani, amikor csökkennek a nyilvános könyvtárakra fordított költségek (az Egyesült Királyságban 2009 és 2019 között közel 30%-kal, könyvtárbezárásokat és önkéntesek alkalmazását eredményezve), a Covid19-járvány pedig tovább élte a társadalmi egyenlőtlenségeket. Mindeközben a fenntarthatósági, klímavédelmi és energiahatékonysági szempontok is egyre inkább előtérbe kerülnek.

Az Andrew Carnegie skót-amerikai iparmágnás támogatásából emelt nagy-britanniai könyvtáreépületeket több mint egy évszázados működés után immár veszély fenyegeti: energetikailag kedvezőtlen besorolásúak, a műemlék státuszt pedig sokszor teherként

élik meg a döntéshozók. Ha egy épület műemlékvédelem alatt áll, megmenekül ugyan a lebontástól és a teljes átépítéstől, de egyre gyakrabban adják el és hasznosítják más funkcióban. A cikk görcső alá veszi a brit Carnegie-könyvtárak működtetését az energiahatékonyság és az életciklus-elemzés kontextualizált szempontjai szerint, és amellett érvel, hogy ezen épületeket értéknek tekintjük, amelyek a jövőben is közösségi célokat kell, hogy szolgáljanak.

Carnegie könyvtáreépítési programja – melynek keretében támogatást adott azoknak az önkormányzatoknak, amelyek vállalták, hogy a továbbiakban a helyi adókból nyilvános könyvtárat működtetnek (*Free Libraries Act*) – Nagy-Britanniában a XX. század elején összesen 490, hasonló elvek szerint felépített vagy átalakított könyvtárat eredményezett. (336 ma is áll, melyek közül 224 továbbra is nyilvános könyvtárnak ad otthont; az egyéb funkciójúak között jellemzőek az irodák, a közösségi központok, múzeumok, de több lakóépület is van.) A nyilvánosság és a szabad hozzáférés éthosza, illetve a korabeli költség-hatékonyság hasonló építészeti megoldásokat szült: gyakoriak a díszesebb homlokzat mögött egyszintes épületek nagy olvasóteremmel, amely tetőablakon, üvegtetőn vagy üvegezett kupolán keresztül sok természetes fényt kap. Ezek az adottságok alacsonyabb villanyszámlákat eredményeznek ma is – egyúttal pedig hőveszteséget és gyakori beázásokat. Az energia kérdése tehát társadalmi-gazdasági beágyazottságú: míg a XX. század elején az elektromos áram számított drágának, ma a hőenergia jelenti a nagyobb költséget, és a széndioxid-kibocsátás miatt aggódunk. Új követelmény az akadálymentesség, de a kulturális küldetés, azaz a hátrányos helyzetűek (régén: munkásság, ma: posztindusztriális depriváltak) könyvhöz, információhoz való juttatásának célja nem változott. *Elefante* (2007) szerint „a legzöldebb épület az, amelyik már megépült”. Ha komolyan vesszük a fenntarthatóság kérdését, kiegészítve az élettartam/életciklus szempontjával, akkor világossá válik, hogy a lebontás és az új épület emelése pazarlóbb, mint az újrahasznosítás vagy a felújítás. A ránk maradt ingatlanok által képviselt értéket nem hagyhatjuk figyelmen kívül, „elsüllyedt költségnek” minősítve az építettségüket. A brit Carnegie-könyvtárak esetében olyan tartós ingatlanokról beszélünk, amelyek átlagban 98 év után is állnak, mivel egy olyan kivételes korszakban születtek, amikor a jó minőségű alapanyagok és a szaktudás is rendelkezésre álltak. Noha annak idején helyi építőanyagokat (pl. gránit, homokkő) használtak, ha ma kellene felépíteni őket, bizonyos

megoldásaik egyenesen „luxusnak” számítanának, amit csak importált anyagokból lehetne biztosítani, másfelől a ma alkalmazott építőipari szenderdek miatt nem is lennének olyan időtállóak.

A szerzők a nagy-britanniai Carnegie-könyvtárak listájának elkészítése után számba vették a műemléki státuszt, az energetikai tanúsítványokat (ha voltak), illetve az adott térség társadalmi deprivációs indexét is. Konkrét adatokkal támasztják alá, hogy a régi könyvtáráépületek nem ideális energiahatékonyságúak ugyan, mégis viszonylag jól teljesítenek a középületek kategóriájához képest. A DEC (*Display Energy Certificate*) típusú energetikai tanúsítványok nem becsült, hanem tényleges működési értékeken alapulnak; a brit Carnegie-könyvtárak 2020-ban vizsgálható tanúsítványainak (107 db) döntő többsége „C” vagy „D” DEC-besorolást kapott, míg az egyesült királyságbeli középületek átlaga „D” és „E” közé esik. A mintában szereplő Carnegie-könyvtárak villamosenergia-felhasználása átlagosan évi 62 kWh/m², ami a CIBSE (*Chartered Institution of Building Services Engineers*) 2020-as útmutatója szerinti közkönyvtári jó gyakorlatnál (évi 54 kWh/m²) ugyan több, de a tipikus közkönyvtári gyakorlatnál (évi 76 kWh/m²) kevesebb. A tetőablakkal rendelkező Carnegie-könyvtárak átlagosan alacsonyabb villamosenergia-felhasználást értek el. Nem ilyen egyértelmű azonban ennek az építészeti megoldásnak az előnye a fűtés szempontjából. Itt a Carnegie-könyvtárak átlagos energiafogyasztása évi 160 kWh/m², ami magasnak tekinthető: a CIBSE szerint a közkönyvtárak épületeinél a jó gyakorlat évi 85 kWh/m², a tipikus gyakorlat pedig évi 117 kWh/m².

A szerzők esettanulmányként a nem Andrew Carnegie által finanszírozott, de általa modellkönyvtárnak tekintett liverpooli *Toxteth Library* épületét (megnyílt: 1902) elemzik, számításba véve az építőanyagok karbonlábnyomát és élettartamát is. Tanulásként levonható, hogy az 535 mm vastag, dupla téglafal ma is megállja a helyét szigetelés szempontjából; a tetőablak 2008-as felújítása során – a tejuveget átlátszó üvegre, az egyrétegű táblákat többrétegűre cserélték – azonban nem számoltak az üvegházhatás okozta nyári túlmelegedéssel.

A cikk kiemeli az energiahatékonyság szempontjából legjobban teljesítő, „B” kategóriába eső brit Carnegie-könyvtárakat, hogy felmutassa: az épületek korszerűsítése járható út, hiszen évi 55 kWh/m²-es hőenergia-fogyasztásra is akad példa (*Walsall Library*). Az említett többrétegű üvegtáblák mellett lehetőséget jelenthet a zöldítésre és a megtakarításra

a megújuló energiaforrások használata, a világítás és a fűtés szenzorok alapján való kalibrálása, valamint a természetes szellőzésről gondoskodó százéves szellőzőrendszerekre építő, modern hőcserélő rendszerek kialakítása.

A brit Carnegie-könyvtárak számos jellemzőn osztoznak (társadalmi érték, műemléki státusz, szűk költségvetés), ahogy a jövőben elérendő céljaik is közösek (akadálymentesség megtartása, alacsony széndioxid-kibocsátás és energiateljesítmény), ezért érdemes együtt, csoportként kezelni őket. A fentiek tükrében a döntéshozóknak a könyvtárak sorsáról határozva nem szabad figyelmen kívül hagyniuk az e sajátos épített örökség által képviselt, máig fennálló értéket: az időtálló ingatlant, illetve a téglába és kőbe foglalt közösségi hozzáférés szemléletét.

(A részletes kimutatásokat a cikk térképre vetítve és grafikonokon is szemlélteti több változó szerint. További információk és 3D-s modellek a <https://carnegielibrariesofbritain.com/> projekthonlapon olvashatók.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 213, 237, 238

Számítógépes könyvtári rendszerek

249/2022

GREŠKOVÁ, Miroslava: Hľadáte moderný knižničný systém? Skúste KIS KOHA. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo špeciál, p. 41–45.

Modern könyvtári rendszert keres? Próbálja ki a KOHA-t!

Együttműködés -szakterületi; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Új-Zélandon egy 30 000 lakost kiszolgáló közkönyvtár, a *Horowhenua Library Trust* kezdeményezésére 2000-ben elkészült a világ első nyílt forráskódú könyvtári rendszere, a KOHA. (A szó maori nyelven ajándékot, adományt jelent.) A rendszert a *Katipo Communications* társaság fejlesztette ki *GNU General Public License* alatt. A nyílt forráskódú szoftverek minősége ekkor már elérte vagy meg is haladta a kereskedelmi forgalomba kerülő termékekét. A KOHA azért vált erőssé, mert aktív fejlesztői közösség és könyvtárosok állnak mögötte a világ minden tájáról. A könyvtárosok és a felhasználók döntenek el, hogy a

szolgáltatások megfelelőek-e számukra, a fejlesztők hozzájuk igazítják a rendszert.

A KOHA a többi integrált könyvtári rendszerhez hasonlóan különböző modulokkal rendelkezik, amelyek OPAC-keresésre, katalogizálásra, kölcsönzésre, gyarapításra és az időszaki kiadványok kezelésére szolgálnak. Szabványos felületei megfelelnek a Z39.50 és az OAI-PMH előírásoknak. *Perl* programnyelven írták, a leggyakrabban *Linux* platformon fut (*Ubuntu*, *Debian*), *MySQL* adatbázist használ, a *Zebra* vagy az *ElasticSearch* keresőmotorral keres. Támogatja a MARC 21, az UNIMARC, az ISO 2709 és a SIP2 protokollokat és szabványokat. Webböngészőn keresztül működik az olvasók és a könyvtárosok számára is, nincsen kliensalkalmazása.

A KOHA installálása különböző nyelveken lehetséges, cseh és szlovák nyelvű verziója is létezik. A rendszert a világon mindenütt használják; Csehországban több száz intézmény vezette be, Szlovákiában pedig 97 könyvtár alkalmazza a nemzeti könyvtár vezetésével a MASK 2 projekt keretében. (Elsősorban kisebb könyvtárak, de a Szlovák Köztársaság Tudományos és Műszaki Információs Központja Pozsonyban szintén tervezi a DAWINCI rendszerről a KOHA-ra való átállást.)

A *katalogizáló és authority-kezelő* modulban a különböző dokumentumtípusok számára kész sablonok állnak rendelkezésre, amelyek kiegészíthetők, módosíthatók. Gyakorlott katalogizálók számára ún. *haladó szerkesztő* is elérhető, ahol a mezők száma, az almezők és az indikátorok kézzel is kitölthetőek. A *kölcsönzési* modul sokféle funkciót kínál: kölcsönzés, visszavétel, előjegyzés, hosszabbítás, könyvtárközi kölcsönzés, értesítések, tájékoztatók, hírek, felszólítások kiküldése, valamint olvasói nyilvántartások kód és név szerint is. A felhasználói adatok anonimizálása a GDPR-nek megfelelően történik. A KOHA online működik, de létezik offline kölcsönzési üzemmód is (*Firefox*-bővítménnyel). Az *OPAC*-ban kombinált és teljes szövegű keresésre van lehetőség. Az olvasó minden saját tranzakcióját látja, és beszerzési javaslatokat is tehet. A *gyarapítási* modulban kezelik a beszállítókat, a költségeket, a megrendeléseket, és a számlák nyilvántartása is követhető. Az *időszaki kiadványok* modulban a periodikumok számainak érkeztetése az előfizetések szerinti bontásban történik. Lehetőség van reklamációra, sürgetésre is. A *jelentés* modulban számtalan kimutatás, adatgyűjtés és grafikon készíthető SQL-parancsokkal. Az *adminisztrációs* modul kezeli a bibliográfiai és authority rekordok, illetve tárgyszavak exportját és import-

ját, valamint a bibliográfiai rekordok és példányok adatainak csoportos módosítását. Itt állíthatók be a kölcsönzési szabályok, a jogosultságok, emellett a mezők kódolása és a címkék vagy az olvasójegyek nyomtatása is e modul segítségével történhet.

A KOHA előnye a folyamatos fejlesztés mellett elsősorban ingyenességében és nyílt forráskódú mivoltában rejlik. A kéréseket és hibajelentéseket a KOHA honlapján naplózzák; évente kétszer (májusban és novemberben) új verziót adnak ki. Hátránya, hogy technikailag jártas működtetőt kíván, és a rendszerre való átálláskor a könyvtárnak bizonyos tevékenységeit felül kell bírálnia. Nem biztosítanak képzést, de kézikönyv és videók rendelkezésre állnak a szükséges ismeretek elsajátításához.

A rendszert a szlovákiai könyvtárosok több felületen is kipróbálhatják: a cseh KOHA-közösség tesztoldalán (<https://www.koha.cz/index.php/funkce/demo>), valamint a MASK 2 projekt oldalain (katalogizálóknak: <https://mask2klient.snk.sk>, felhasználóknak: <https://mask2opac.snk.sk>).

(Prókai Margit)

Lásd még 231

Számítógép-hardver

Lásd 231, 254

Számítógép-szoftver

250/2022

WIGTIL, Anna: Is there a place for “plagiarism detection software” in an academic library?. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 18. (2022) 2., p. 129–135.

Van helyük a „plágiumkereső” szoftvereknek a felsőoktatási könyvtárakban?

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hivatkozás; Szoftver

Számos főiskola és egyetem alkalmaz „plágiumkereső” szoftvereket az etikátlan idézés azonosítására és visszaszorítására. A cikk számba veszi, milyen előnyei és hátrányai vannak a Nebraska-Lincoln

Egyetem Könyvtárai által a hallgatók számára kínált szolgáltatásnak.

A plágiumkereső programok valójában nem a plágizálást, hanem a szövegek egyezését mutatják ki – a plágium tényét csak emberi közreműködéssel lehet megállapítani. A legismertebb ilyen program a *Turnitin*, amelyet előszeretettel használnak a felsőoktatási intézmények. A szoftver a feltöltött anyagokat lefuttatja egyre növekvő méretű, több millió szakcikkből, 91 milliárd élő és archív weboldalból és 1,4 milliárd szemináriumi dolgozattól álló adatbázisában. A program az eredményről eredetiség-riportot készít: kiemelésekkel jeleníti meg a szöveges egyezéseket, és egy számszerű értékkel adja meg, a szöveg hány százalékával talált átfedést. A folyamat vonzónak tűnhet az oktatók és az adminisztratív személyzet számára, de nem olyan hatékony, mint amilyennek első látásra tűnik: elég csak beírni a Google-be a „hogyan játsszuk ki a Turnitint” kifejezést, számos találatot fogunk kapni.

A Nebraska-Lincoln Egyetem kétféle hozzáférést kínál a Turnitinhez. Egyfelől az oktatóknak lehetőségük van használni a szoftvert a beadandó dolgozatok plágium-ellenőrzésére az egyetem tanulmányi rendszerén (*learning management system*, LMS), a *Canvason* belül. Másfelől a könyvtáron keresztül a hallgatók is feltölthetik a munkájukat, mielőtt beadnák azt egy adott kurzus értékeléséhez. (A szolgáltatás előzménye a 2005-ben bevezetett *SafeAssign* volt, ám mivel az nem volt túlságosan felhasználóbarát, 2016-ban az LMS-váltással párhuzamosan a plágiumkeresőt is lecserélték.) Az oktatók számára előírás, hogy jelezzék a kurzusleírásokban, ha a szemináriumi dolgozatokon a Turnitin segítségével végeznek plágium-ellenőrzést, és hogy ezzel a hallgatók szellemi termékeit a szoftver elmenti a saját adatbázisába. (Ha egyszer feltöltötték őket, nem lehet elkerülni az adatbázisba való mentést, ahonnan nagyon nehéz eltávolítani a dokumentumokat. Az eljárás a szerzői jog és a személyes adatok szempontjából is aggályos.)

Hogyan használhatják a hallgatók a Turnitint a könyvtáron keresztül? Első lépésben fel kell venniük egy könyvtár által „meghirdetett” Canvas-kurzust (*Libraries Turnitin Service*), amihez ki kell tölteniük egy online űrlapot. Miután a könyvtáros hozzáadta őket a „kurzushoz”, feltölthetik több dolgozatukat is. Az alapbeállítás szerint ezt „piszkozat” üzemmódban tehetik meg, így a rendszer nem menti el az anyagokat a Turnitin adatbázisába. Ezután – a könyvtáros közreműködése nélkül – megkapják az eredetiségről

szóló jelentést, ami alapján pótolhatják az elmaradt hivatkozásokat.

A Turnitin jelentései azonban nem feltétlenül tekinthetők mérvadónak. Félreértésekre adhat okot, hogy az átvett bekezdésbe beékelte saját szövegrész esetén is egyezést mutat az elemzés. Mivel a rendszer adatbázisa nem tartalmaz minden, valaha létrejött forrást, alá is becsülheti az egyezések számát. Gyakoribb azonban a túlbecslés, azaz a hamis pozitív egyezések száma, több esetben is: 1. sok szó szerinti idézet található a dolgozatban, még ha azok idézése pontos is; 2. gyakori fordulatok, szakterminológia, intézménynevek; 3. szándékosan azonos szakaszok (pl. módszertan leírása); 4. a hallgató korábban már benyújtotta a dolgozat egy előző változatát; 5. ironikus módon a felhasznált irodalom tételei is „plágiumnak” (szövegegyezésnek) számítanak.

Ami az egyéb plágiumkeresőket illeti, az egyetem 2017 óta fizet elő a tudományos szövegek plágium-ellenőrzését célzó *iThenticate*-re, ám a könyvtár 2021-ben kiszállt a programból, mivel az *iThenticate* használatát körülményesnek találták, és a kutatók is csak pár tucat alkalommal éltek a szolgáltatással. (Ők a továbbiakban az egyetem más szervezeti egységeihez fordulhatnak.) A piacon számtalan egyéb platform (pl. *WriteCheck*, *Scribbr*, *Grammarly*, *Copyscape*, *PlagScan*, *Viper*) érhető el egyedi előfizetőknek, ám ezek jellemzően drágák, kisebb adatbázis áll mögöttük, és/vagy durván megsértik a szerzői jogot.

A cikk szerzőjének végkövetkeztetése, hogy a könyvtáraknak nem különösebben célszerű plágiumkereső szoftvereket kínálniuk a hallgatóknak, hiszen ezek értékelései félrevezetőek, és csak összezavarják az amúgy is szorongó diákokat. Ehelyett a tényleges segítségnyújtást, azaz a hivatkozási szabályok megtanítását kell a középpontba állítani, hiszen ha ezek birtokában a hallgatók magabiztosabbak, nem érzik majd szükségét annak, hogy plagizáljanak.

(Szabó Piroska)

Lásd még 190, 214, 223, 245, 251, 252

Elektronikus könyvtár

251/2022

COUGHLIN, Daniel: Balancing community and local needs : releasing, maintaining, and rearchitecting the

institutional repository. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 1., p. 1–13.

A közösségi és a helyi igények összehangolása: egy intézményi repozitórium kialakítása, működtetése és újjraépítése

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Programozás; Szoftver; Szoftverválasztás

A cikk a Pennsylvaniai Állami Egyetem (*Penn State*) intézményi repozitóriumának kialakítását ismerteti három fő mozzanat alapján: a megfelelő platform kiválasztása és beüzemelése; a platform fenntartása; újabb fejlesztések, illetve a tapasztalatok levonása 10 év távlatából.

A *Penn State* egy nagy méretű kutatóegyetem, amelynek több tudományterületen, számos eltérő igénynek kell megfelelnie. A repozitórium kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy az egyetem rendelkezik saját szoftverfejlesztő és rendszeradminisztrációs kapacitásokkal, emellett kiválasztási irányelv volt a nyílt forráskódú (*open source*) szoftverfejlesztés lehetősége. A repozitórium bevezetése előtt három alapvető irányt vizsgáltak: a „kulcsrakész” megoldást (pl. *DSpace*), saját prototípus és szolgáltatás építését, valamint egy már meglévő platform továbbfejlesztését. Ez utóbbi utat választották: a *Samvera* (korábban *Hydra*) nevű platformra alapoztak, hogy továbbfejlesztésével az egyedi igényeket is megfelelően ki tudják elégíteni. A platformalapú fejlesztéshez jelentős segítség volt a *Samvera* fejlesztői és használói közössége. A kulcsfontosságú partnerintézmények (pl. *Stanfordi Egyetem*, *Notre Dame Egyetem*) szakembereivel – a rendszeres online kapcsolattartás mellett – negyedéves műhelynapokon egyeztettek a felmerülő részletkérdésekről. Az *open source* szoftverfejlesztő közösség egyúttal szakemberek toborzására is lehetőséget kínált.

A helyi igények felmérésére a *MoSCoW*-módszert választották. Ennek keretében meghatározták azokat az összetevőket, amelyek mindenképpen kellenek, illetve azokat, amelyek kellenének, lehetnének és biztosan nem lesznek (= *must have*, *should have*, *could have*, *won't have*). A választott platformnak kereső, *discovery* és alapvető fájl szerkesztő funkciókkal kellett rendelkeznie. Az agilis projektmenedzsment-módszereket alkalmazó fejlesztőtábor három fejlesztőből és egy rendszeradminisztrátorból állt. Maga a *Samvera* rendszer három fő komponensből épül fel: *Fedora Commons* a metaadatok és a digitális objektumok tárolására, *Solr* a keresetőséget lehetővé tevő

indexeléshez, illetve az erre épülő *Blacklight* webes interfész. Az *active-fedora* végzi a szinkronizálást a tároló *Fedora* és az indexelő *Solr* rétegek között. A *Penn State* ezekre alapozva vezette be 2012-ben a *ScholarSphere*-nek nevezett intézményi repozitóriumát, amelynek tartalmát kutatási adatok, tudományos publikációk és prezentációk képezik. A tartalmak feltöltéséről azok tulajdonosai gondoskodnak. A használói igények alapján a metaadatok kezeléséhez saját adatmodellt dolgoztak ki, ehhez igazították a platform alapértelmezett metaadatmodelljét. A fejlesztésük funkcionális elemeinek magvát egy modulszerű *Ruby*-könyvtárban (*Sufia* néven) is közzétették, így könnyedén telepíthető más repozitóriumokban is. A bevezetést követő években az adatobjektumok tárárt újabb változatra migrálták, továbbfejlesztették a felhasználói felületet, illetve a saját adatmodelljüket megfeleltették a *Portland Common Data Model*nek (*PCDM*). Ezen kívül fájlkezelésre és -feltöltésre, kontrollált szótárak használatára alkalmas komponensekkel, illetve felhőalapú szolgáltatásokkal bővítették a repozitóriumszolgáltatást. A problémák sem kerültek el őket. A nagy méretű fájlok (1 GB-nál nagyobb) fel- és letöltése visszatérő kihívást jelentett, és a fejlesztőtábor létszáma is egy személyre csökkent. 2019-ben megbízást kaptak 25 GB videotartalom feltöltésére és hozzáférhetővé tételére, azonban ez a feladat meghaladta a rendszer addigi kereteit.

A *ScholarSphere* hatékony fenntartása ekkorra már tehát akadozott, így újra válaszút elé érkeztek. Fel kellett mérni, hogy pontosan mely részekkel van probléma, és a hatékony videófeltöltésre is megoldást kellett találni. Ennek érdekében új prototípus készítésébe kezdtek. Az elérendő célok között szerepelt a helyi igényeknek megfelelő stabilitás és skálázhatóság, a fejlesztői környezethez való alkalmazkodás képességének javítása, illetve hogy adott esetben új fejlesztők is be tudjanak kapcsolódni a munkába. (A fejlesztőcsapat ekkorra új tagokkal bővült.) Követelményként szabták meg azt is, hogy az új *ScholarSphere*-környezet egyszerűen felállítható legyen. Az új repozitórium 2020 novemberére készült el. Egy saját alkalmazásprogramozási interfész (API) segítségével a *Fedora Commons*ból a felhőalapú *Amazon S3*-ra migráltatták a tartalomfájlokat. Ez, bár nem nyílt forráskódú megoldás, választ kínál a felhőalapú igények és a korszerű fájlkezelés, illetve a videofájlok fel- és letöltésének követelményeire. Metaadattárként a *Postgres* használják, *discovery*-és keresőfelületként meghagyták a *Blacklight* alkalmazást, indexelő-keresőfelületként pedig a *Solr*-t.

A különféle változások következtében a rendszer már nem tekinthető *Samvera*-alapúnak, sokkal inkább egy általános jellegű *Ruby on Rails*-applikációnak. Az elmúlt évek üzemeltetési és fejlesztési tapasztalatai, illetve az azokon alapuló tudatos döntéshozatal lehetővé tették a zökkenőmentes váltást az új megoldásra. A siker okát arra vezetik vissza, hogy noha változtattak az architektúrán, nem változtatták meg az adatmodellt és a kódolási konvenciókat, valamint kitartottak az agilis fejlesztés módszere mellett.

(Bódog András)

252/2022

HERMANN, Martin – EICHINGER, Ralf – NIEGISCHE, Barbara: IIF Reloaded : die neuen Digitalen Sammlungen der Bayerischen Staatsbibliothek. – Bibliogr. In: ABl-Technik. – 41. (2021) 4., p. 244–254.

Res. angol nyelven

IIF újratöltve: a Bajor Állami Könyvtár új digitális könyvtára

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Információkeresés; Portál; Szoftver

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek, BSB*) Digitalizálási központ / Digitális könyvtár / Hosszú távú megőrzés ügyosztálya 2016-ban egy új, jövőbe mutató fejlesztésbe kezdett a digitalizált dokumentumok interneten való közzétételére. A varázsszó az IIF (*International Image Interoperability Framework*) volt, amely egy 2011-ben közreadott új, képtovábbításra szolgáló interfész-szabvány, melynek keretében öt alkalmazásprogramozási felületet fejlesztettek ki, ezek: *Image API* (1.0-s verzió: 2012), *Presentation API* (2013), *Search API* (2016), *Authentication API* (2017) és *Change Discovery API* (2021). Használatukhoz több, IIF-kompatibilis képnéző programot is kifejlesztettek, melyek közül kiemelkedett az eredetileg a Stanford Egyetemen – és azóta is a vezetésük alatt – gondozott *Mirador Viewer*, amely nagy felbontású képeivel és további funkcióival kiváltotta az összes addig használt alkalmazást.

A BSB nagy lehetőséget látott az IIF-ben és a *Mirador*-ban arra, hogy kincseit online bemutathassa, hiszen digitalizált állománya több mint 2,7 millió címre rúg. Az a stratégiai döntés született, hogy jelentős fejlesztéseket hajt végre mind tárgyi, mind személyi tekintetben, és teljes, szerzői jogi védelem alatt nem álló állományát rendelkezésre bocsátja IIF-

hozzáféréseken keresztül. A könyvtári közösség egésze számára további előnyt jelent, hogy az így létrejövő technikai infrastruktúrát egy teljes csomagban más intézmények számára is elérhetővé teszik (ún. *Open-Source-Distribution*).

A döntés és a megvalósítás között öt év telt el, ami alatt világossá vált, hogy a digitális gyűjtemény újraindítása sokkal több, mint átmenet egy IIF által támogatott környezetbe, hiszen az már 2017-ben lezajlott egy kísérleti projektben (*IIF-Bookshelf*).

A követelmény jóval nagyobb volt, mivel kiterjedt:

- a szolgáltatás különféle aspektusaira (automatikus és folyamatos);
- a *Mirador Viewer* alkalmazására a digitalizált dokumentumoknál és a teljes szövegeknél;
- a keresésre (teljes szövegekben és a metaadatok facettákba rendezésével);
- a felhasználóbarát működésre (reszponzív dizájn, akadálymentes kialakítás);
- digitális gyűjtemények létrehozására és folyamatos szerkesztésük lehetőségére; valamint
- interfészek kialakítására.

Végül az is cél volt, hogy kiváltsanak egy sor, komoly karbantartást igénylő alkalmazást (a Müncheneri Digitalizáló Központ régi honlapját, a régi *ZEND-viewer*, az *IIF-Bookshelf*-et, a *Google-readert* és a BSB hosszú távú megőrzésért felelős honlapját). A többéves erőfeszítés és a szerzett tapasztalatok nyomán 2021. április 19-én online elérhetővé vált a teljesen megújult digitális gyűjtemény.

A következőkben a cikk szerzői – közülük ketten a digitalizálási központ munkatársai – bemutatják a BSB új webes kínálatának szolgáltatási portfólióját, amely mind nagyságát, mind funkcionalitását tekintve rendkívüli. Először a *Viewer Mirador 3* bevezetését, majd a teljes szövegek megjelenítését ismertetik. (Utóbbihoz megoldásként a szöveg és a kép egymásra helyezhető megjelenítési rétegeit választották; OCR révén a teljes szöveg a digitalizált anyag kb. 95%-ánál áll rendelkezésre.) Ezután következik a teljes szövegben, majd egy adott könyvben való keresés. (A találatok a teljes szövegben és a metaadatokban színnel vannak kiemelve, és a digitalizált anyagon belül az első öt találatot grafikus részletként is megjelenítik.) A minőségi metaadatok széles körű használata, automatikus aggregálása és szabványosítása révén a digitális könyvtár olyan belső és külső adatforrásokhoz is kapcsolódik, mint a Bajor Digitális Repoitórium, a BSB katalógusa, a Bajor Könyvtári Hálózat közös katalógusa (*B3Kat*),

a nemzeti könyvtár Folyóirat-adatbankja (ZDB) és egységesített névadatai (GND), továbbá a Google által digitalizált könyvek (GRIN). A kontextusteremtés érdekében linkeket kínálnak többek között az adott objektum más (részleges) digitalizált változataihoz, az adott kiadás vagy mű összes digitális példányához, a részdokumentumok digitális másolataihoz, továbbá kapcsolódó speciális digitalizált anyagokhoz (pl. vízjel-digitalizációkhoz vagy mikroszkópos képekhez). Lehetővé tették a teljes anyag szűrését (azaz a fazettás keresést) metaadatok alapján, a böngészést és a téma szerinti keresést is. A nyilvános interfész, a letöltési lehetőségek és a nyilvánosan elérhető API-k (ld. <https://www.digitale-sammlungen.de/de/p/2f1efadd-f415-4ab4-bff1-4b8e1fe1a551>) ismeretése után a reszponzív és akadálymentes használhatóság tárgyalásával zárul a cikk.

A jelenleg 2,7 millió címet és több mint 350 millió képet tartalmazó digitális gyűjtemény intézményi szinten Németország legnagyobb adatállományaival rendelkezik. A megújult digitális könyvtárban (<https://www.digitale-sammlungen.de/de>) a BSB két fontos stratégiai döntése – az IIF bevezetése és a Google által végzett tömeges digitalizálás – remekül illeszkedik egymásba, és első osztályú tudományos és kulturális kínálatot biztosít a nagyközönség és a kutatók számára.

(Murányi Lajos)

253/2022

PHILLIPS, Mark Edward – TARVER, Hannah: Investigating the use of metadata record graphs to analyze subject headings in the Digital Public Library of America. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 3., p. 450–468.

Metaadat-rekordgráfok alkalmazása a Digital Public Library of America tárgyi kifejezéseinek elemzésére

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Online katalógus; Tárgyi feltárás

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (*Digital Public Library of America*, DPLA) leíró metaadatokat aggregál több mint 3000 egyesült államokbeli, kulturális örökséget őrző intézményből. Ez a több millió metaadattal álló gyűjtemény lehetőséget ad egy nagyívű, intézményközi metaadat-elemzésre. A cikkben leírt kutatás célja, hogy megvizsgálja, hogyan használják a tárgyi metaadatmezőket a DPLA hálózatán belüli központként (*hub*) szolgáló intézmények.

A DPLA a keresőfelületen túl alkalmazásprogramozási interfészeket (API) is biztosít, lehetővé téve az adatok tömeges letöltését szabad CC0 licenc alatt. A rendszer 2019 decemberében 43 *hub*ból összesen 36 698 952 rekordot tartalmazott. A kutatáshoz a letöltött rekordokat a tárgyi metaadatok szempontjából vizsgálták, és az adatokból gráfokat hoztak létre az egyes *hub*okhoz. Az így keletkezett hálózat (gráf) csomópontjai (csúcsai) maguk a rekordok, a közöttük lévő kapcsolatok (élek) pedig a közös tárgyi metaadatokat reprezentálják. Az eredményeket statisztikai módszerekkel elemezték (kapcsolattal rendelkező csomópontok száma, elszigetelt csomópontok száma, a gráf sűrűsége stb.).

Első körben megállapítást nyert, hogy a rekordállomány fele (50,1%) nem tartalmaz tárgyszót, így majdnem 20 millió rekord nem is kereshető téma szerint. Vizsgálták azon rekordok számát is, amelyek összekapcsolhatók teljesen azonos írásmódú (*exact-string matching*) tárgyi mezőértékekkel. A *hub*ok mindössze közel 30%-áról volt elmondható, hogy rekordjai 90%-a rendelkezett valamely más rekorddal közös tárgyi mezőérték(ek)kel. A *hub*ok tárgyi metaadat-rekordgráfjainak sűrűsége (az érték 0 és 1 közötti lehet) az esetek több mint háromnegyedében 0,06 alatt volt.

A következő lépésben a Kongresszusi Könyvtár és a PCC Névaauthority Kooperatív Programjának (NACO) standardja szerint normalizálták (pl. egységes központoszással) a tárgyi mezők értékeit (így szimulálva a mezőértékek szerkesztését), majd újabb statisztikai elemzést végeztek. A normalizálás következtében több mint 13 ezer, korábban kapcsolattal nem rendelkező rekord kapott legalább egy kapcsolatot egy azonos tárgyi kifejezéshez rendelt másik rekorddal. Azon *hub*oknál, amelyek nagyon sok vagy nagyon kevés tárgyi rekordkapcsolattal rendelkeztek, nem változott szignifikánsan a kapcsolatok sűrűsége, egyébiránt változás a *hub*ok mintegy felében volt mérhető.

A kutatás vizsgálta azt is, hogyan változnak a tárgyi metaadat-rekordgráfok, ha a prekoordinált tárgyi karakterláncokat (pl. a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszere [LCSH] esetében) szétbontják azok összetevőire. (A prekoordinált tárgyszavaknál előfordulhatnak nem pontos egyezések a karakterláncok között; egyes intézmények a prekoordinált karakterláncokat egyéni tárgyi mezőértékekre felosztó FAST-kifejezésekkel [*Faceted Application of Subject Terminology* = tárgyszókincs fazettás alkalmazása] oldják fel ezt a problémát.) A prekoordinált

értékek szétválasztásával minden esetben csökkent a kapcsolat nélküli csomópontok száma (a Kongresszusi Könyvtárnál például 1400-ról 0-ra), a gráf sűrűsége pedig nőtt, és az egyes tárgyszavakon osztozó rekordok átlagos száma is jelentősen megemelkedett (a Kongresszusi Könyvtárnál 43-ról 4000-re). Ez rávilágít arra, hogy a prekoordinált tárgyszavak nagy számban tartalmaznak olyan egymást átfedő témákat, amelyeket a teljesen egyező karakterláncok módszerével nem lehet együttesen megtalálni. A prekoordinált tárgyi kifejezések helyett a tematikus, földrajzi, kronológiai és egyéb szempontok szerinti tartalmi feltárás számottevően gazdagíthatja a hasonló tartalommal bíró rekordok közötti, illetve az LCSH-t és az egyéb – kevésbé komplex – tárgyszó- és kulcsszórendszereket alkalmazó rekordok közötti kapcsolatokat.

A tárgyszavak igen fontos, a dokumentum típusától és a kontextuális metaadatoktól (pl. létrehozó, létrehozás dátuma stb.) függetlenül is kiosztható tartalmi ismérvek, így azon kevés metaadatmezők egyikei,

amelyek gazdagíthatók további külső információ vagy kutatás igénybevétele nélkül, nem is említve kiemelt fontosságukat a nem szöveges dokumentumok esetében. A jelen *big data*-kutatás a hálózatelemzés módszerét javasolja a gazdagítandó vagy javítandó (tárgyi) metaadatrekordok azonosítására, illetve a feldolgozással kapcsolatos átfogó döntések előkészítésére. Az eredmények alátámasztják, hogy a normalizálás általánosságban növeli a tárgyi metaadatrekordgráfok sűrűségét, és hogy a rövidebb, különálló tárgyi kifejezések alkalmazása a prekoordinált karakterláncok helyett több tárgyi átfedést eredményez a rekordok között. Ennek tükrében szinte bármely digitális gyűjtemény profitálhat abból, ha több erőforrást szán a tárgyi metaadatok javítására vagy gazdagítására, javítva így a téma szerinti keresés és böngészés lehetőségeit.

(Bódog András)

Lásd még 195, 214, 227, 243

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

254/2022

KHRIES, Hashem Mohammad: Photogrammetry versus 3D scanner : producing 3D models of museums' artifacts. – Bibliogr. In: Collection and curation. – 40. (2021) 4., p. 153–157.

Fotogrammetria kontra 3D-szkennelés: háromdimenziós modellek létrehozása múzeumi műtárgyakról

Digitalizálás; Hardver; Információtechnológia; Múzeum

A jelen tanulmány régészek, muzeológusok és technikai munkatársak számára kíván gyakorlati segítséget nyújtani annak megértéséhez, milyen elvek szerint használható a fotogrammetria és a 3D-szkennelés a múzeumi régészeti emlékekre vonatkozóan, konkrét példák bemutatásával mindkét módszer esetén. További cél a fotogrammetria és a háromdimenziós (3D) szkennelési eszköz által nyújtott teljesítmény értékelése, annak érdekében, hogy a különböző alakú

és méretű régészeti tárgyakhoz megfelelő megoldást nyújtsanak.

A szerző a *Canon EOS 1300 D* kamerát használta fényképezéshez, az *Einscan Pro 2X Plus* pedig 3D-szkennelési készülékként, több éven keresztül, különböző típusú, különböző anyagokból, többek között kerámiából, kőből, üvegből és fémből készült tárgyakhoz.

A kutatás megmutatta, hogy mindkét megközelítés nagy felbontású 3D-modelleket hoz létre egyszerűen, de különböző módon.

A tárgyak kezelése és fényképezésre vagy szkennelésre történő előkészítése számos olyan, a sérülés kockázatával kapcsolatos óvintézkedéssel és kihívással járt, amelyet a szerzőnek szem előtt kellett tartania.

A tanulmány teljes mértékben a szerző személyes tapasztalatain alapul, amelyeket a *Jordániai régészeti múzeumok műtárgyainak dokumentálása* nevű projekt keretében szerzett különböző tárgyak 3D-s képeinek elkészítésével kapcsolatban.

(Autoref.)

Lásd még 182, 184, 193, 211, 212, 243

Kiadói tevékenység

Lásd 188, 189, 216, 226

Határtudományok

255/2022

ILYAS, Haider [et al.]: Analysis and visualization of COVID-19 discourse on Twitter using data science : a case study of the USA, the UK and India. – Bibliogr. In: Global knowledge, memory and communication. – 71. (2022) 3., p. 140–154.

A Covid19-hez kapcsolódó Twitter-diskurzus elemzése és vizualizációja adattudományi módszerekkel: az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és India esettanulmánya

Adatfeldolgozás; Információs társadalom; Interdiszciplináris problémák; Tömegkommunikáció

A cikk három ország (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, India) *Twitter*-felhasználóinak „közvéleményét” vizsgálja a Covid19-járvány első három hónapja alatt (2020. március 1-től május 31-ig) kb. 1 millió *tweet* elemzésén keresztül, nem felügyelt gépi tanulási módszerrel, topikmodellezéssel és szentimentanalízissel. A két fő kérdés az volt, hogy a felhasználók milyen témákra fókuszáltak a Covid19 kapcsán, valamint hogy ezekkel összefüggésben milyen érzelmek azonosíthatók.

A cikk áttekinti a vonatkozó szakirodalmat, amely a *Twitter*-adatok felhasználásával foglalkozik. Ezek a vizsgálatok az egészségügyi döntés-előkészítéstől az üzleti analitikáig terjednek, és minden esetben természetesnyelv-feldolgozó (*Natural Language Processing*, NLP) szövegbányászati eszközök használatán (topikmodellezésen és szentimentanalízisen) alapulnak. Érdekes része a szakirodalomnak a közösségi médiában terjedő dezinformációk azonosítása és kiszűrése.

A jelen kutatáshoz azt a módszert választották, hogy csak a mindhárom országban előkerülő témákat vizsgálják az összehasonlíthatóság érdekében. Az adatokat a *Twitter*-API-n keresztül gyűjtötték a „coronavirus” kulcsszóval kizárólag angol nyelven. A mennyiség nagyjából azonos volt a három országban (USA: 320 ezer, UK: 340 ezer, India: 310 ezer). A vizsgált korpusz nyilvánosan elérhető az interneten

(https://drive.google.com/drive/folders/15tVt6xR0pRmUIVPk5Vd62L1_5KKoNQJd).

A topikmodellezés egy olyan valószínűségi alapú nem felügyelt gépi tanulási módszer, amely képes a témák kinyerésére a szövegekből, illetve azt is megmutatja, hogy az egyes témák milyen súllyal szerepelnek egy korpuszban. A szerzők a vizsgálatban a *Gensim* nevű *Python*-könyvtárat használták. Ehhez a korpuszt elő kellett készíteni (megtisztítani az URL-ektől, e-mail-címektől, emojiktól és bizonyos szavaktól); az algoritmus a témákat végül a lemmatizált (tövekre csupasztított) korpuszon azonosítja. A szentimentanalízishez a *Vader* *Python*-könyvtárat alkalmazták, amely egy lexikon- és szabályalapú modell, és megfelelő a rövid szövegek ilyen típusú elemzésére.

A leggyakoribb kifejezések mindhárom országban a Covid19-cel voltak kapcsolatosak („járvány”, „eset”, „halál”, „tesztelés”, „kórház”). Kínát is gyakran említették, valamint mindenhol volt a diskurzusnak politikai színezete (gyakran előfordul a „kormány”, „állam”, valamint a politikai vezetők neve). A vizsgálat során minden országban 5 fő témát próbáltak azonosítani, amelyeket a cikk országonként részletesen bemutat a kapcsolódó szófelhőkkel együtt, valamint ismerteti azt is, hogy az egyes témákkal kapcsolatban az egyes országokban pozitív vagy negatív attitűd jelent-e meg a *tweet*ekben. Érdekes különbség például, hogy míg az Egyesült Királyságban és Indiában a kormány megítélése a pozitív és a negatív között váltakozott, addig az USA-ban végig negatív volt a vizsgált három hónapban. Az időbeli kiugrásokat az egyes kormányzati bejelentésekhez lehet kötni. Ami a vezető témát illeti, ez az Egyesült Királyságban a kormány szerepe volt, míg Indiában a tesztelés, az USA-ban pedig a vírus eredete (itt jelentek meg a különböző összeesküvés-elméletek is). A legnegatívabb érzelmeket az Egyesült Királyságban a vírus terjedése, Indiában a halálesetek és a kórházak, az USA-ban szintén a halálesetek és a politikai válság váltották ki. A kutatás megmutatta, hogy a topikmodellezés és a szentimentanalízis hatékony eszköz a közösségi médiában folyó diskurzus elemzésére, amelyet sokan tekintenek a társadalmi közvélemény érvényes indikátorának.

(A cikk igen értékes részét képezik az elemzett adatokról készült adatvizualizációk.)

(Kalcso Gyula)

Lásd még 198, 223, 234, 239

Az ismertettett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 4.; 42. (2022) 1.
AIB studi (IT)	62. (2022) 2.
American libraries (US)	53. (2022) 3/4.
Bibliothek (DE)	46. (2022) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	55. (2021) 10–11.; 56. (2022) 5., 6.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2022) 1., 2.
BuB (DE)	74. (2022) 1., 5.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2021) 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 8.
Collection and curation (GB)	40. (2021) 4.
Collection management (US)	47. (2022) 1.
College & research libraries (US)	83. (2022) 1.
College & research libraries news (US)	83. (2022) 5., 6.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 12.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	34. (2022) 1.
Documentation et bibliothèques (CA)	67. (2021) 2.
Education for information (I)	37. (2021) 4.; 38. (2022) 1.
The electronic library (GB)	39. (2021) 3.
Global knowledge, memory and communication (GB)	71. (2022) 3.
IFLA journal (I)	48. (2022) 1., 2.
Information and learning sciences (GB)	122. (2021) 11/12.; 123. (2022) 1/2.
Information technology and libraries (US)	41. (2022) 1., 2.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	73. (2022) 2–3.
ITlib (SK)	26. (2022) Číslo špeciál, 1–2.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 1.; 47. (2021) 3.
Journal of documentation (GB)	78. (2022) 3.
Journal of education for library and information science (GB)	63. (2022) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	54. (2022) 1.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 7.
Journal of library metadata (US)	21. (2021) 1–2.
Journal of map & geography libraries (US)	17. (2021) 1.
Journal of web librarianship (US)	15. (2021) 1.; 16. (2022) 2.
Knižnica (SK)	23. (2022) 2.
Knowledge organization (I)	48. (2021) 3.
LIBER quarterly (I)	30. (2020) 1.; 32. (2022) 1.
Library management (GB)	42. (2021) 3., 6/7.
Libri (I)	72. (2022) 2.
Medical reference services quarterly (US)	41. (2022) 2.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2022) 3., 4., 5., 7., 9.
New review of academic librarianship (GB)	27. (2021) 1., 2., 3.
Public library quarterly (US)	41. (2022) 1., 3.
Public services quarterly (US)	18. (2022) 2.
The reference librarian (US)	62. (2021) 2.
Slavic & East European information resources (US)	22. (2021) 1.
Technical services quarterly (US)	39. (2022) 2.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 6.